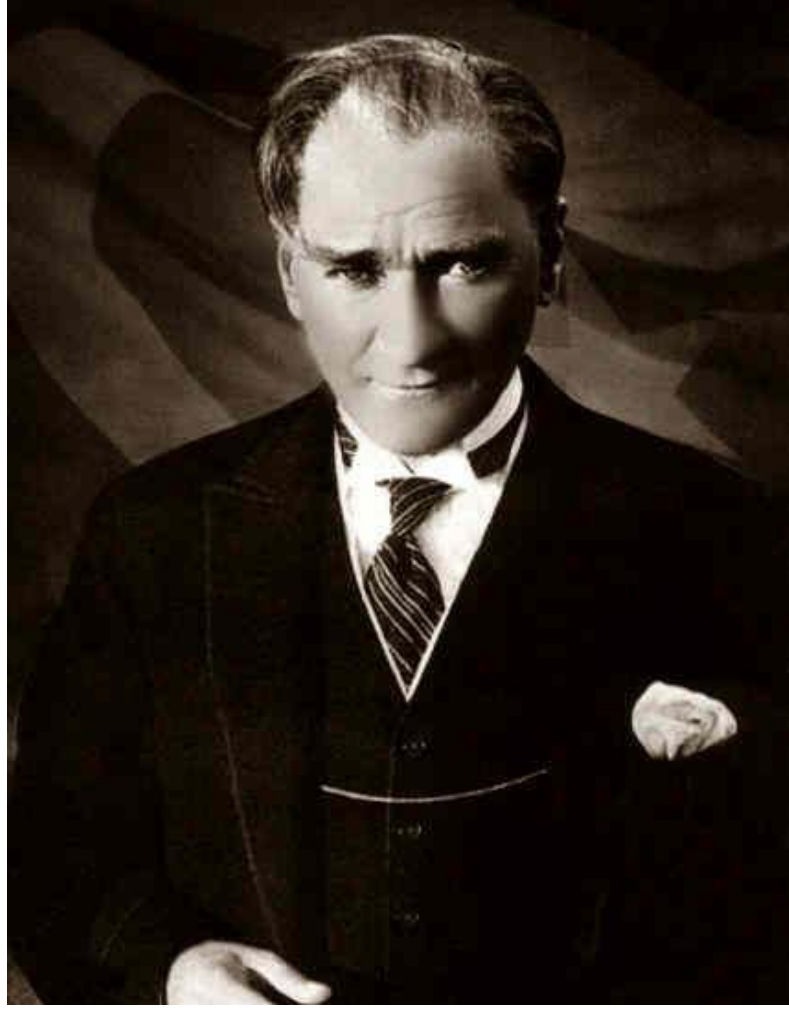

TÜRKİYE KOOPERATİFÇİLİK RAPORU 2015

Ekim 2016

"Kanaatim odur ki, muhakkak surette birleşmede kuvvet vardır. Kooperatif yapmak, maddi ve manevi kuvvetleri, zekâ ve maharetleri birleştirmektir. Yoksa bir zayıf ile bir kuvvetlinin birleşmesinden bahsetmiyorum. Birleşmenin böylesi zayıf olanın kuvvetliye esir olması demektir. Ege iktisat mintikasındaki bütün insanların hasılalarını ve gayretlerini birleştirmesi muhakkak feyizli neticeler verecektir. Türkiye'nin say, hayat ve mevcudiyetini mütalaa edince birleşmeden mütevellit fayda ve menfaatlerin çok büyük olacağı kanaatına varacağınızdan şüphe etmiyorum. Müstahsillerin birleşmesinden şahsi menfaatlerinin haleldar olacağını düşünenler tabii şikâyet edeceklerdir."

Mustafa Kemal ATATÜRK
İzmir, 1 Şubat 1931

Türkiye Kooperatifçilik Raporu-2015,
“Türkiye Kooperatifçilik Stratejisi ve Eylem Planı” kapsamında
Gümrük ve Ticaret Bakanlığı Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü
öncülüğünde hazırlanmıştır.

TÜRKİYE KOOPERATİFÇİLİK STRATEJİSİ VE EYLEM PLANI

Faaliyet 2.9 - Ülke kooperatifliğinin içinde bulunduğu durum ve uluslararası gelişmeler hakkında her yıl düzenli olarak “Ülke Kooperatifçilik Raporu” hazırlanacaktır.

Sorumlu Kuruluş	Gümrük ve Ticaret Bakanlığı
İlgili Kuruluşlar	Gıda Tarım Hayvancılık Bakanlığı, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Orman ve Su İşleri Bakanlığı, Kalkınma Bakanlığı, Türk Kooperatifçilik Kurumu, Türkiye Milli Kooperatifler Birliği, Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği, Kooperatif Üst Kuruluşları
Uygulama Dönemi	2012-2016
Performans Göstergesi	Her yıl “Ülke Kooperatifçilik Raporu”nun yayımlanması
Açıklama	Kooperatifçilik sektöründen temin edilen veriler, uluslararası kooperatifçilik uygulamaları konusunda yaşanan gelişmeler hakkında elde edilen bilgiler derlenerek, kooperatifçilik konusunda sürekli güncellenen temel başvuru kaynağı oluşturulması amacıyla, her yılsonu itibariyle, “Ülke Kooperatifçilik Raporu” hazırlanarak, yayınlanacaktır. Bu eylem, araştırma merkezi kuruluncaya kadar ilgili bakanlıklar, Türk Kooperatifçilik Kurumu ve Türkiye Milli Kooperatifler Birliği tarafından müştereken yerine getirilecektir.

ÖNSÖZ

Kooperatif işletmeler, hukuki statüsü itibariyle bir ticaret şirketi olsa da, ortaya çıkışının altında yatan dinamiklerden çalışma tarzına kadar sahip olduğu farklılıklar ve bünyesinde barındırdığı ilke ve değerleriyle salt bir şirket olarak değerlendirilememektedir.

Tüm dünyada yaşanan ekonomik krizler sonucunda ortaya çıkan işsizlik ve yaygınlaşan yoksulluk gibi problemler, kooperatifleri yeniden ve giderek artan şekilde gündeme getirmektedir. Kooperatifler, atıl kaynakların harekete geçirilmesi, sermayenin tabana yayılması, dezavantajlı kesimlerin kendini ekonomik ve sosyal güvenceye alarak ekonomiye dahil olması ve küçük girişimlerin birleşerek büyük aktörlere dönmesini sağlama noktasında etkili girişim modeli olarak öne çıkmaktadır.

Dünyada kooperatiflerin sadece yüksek gelir getiren ekonomik alanlarda değil kar oranı düşük ancak sosyal boyutu yüksek; eğitim, sağlık, yaşlı ve çocuk bakımı gibi sosyal ve kültürel alanlarda da yoğun olarak faaliyet göstermesi, bu işletmelerin bünyesinde barındırdığı farkları ortaya koymaktadır. Bu nedenle, sosyal ve ekonomik hayatın her noktasına temas eden, toplumun çeşitli ihtiyaçlarını başarıyla karşılayabilen kooperatifçilik modeli kamu ile özel sektör arasında üçüncü bir sektör olarak değerlendirilmektedir.

Günümüzde kooperatiflerin gelirin adil paylaşımı, girişimcilik ve sürdürülebilir kalkınmayı sağlamada oynadığı rol, başta Birleşmiş Milletler olmak üzere uluslararası kuruluşlarca göz ardı edilmemekte ve gerek üye ülkelere yönelik alınan tavsiye kararlarıyla gerekse kooperatifler yılı ilanı gibi uygulamalarla kooperatifçiliğin teşvik edilmesi hususuna dikkat çekilmektedir. Bu anlamda 2012 yılının “Uluslararası Kooperatifler Yılı” olarak ilan edilip kutlanması, kooperatifçilik bilincinin tüm dünyaya yayılması bakımında çok önemli bir adım olmuştur.

Ülkemizde de giderek artan bir şekilde kooperatif işletmelerin sosyo-ekonomik hayattaki önemi anlaşılmaktadır. Bakanlığımız koordinasyonunda hazırlanan ve uygulaması devam eden “**Türkiye Kooperatifçilik Strateji Belgesi ve Eylem Planı**”, kamunun kooperatiflere çağdaş bakışını ortaya koymuş, politika ve uygulamalara ivme kazandırmıştır.

Söz konusu Strateji kapsamında bu yıl üçüncüsü hazırlanan “**Türkiye Kooperatifçilik Raporu**”, ülkemizdeki kooperatif ailesini bütüncül bir yaklaşımla ele alarak 2015 yılında yaşanan gelişmeleri değerlendiren, kamu-özel ilgili tüm tarafların başvurabileceği önemli bir temel kaynak niteliğindedir.

Bu çalışmanın ülkemiz kooperatifçilik alandaki çalışmalarını teşvik etmesini, teorik ve istatistik açıdan yapılacak yeni çalışmalara katkıda bulunmasını, genel olarak kooperatiflere ilginin artışına hizmet etmesini ve ülkemiz kooperatifçilik sektörüne hayırlı olmasını diliyorum, raporun hazırlanmasında emeği geçen Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü personeline teşekkür ediyorum.

Bülent TÜFENKÇİ
Gümrük ve Ticaret Bakanı

İÇİNDEKİLER

İçindekiler Tablosu

ÖNSÖZ	iii
İÇİNDEKİLER	iv
TABLO LİSTESİ	v
GRAFİK LİSTESİ	vi
EKLER LİSTESİ	vi
KISALTMALAR	vii
GİRİŞ	1
1. GENEL GÖRÜNÜM	3
1.1. Kooperatifçilik ve Türkiye’de Gelişimi	3
1.1.1. Kooperatifçilik	3
1.1.2. Kooperatifçiliğin Türkiye’de Gelişimi	4
1.2. Türk Kooperatifçilik Mevzuatı	6
1.2.1. Kanunlar	7
1.2.2. Anasözleşmeler	7
1.3. Kooperatifler İçin Vergi Düzenlemeleri	8
1.3.1. 5520 sayılı Kurumlar Vergisi Kanunu	9
1.3.2. 3065 sayılı Katma Değer Vergisi Kanunu	10
1.3.3. 193 sayılı Gelir Vergisi Kanunu	11
1.4. Kooperatiflerin Sayısal Görünümü ve Sınıflandırma	12
1.4.1. Kooperatiflerin Sayısal Görünümü	12
1.5. Kooperatifçilik Organizasyonu ve Örgütlenme	15
1.5.1. Kooperatifçilikte Kamu Yönetiminin Yapısı ve Organizasyonu	15
1.5.2. Kooperatiflerde Örgütlenme	16
1.5.2.1. Kooperatiflerin Kurumsal Yapısı	16
1.5.2.2. Türkiye Milli Kooperatifler Birliği	19
1.5.2.3. Türk Kooperatifçilik Kurumu	19
GELİŞMELER ve 2015 YILI DEĞERLENDİRMESİ	21
1. Kooperatifçilik Faaliyetleri	21
1.1. Kredi ve Kefalet Kooperatifleri	21
1.1.2. Tarımsal Faaliyet Gösteren Kooperatifler	26
1.1.2.1. Tarım Satış Kooperatif ve Birlikleri	28
1.1.2.2. Pancar Ekicileri Kooperatifleri	33
1.1.2.3. Tarım Kredi Kooperatifleri	35
1.1.2.4. Tarımsal Kalkınma Kooperatifleri	38
1.1.2.5. Sulama Kooperatifleri	39
1.1.3. Yapı Kooperatifleri	40
1.1.4. Ulaştırma Hizmetleri Kooperatifleri	43
1.1.5. Tüketim Kooperatifleri	45
1.1.6. Yenilenebilir Enerji Üretim Kooperatifleri	46
1.1.7. Eczacı Kooperatifleri	47
1.1.8. Sigorta Kooperatifleri	48
1.1.8.1. Katılım Sigorta Kooperatifçiliği	49

1.1.9. Kadın Girişimi Üretim ve İşletme Kooperatifleri	49
1.2. Kooperatiflerin İstihdama Katkısı	50
1.3. Kooperatiflerin Sanayiye Katkısı	50
1.4. Türkiye Kooperatifçilik Stratejisi ve Eylem Planı (TÜKOSEP) Gelişmeleri 52	
1.4.1. Kooperatifçilik Girişimciliği ve Bilgilendirme Eğitimleri	53
1.4.2. Kooperatifçilik Geliştirme ve Uyum Eğitimi Programı	53
1.4.3. Kadın Kooperatifleri Tanıtım ve Kapasite Geliştirme Projesi.....	54
1.4.4. Tarım Satış Kooperatifleri Birliklerinin Yeni Mevzuata Uyumu Eğitim Projesi..	55
1.4.5. Kooperatifçilik Yüksek Lisans ve Doktora Tezleri Destek Projesi	55
1.4.6. Kooperatif Bilgi Sistemi	56
1.5. Kooperatiflerin Uluslararası İlişkileri	57
1.5.1. Birleşmiş Milletler Örgütünün Çalışmaları	57
1.5.2. Uluslararası Kooperatifler Birliği	57
1.5.3. Uluslararası Çalışma Örgütü	60
SONUÇ	62
KAYNAKÇA	67

TABLO LİSTESİ

Tablo 1: Kooperatifçilikle ilgili temel kanunlar	7
Tablo 2: Türkiye’de kooperatifler ve ortak sayıları	13
Tablo 3: 2015 yılında kurulan kooperatiflerin faaliyet alanlarına göre dağılımı	14
Tablo 4: Kurulan ve kapanan kooperatifler 2014-2015 yılı karşılaştırması.....	15
Tablo 5: Temel Kooperatifçilik hizmetlerini yürüten Bakanlıkların idari yapılanması.....	16
Tablo 6: Kooperatiflerin üst kuruluşlara katılımı.....	17
Tablo 7: Kooperatif türlerine göre üst yapılara katılma oranları	18
Tablo 8: Türkiye Milli Kooperatifler Birliği ortaklarının görünümü.....	19
Tablo 9: Dönemler İtibariyle (1951-2015) Kurulan ESKKK Sayısı.....	22
Tablo 10: Ortak sayısına göre kredi kefalet kooperatiflerinin il bazında sıralaması.....	22
Tablo 11: 2005-2015 yılları ESKKK kredi kullanan ortak sayısı	23
Tablo 12: 2005-2015 yılları ESKKK kredi kullanım görünümü	25
Tablo 13: ESKKK’ların kredi kullanma oranına göre il bazında sıralama	26
Tablo 14: Tarımsal Faaliyet Gösteren kooperatiflerin sayısal büyüklükleri.....	28
Tablo 15: Tarım satış kooperatifleri birliklerinin sayısal görünümü	29
Tablo 16: Tarım satış kooperatifleri birliklerinin ürün alım miktarı (2013 – 2015)	30
Tablo 17: Birliklerce alınan ürün miktarlarının dönemsel olarak Türkiye üretimine oranı (%)	30

Tablo 18: Tarım satış kooperatif birlikleri işletme ve bağlı ortaklıkları	32
Tablo 19: Pankobirlik'in bazı işletme, iştirak ve bağlı ortakları görünümü	34
Tablo 20: Şeker pancarı ekim alanı, şeker pancarı üretimi ve şeker üretiminin görünümü.....	35
Tablo 21: Tarım kredi kooperatifleri sayısal özellikleri.....	36
Tablo 22: Tarım kredi kooperatifleri iştirak ve bağlı ortaklıkları	36
Tablo 23: Tarım kredi kooperatifleri kredi kullanan ortak sayısı ve kredi hacmi görünümü ..	37
Tablo 24: Tarım kredi kooperatiflerinin il bazında kooperatif ve ortak sayıları.....	38
Tablo 25: Tarımsal kalkınma kooperatiflerinin hizmet alanlarına göre görünümü	39
Tablo 26: Sulama kooperatifleri il bazında görünümü (2015).....	40
Tablo 27: Yapı kooperatiflerinin gruplara göre sayısal büyüklükleri	41
Tablo 28: 2009-2015 yılları yapı kullanma izin belgelerine göre yapı sahipliği	42
Tablo 29: Ulaştırma hizmetleri kooperatiflerinin sayısal özellikleri	44
Tablo 30: Ulaştırma hizmetleri kooperatifleri il bazında görünümü.....	44
Tablo 31: Tüketim kooperatiflerinin il bazında görünümü	46
Tablo 32: İSO Türkiye'nin 500 büyük sanayi kuruluşu araştırma sonuçlarında kooperatif kuruluşları.....	51
Tablo 33: Fortune-500 araştırma sonuçları kooperatif ve kooperatif kuruluşları	52
Tablo 34: TÜKOSEP'te Yer Alan 36 Faaliyetin Zaman Çizelgesi	53
Tablo 35: Uluslararası örgütler ve üye Türk Kooperatif/Birlik/Merkez Birlikleri	58

GRAFİK LİSTESİ

Grafik 1: 2006-2015 yılları ESKKK ve kredi kullandırabilen ESKKK sayısı.....	24
Grafik 2: ESKKK 2006-2015 yılları yıllık kredi kullanım ve toplam kredi hacmi miktarı.....	24

EKLER LİSTESİ

Ek 1: 31/12/2015 itibariyle Türk kooperatiflerinin sayısal görünümü.....	70
Ek 2: 01/01-31/12-2015 arasında illere göre kurulan ve kapanan kooperatif ve birlik sayısı..	71

KISALTMALAR

ANTBİRLİK	S.S. Antbirlik Pamuk ve Narenciye Tarım Satış Kooperatifleri Birliği
BKK	Bakanlar Kurulu Kararı
BM.....	Birleşmiş Milletler
COPAC.....	Kooperatiflerin Teşvik Edilmesi ve Geliştirilmesi Komitesi
ÇAY-KOOP	S.S Çay Ekicileri Kooperatifi Merkez Birliği
ÇŞB	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı
ÇUKOBİRLİK	S.S. Çukurova Tarım Satış Kooperatifleri Birliği
DFİF	Destekleme ve Fiyat İstikrar Fonu
DGRV.....	Alman Kooperatifleri ve Raiffeisen Konfederasyonu
DSİ	Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü
ESKKK.....	Esnaf ve Sanatkârlar Kredi ve Kefalet Kooperatifleri
EURICSE	Avrupa Kooperatif ve Sosyal İşletmeleri Araştırma Enstitüsü
FİSKOBİRLİK	S.S. Fındık Tarım Satış Kooperatifleri Birliği
GSYH	Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla
GTB	Gümrük ve Ticaret Bakanlığı
GTHB	Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı
GÜLBİRLİK	S.S. Gül-Gülyağı Yağlı Tohumlar Tarım Satış Kooperatifleri Birliği
HAY-KOOP	S.S. Hayvancılık Kooperatif Birlikleri Merkez Birliği
ICA	Uluslararası Kooperatifler Birliği
ILO	Uluslararası Çalışma Örgütü
KARADENİZBİRLİK	S.S. Karadeniz Yağlı Tohumlar Tarım Satış Kooperatifleri Merkez Birliği
KDV	Katma Değer Vergisi
KGM.....	Gümrük ve Ticaret Bakanlığı Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü
KHK	Kanun Hükmünde Kararname
KOOPBİS.....	Kooperatif Bilgi Sistemi
KOOP-GEP	Kooperatifçilik Geliştirme ve Uyum Eğitim Programı
KOOP-KUR	Türk Kooperatifçilik Kurumu
KOOP-TEZ	Kooperatifçilik Yüksek Lisans ve Doktora Tezleri Destek Projesi
KOZABİRLİK	S.S. Koza Tarım Satış Kooperatifleri Birliği
KÖY-KOOP	S.S. Türkiye Köy Kalkınma ve Diğer Tarımsal Amaçlı Kooperatif Birlikleri Merkez Birliği

KVK	13/06/2006 tarihli ve 5520 sayılı Kurumlar Vergisi Kanunu
MARMARABİRLİK	S.S. Marmara Zeytin Tarım Satış Kooperatifleri Birliği
MEB	Milli Eğitim Bakanlığı
Md.....	Madde
OR-KOOP	S.S. Türkiye Ormancılık Kooperatifleri Merkez Birliği
OSİB	Orman ve Su İşleri Bakanlığı
PANKOBİRLİK.....	S.S. Pancar Ekicileri Kooperatifleri Birliği
RAPOR.....	Türkiye Kooperatifçilik Raporu
TAR-KOOP.....	S.S. Tarım Kooperatifleri Merkez Birliği
TARIŞ İNCİR BİRLİĞİ.....	S.S. Tariş İncir Tarım Satış Kooperatifleri Birliği
TARIŞ PAMUK BİRLİĞİ ...	S.S. Tariş Pamuk ve Yağlı Tohumlar Tarım Satış Kooperatifleri Birliği
TARIŞ ÜZÜM BİRLİĞİ.....	S.S. Tariş Üzüm Tarım Satış Kooperatifleri Birliği
TARIŞ ZEYTİN BİRLİĞİ ...	S.S. Tariş Zeytin ve Zeytinyağı Tarım Satış Kooperatifleri Birliği
TEKB	S.S. Tüm Eczacı Kooperatifleri Birliği
TESKOMB	S.S. Türkiye Esnaf ve Sanatkârlar Kredi ve Kefalet Kooperatifleri Birlikleri Merkez Birliği
TİFTİKBİRLİK	S.S. Tiftik Yapağı Tarım Satış Kooperatifleri Birliği
TİM.....	Türkiye İhracatçılar Meclisi
TOBB	Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği
TOKİ	Toplu Konut İdaresi Başkanlığı
TRAKYABİRLİK	S.S. Trakya Tarım Satış Kooperatifleri Birliği
TSB.....	Türkiye Sigorta Birliği
TSKB.....	Tarım Satış Kooperatifleri Birlikleri
TTK	13/01/2011 tarihli ve 6102 sayılı Türk Ticaret Kanunu
TÜFE.....	Tüketici Fiyat Endeksi
TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu
TÜKOBİRLİK	S.S. Tüm Tüketim Kooperatifleri Merkez Birliği
TÜKOSEP.....	Türkiye Kooperatifçilik Stratejisi ve Eylem Planı
TÜRKİYE KOOP	S.S. Türkiye Milli Kooperatifler Birliği
TÜRKKENT	S.S. Türkiye Kent Kooperatifleri Merkez Birliği
UZK.....	Uluslararası Zeytin Konseyi

GİRİŞ

Türkiye Kooperatifçilik Raporu 2015; “Türkiye Kooperatifçilik Stratejisi ve Eylem Planı (TÜKOSEP)”nın 2.9 numaralı eylemi uyarınca Gümrük ve Ticaret Bakanlığı Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü öncülüğünde, kooperatiflerden sorumlu Çevre ve Şehircilik Bakanlığı ile Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı ve kooperatif üst kuruluşlarının katkılarıyla hazırlanmıştır. 2013 yılından buyana her yıl düzenli olarak yayınlanan Rapor; toplumda kooperatifçilik bilincini artırmayı, kanun koyucu, politika yapıcı ve araştırmacılar için ülke kooperatifçilik hareketine ilişkin ihtiyaç duyulan detaylı bilgiyi sağlamayı, kooperatif ve üst kuruluşları için de hem yıllık gelişmelerini takip etmelerini hem de bunları kamuya paylaştıkları ve temel başvuru kaynağı niteliğinde bir yayın olmayı hedeflemektedir.

Eczacıktan lojistiğe, eğitimden tarıma kadar farklı hizmet alanları ve sektörlerde rol alan kooperatifler ülke ekonomisinin gelişmesine de önemli katkılar sağlamıştır. Geniş alanlarda ve farklı sektörlerde faaliyet gösteren işletmeler olması ve sağlanan katkının gayri safi yurt içi hâsıla (GSYH) ile doğrudan ilişkilendirilmemesi nedeniyle ülke ekonomilerinde kooperatiflerin yerini ve etkisini belirlemek zordur. Bu önemi ve büyüklüğü ortaya koymak için dünyada genel olarak tercih edilen yöntem sektörel analiz ve değerlendirmelerdir (GTB, 2014). Nitekim kooperatif işletmelerin önemini vurgulamak, ülke ekonomilerine ve sosyal yaşamlarına etkilerini/katkılarını göstermek amacıyla kooperatiflerin iş hacimlerine göre değerlendirmelerini içeren “**Uluslararası Kooperatifler Birliği (ICA) Global-300 Rapor**”u verileriyle kooperatiflerin ülke ekonomisine olan etkilerini bir nebze de olsa ölçmek mümkündür (GTB, 2013/1).

Antalya’da 10-13 Ekin 2015 tarihleri arasında düzenlenen ICA Genel Kurul ve Küresel Toplantısında **Dünya Kooperatifçilik Raporu 2015** kamuoyuyla paylaşılmıştır (GTB, 2016). Söz konusu rapor göre, dünya genelinde 76 ülkeden bildirimde bulunan 2.829 kooperatifin 2013 yılı ciro toplamı **2.950,1 milyar dolardır**. Bu işletmelerden yıllık 100 milyon dolarlık ciroyu aşanların sayısı 1.658 olup, bu kooperatiflerin toplam cirosu ise **2.916,3 milyar dolara** ulaşmaktadır. Bu kooperatiflerin %27’si tarım ve gıda, %21’i bankacılık ve finansal hizmetler, %19’u sigorta, %16’sı toptan ve perakende ticaret, %7’si hizmet, %5’i sanayi ve alt yapı, %4’ü sağlık ve sosyal bakım sektörlerinde faaliyet göstermektedir.

Uluslararası Kooperatifler Birliği’nin verilerine göre dünyanın hemen her ülkesinde kooperatifçilik faaliyetine rastlanmaktadır. Coğrafi konumu, ekonomik ve sosyal gelişmişliği, refah seviyesi ve siyasal sistemi ne olursa olsun hemen hemen bütün ülkelerde kooperatifçilik faaliyetleri görülmekte olup, kooperatifçiliğin ekonomisi gelişmiş ülkelerde daha ileri düzeyde olduğu tespit edilmiştir (GTB, 2013/1). Fransa’da 26,1 milyon, Almanya’da 22,2 milyon Hollanda’da 16,9 milyon, İngiltere’de 14,9 milyon ve İtalya’da 12,6 milyon kooperatif ortağı olması bu bakımdan önemli bir göstergedir (COOPSEUROPE, 2015). Türkiye İstatistik Kurumunun (TÜİK) 2015 verilerine göre 78,7 milyonluk nüfusa sahip ülkemizde ise 7 milyon civarında kooperatif ortağı bulunmakta ve nüfusun kooperatifçiliğe katılma oranı yaklaşık %9 olarak hesaplanmaktadır.

Tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de kooperatifçilik faaliyetleri sosyal ve ekonomik yönden önemini sürdürmektedir. Tarımsal üretim ve pazarlamadan, esnaf ve sanatkârın finansman talebine kadar geniş kesimlere işletmecilik alternatifi sunan kooperatifçilik hem üretimin sürekliliğinin sağlanması hem de istihdama katkısı bakımından Türkiye ekonomisinde önem arz etmektedir.

TÜİK verilerine göre Türkiye ekonomisi 2015 yılında %4 oranında büyümüştür. Sektörler itibariyle büyüme oranları, tarım sektöründe %7,6, sanayi sektöründe %3,3, hizmetler sektöründe %4,8 olmuştur. Bu yıl içerisinde büyüme oranı beklentilerin üzerine çıkmıştır.

Türkiye ekonomisinde 2015 yılında yıllık enflasyon ise beklentilerin üzerine çıkarak %8,81 olarak gerçekleşmiştir. Enflasyonda yıllık en fazla artış %13,23 ile lokanta ve oteller grubunda gerçekleşmiştir.

Son yıllarda istikrarlı büyüme gösteren Türkiye ekonomisinde, 2015 yılında ihracat ve ithalatta ise azalma olmuştur. İhracat bir önceki yıla göre %8,7 azalışla 143,8 milyar dolar olurken, ithalat %14,4 azalışla 207,2 milyar dolar olmuştur. Bu dönemde dış ticaret açığı ise %25 azalışla 84 milyar dolardan 63 milyar dolara gerilemiştir.

Türkiye’de 2015 yılında kooperatifler sosyal yaşama destek ve ekonomiye katkı sağlamaya devam etmişlerdir. Tarımsal amaçlı kooperatifler ortaklarına girdi desteği sağlama yanında, ortaklarının ürününü satın alıp işlemek suretiyle tarımsal üretimin sürekliliğine katkı sağlamış ve kırsal alanda istihdam imkânı oluşturmuşlardır. Bununla birlikte ulaştırma hizmeti kooperatifleri faaliyetlerine aralıksız devam etmiş, esnaf ve sanatkâr kredi ve kefalet kooperatiflerinin ortaklarına kullandığı kredi miktarı 2015 yılında bir önceki yıla göre büyümüştür.

Türkiye’de 2015 yılsonu itibariyle, 55.955 kooperatif ve 7.040.386 kooperatif ortağı bulunmaktadır. Ayrıca, bu yıl içerisinde kooperatiflere kuruluş hizmeti sunan üç Bakanlık tarafından 27 farklı alanda toplam 378 yeni kooperatif kuruluşuna izin verilmiştir.

Türkiye Kooperatifçilik Raporu-2015 **“Kooperatifçiliğin Genel Görünümü”** ile **“Gelişmeler ve 2015 Yılı Değerlendirmesi”** başlıklarından oluşmaktadır.

Kooperatifçiliğin Genel Görünümü başlığında; “Kooperatifçilik ve Türkiye’de Gelişimi”, “Kooperatifçilik Mevzuatı”, “Kooperatifler İçin Vergi Düzenlemeleri”, “Kooperatiflerin Sayısal Özellikleri ve Sınıflandırma” ile “Kooperatifçilik Organizasyonu ve Örgütlenme” konuları incelenmiştir.

Gelişmeler ve 2015 Yılı Değerlendirmesi başlığında ise “Kooperatiflerin Faaliyetleri”, “Kooperatiflerin İstihdama Katkısı”, “Kooperatiflerin Sanayiye Katkısı”, “Türkiye Kooperatifçilik Stratejisi ve Eylem Planı Gelişmeleri” ile “Kooperatiflerin Uluslararası İlişkileri” incelenmiştir.

Rapor; Gümrük ve Ticaret Bakanlığı (GTB), Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (ÇŞB), Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı (GTHB), kooperatif üst kuruluşları ile Türkiye İstatistik Kurumunun ve diğer ilgili kurum ve kuruluşlarca hazırlanan resmi istatistiki veriler kullanılarak hazırlanmıştır.

1. GENEL GÖRÜNÜM

1.1. Kooperatifçilik ve Türkiye’de Gelişimi

1.1.1. Kooperatifçilik

Kooperatifçiliği birlikte hareket etme, dayanışma ve sorunlara ortak çözüm bulma anlamında ele aldığımızda, tarihinin insanlık tarihi kadar eski olduğu görülecektir. Türk Toplumlarında birlikte çalışma ve ortaklaşa iş yapma şeklinde görülen dayanışma faaliyetleri ise; dönemsel olarak imece, lonca veya ahilik gibi yapılar altında bir araya gelmiş ve yüz yıllarca başarılı şekilde uygulanmıştır. Bu noktada, Türk kültüründe bulunan yardımlaşma ve dayanışmanın, 170 yılı aşkın süredir etkin bir şekilde uygulanan kooperatifçilikle birçok açıdan benzeştiği söylenebilir.

Piyasa mekanizması içinde kooperatifler, sermaye birikimini sürekli kılarak (sermayeyi sosyalleştirerek) bazı mal ve hizmetlerin sunumunda ve isteminde ortaklarının pazarlık gücünü artırmada, ekonomik büyümeye katkıda bulunmada, “üretim ve bölüşüm” sürecini birbirleriyle ilintili kılarak ekonomik tıkanıklığı aşmada, pazarlık gücünü toplulaştırarak dev firmalar karşısında rekabeti korumada ve piyasaların (özellikle tarımsal piyasaların) yapısını ve işleyişini düzenlemede önemli görevleri yerine getiren kuruluşlardır (ÇIKIN, 2007).

Kooperatifler; piyasa tercihlerine ve karar alma süreçlerine katılan eşit konumdaki ortaklarınca yönetilen ve denetlenen demokratik kuruluşlar olarak ortakların eşit oy hakkına sahip olması (her ortağa bir oy hakkı) ve kooperatifin ortakların katılımı ile birlikte yönetilmesi şeklinde anlaşıldığında, demokrasiyi kültür ve anlayış biçimi olarak geliştirebilecek bir platformdur. Hatta kooperatifçilik, dünyaca tanınan düşünür ve eylem adamı olan Warbasse’nin tanımlamasıyla, sosyal bir kültür olmanın yanı sıra faaliyet ve hedefleriyle tek başına bir demokrasi alanıdır (WARBASSE, 1946).

Uluslararası Kooperatifler Birliğinin tanımına göre kooperatif; **“ortak ekonomik, sosyal ve kültürel ihtiyaçlar ve istekleri müşterek sahip olunan ve demokratik olarak kontrol edilen bir işletme yoluyla karşılamak üzere gönüllü olarak bir araya gelen insanların oluşturduğu özerk bir teşkilattir”**. Bu tanımda kooperatiflerin temel değerleri olarak; kendi kendine yardım, kendi kendine sorumluluk, demokrasi, eşitlik, adalet, dürüstlük ve dayanışma sıralanmaktadır (GTB, 2012). Bu değerler çerçevesinde kooperatifçiliğin genel kabul görmüş yedi ilkesi bulunmaktadır.

1. Gönüllü ve herkese açık ortaklık:

Kooperatifler, cinsel, sosyal, ırksal, siyasal ve dinsel ayrımcılık olmaksızın, hizmetlerinden yararlanabilecek ve ortaklığın sorumluluklarını kabule razı olan herkese açık gönüllü kuruluşlardır.

2. Ortaklar tarafından gerçekleştirilen demokratik yönetim:

Kooperatifler, politika oluşturma ve karar alma süreçlerine katılan ortaklarca yönetilen ve denetlenen demokratik kuruluşlardır. Seçilmiş temsilci olarak hizmet edenler, ortaklara karşı sorumludur. Birim kooperatif kuruluşlarında ortaklar eşit oy hakkına sahiptir (her ortağa bir oy hakkı). Diğer düzeydeki kooperatif kuruluşlarında ise oy hakkı demokratik bir yaklaşımla düzenlenir.

3. Ortakların ekonomik katılımı:

Ortaklar, kooperatiflerinin sermayesine adil bir şekilde katkıda bulunur ve bunu demokratik olarak yönetirler. Bu sermayenin en azından bir kısmı genellikle kooperatifin ortak mülkiyetidir. Çoğunlukla ortaklar, üyeliğin bir koşulu olarak taahhüt

edildiği üzere (var ise) sermaye üzerinden kısıtlı miktarda gelir elde ederler. Ortaklar gelir fazlasını, muhtemelen “en azından bir kısmı taksim olunamaz kaynaklar” oluşturma yoluyla kooperatiflerini geliştirme, kooperatifle yapmış oldukları işlemlerle orantılı olarak ortaklarına kâr sağlama ve ortaklarca onaylanan diğer faaliyetlere destek olma gibi amaçların biri ya da tamamı için ayırırlar.

4. Özerklik ve bağımsızlık:

Kooperatifler, özerk, kendi kendine yeten ve ortaklarınca yönetilen kuruluşlardır. Kooperatifler, hükümetler dâhil olmak üzere diğer kuruluşlarla bir anlaşmaya girmeleri ya da dış kaynaklar yoluyla sermayelerini artırmaları durumunda, bunu kooperatiflerin özerkliğini sürdürecektir ve ortaklarının demokratik yönetimini koruyacak şekilde gerçekleştirirler.

5. Eğitim, öğrenim ve bilgilendirme:

Kooperatifler, ortaklarına, seçilmiş temsilcilerine, yöneticilerine ve çalışanlarına kooperatiflerinin gelişimine etkin bir şekilde katkıda bulunabilmeleri için eğitim ve öğretim imkânı sağlar. Kooperatifler genel kamuoyunu-özellikle de gençleri ve kamuoyunu oluşturanları- işbirliğinin şekli ve yararları konusunda bilgilendirirler.

6. Kooperatifler arasında işbirliği:

Kooperatifler, yerel, ulusal, bölgesel ve uluslararası oluşumlarla birlikte çalışarak ortaklarına daha etkin bir şekilde hizmet eder ve kooperatifçilik hareketini güçlendirir.

7. Topluma karşı sorumlu olma:

Kooperatifler, ortaklarınca onaylanan politikalar aracılığıyla toplumlarının sürdürülebilir kalkınması için çalışırlar.

1.1.2. Kooperatifçiliğin Türkiye’de Gelişimi

Türk Kooperatifçilik hareketinin Mithat Paşa’nın kurduğu “*Memleket Sandıkları*” ile başladığı kabul edilmektedir. Osmanlı İmparatorluğunun Rumeli topraklarında bulunan Şehirköy (Pilot) kasabasında 1863 yılı Kasım ayında kurulan “Memleket Sandıkları” Türk Kooperatifçiliğinin ilk uygulamasıdır. Uygulamanın olumlu sonuçlar vermesinin ardından 1867 yılında çıkarılan “Memleket Sandıkları Nizamnamesi” ile bir devlet politikası olarak Memleket Sandıkları tüm ülkeye yayılmıştır. Memleket Sandıkları önce Menafi Sandıklarına dönüşmüş, sonrasında ise Ziraat Bankasının kuruluşuna tüm sermayesiyle dahil olmuştur.

Birinci Dünya Savaşının ardından Osmanlı İmparatorluğu’nun ortadan kalkması ve akabinde Kurtuluş Savaşıyla ekonomik olarak yoksun düşmüş milletin, kurulacak yeni bir devlette dayanışma ve ortaklık ilişkilerinin önemini bilen Mustafa Kemal ATATÜRK tarafından, Cumhuriyet ilan edilmeden önce “Kooperatif Şirketler Kanunu” tasarısı hazırlanmıştır. Bu tasarı yasalaşmasa da, ilerleyen yıllarda hem ATATÜRK hem de İNÖNÜ tarafından gerek Meclis toplantılarında gerekse yurt içi ziyaretlerinde bizzat kooperatifçiliğe vurgu yapılarak halk arasında yayılmasına yönelik girişimlerde bulunulmuş ve çıkarılan kanuni düzenlemelerle kooperatiflere hukuki bir temel kazandırılmıştır (HAZAR, 1990).

Bu doğrultuda, ekonominin tarım ağırlıklı olması ve tarım sektörünün de 1930larda yaşanan krizden etkilenmiş olması nedeniyle çiftçilere finansman sağlama ve tarım ürünlerini pazarlama konularında çalışmalar başlatılmıştır. Bunun sonucu olarak 1935 yılında 2834 sayılı “Tarım Satış Kooperatifleri ve Birlikleri Hakkında Kanun” ve 2836 sayılı “Tarım Kredi Kooperatifleri Kanunu” çıkarılmıştır. Bunların dışında kalan kooperatifler için Kooperatifler Kanununun çıkarılmasına kadar geçen sürede Türk Ticaret Kanunu hükümleri uygulanmıştır.

Türkiye’de 1960’lı yıllara gelindiğinde başta işsizlik olmak üzere ekonomik ve sosyal sorunlar artmış, bunun sonucu olarak ekonomik ve sosyal alanda planlama dönemine geçilmiştir. Planlama döneminde kırsal alanda üretimi artırmak, kentlerde istihdam oluşturmak amacıyla birtakım politikalar geliştirilmiştir. 1956 yılında uygulamaya konulan 6762 sayılı Türk Ticaret Kanunu’nda “Ticaret Şirketleri” ile ilgili kısmın sonunda (Md. 485-502) kooperatiflerle ilgili düzenlemelere yer verilmiştir. Bununla birlikte 1960’tan sonra devletin kooperatifçiliğe verdiği önem de artmaya başlamış, 1961 Anayasasına ilk defa kooperatifçilikle ilgili hükümler (Md. 51 ve 52.) konulmuştur. Ayrıca 1963’ten sonra kooperatifler kalkınma planı ve yıllık programlarda da yer almaya başlamıştır. Gerek kooperatiflerin kendine özgü bir kanuna ihtiyaç duymaları gerekse devletin bu işletmelere verdiği önemin bir sonucu olarak yaklaşık 25 yıllık hazırlık çalışmaları neticesinde **“Kooperatifler Kanunu”** 1969 yılında hayata geçirilmiştir. Sonraki yıllarda da bu anlayış korunmuş ve 1982 Anayasasınının 171. maddesindeki açık hüküm doğrultusunda devlete kooperatifçiliğin geliştirilmesi için gerekli tedbirleri alma görevi verilmiştir.

Kooperatifler Kanununun yürürlüğe girmesiyle; tüketim kooperatifleri, kredi ve kefalet kooperatifleri, tarımsal amaçlı kooperatifler ve konut kooperatifleri sayısal olarak artmış, kooperatiflerin üst örgütlenmesi kanunlaştırılmış ve yeni kooperatif türleri olarak üretim kooperatifleri, temin tevzi kooperatifleri ile ulaştırma sektöründe faaliyet gösteren kooperatifler kurulmuştur. Bu dönemde kooperatifçiliğin geliştirilmesi konusunda kalkınma plan ve programlarında sürekli olarak yer verilmiştir. Yine bu dönemde Devlet kooperatiflerin gelişiminde etkin bir rol üstlenmiş ve Devletin de desteğiyle tarım satış kooperatif ve birlikleri, tarım kredi kooperatifleri ve pancar ekicileri kooperatifleri yatırımlar yaparak sanayi tesisleri kurmuş ve faaliyetlerin çeşitlenmesi nedeniyle kooperatiflere bağlı ticari ortaklıklar ortaya çıkmıştır. Bu şekilde sağlanan ortaklık ve ticari ilişkiler günümüzde büyük işletmelere dönüşmüştür.

Dünyada son otuz yıl içerisinde, ekonomik ve sosyal yaşam ile kamu yönetimi anlayışındaki değişimlerin sonucu olarak devletlerin; ekonomik ve sosyal alanda rollerini azaltmaya, idari, politik ve ekonomik yapıları serbestleştirmeye ve yerelleştirmeye, planlı ekonomiden piyasa ekonomisine geçmeye ve farklı ekonomik sektörlerin gelişimini dengelemeye doğru yöneldikleri bir süreç yaşanmıştır.

Söz konusu gelişmeler toplumun ekonomik ve sosyal ihtiyaçlarına çözüm üretebilecek oluşumlara olan ihtiyacı ortaya çıkarmıştır. Kooperatifler gibi kendi kendine yardım eden ve kendi sorumluluklarını yüklenen ekonomik dayanışma örgütleri, gelişmiş birçok ülkede ortaya çıkan bu boşluğu büyük ölçüde doldurmuştur. Bu açıdan, son dönemlerde uluslararası kuruluşlar ve bölgesel kuruluşlar tarafından devletlerin kooperatiflere olan yaklaşımları konusunda yapılan çalışmalar da hız ve önem kazanmıştır.

Dünyada yaşanan bu gelişmeler ve bu gelişmelerden ayrı olarak ülkemizde yaşanan ekonomik ve mali krizler, ekonomik ve sosyal sorunlara yeni bir yaklaşım olarak “Program Esaslı” çözüm önerilerini zorunlu kılmıştır. Ekonomik ve mali istikrarın sağlanması, sosyal refahın artırılması gibi temel hedefleri olan programlarla, ekonomide strateji temelli yaklaşım dönemi başlamıştır. Bu yaklaşım ve dünyadaki gelişmeler de dikkate alınarak ülkemizde kooperatifçiliğin ideal yönde geliştirilmesi gerekliliği üzerinde durulmuş ve kooperatifçilikte yeni bir planlama süreci başlatılmıştır. Nitekim Dokuzuncu Kalkınma Planı ve Orta Vadeli Plan gibi üst politika belgelerinde ortaya konan hedefler de gözetilerek **“Türkiye Kooperatifçilik Stratejisi ve Eylem Planı (TÜKOSEP)”** uygulamaya konulmuştur.

Bu Strateji, kamu yönetiminin yanı sıra sektörün tüm paydaşlarının içinde yer aldığı geniş katılımlı çalışmaların ortak ürünüdür. TÜKOSEP’te ülke kooperatifçiliğinin mevcut durumu, yapısal özellikleri, barındırdığı potansiyel ve başta Birleşmiş Milletler, Uluslararası Çalışma

Örgütü ve Uluslararası Kooperatifler Birliği olmak üzere örtüşen vizyon ve amaçlar ortaya konmuştur (GTB, 2012).

Stratejik hedeflerin 2012-2016 döneminde bir plan doğrultusunda gerçekleştirilmesi için görevli ve sorumlu kurum ve kuruluşları belirleyen “Eylem Planıyla birlikte 17 Ekim 2012 tarihinde Stratejinin uygulamaya konulmasıyla; kooperatifçilik ilkeleri çerçevesinde, kooperatifçiliğin başta imaj olmak üzere yapısal sorunlarına çözüm önerileri getirmiş, kooperatif işletmelerin öneminin de kavranarak faaliyetlerin sürekliliğini sağlayacak anlayış ve vizyon sağlamıştır. Bu belge, devletin ve kooperatiflerin üzerinde anlaştığı ve mevcut sorunlara planlı şekilde çözüm önerileri sunması sebebiyle kooperatifçilik için yeni ve reform niteliğinde bir belgedir. Bu döneme uyum sağlayan birçok kooperatif üst kuruluşu kendi strateji belgesini yayınlamıştır (GTB, 2015).

Bu dönemde kooperatiflerin nicel olarak büyümesinden ziyade, stratejik hedefler doğrultusunda niteliksel bir büyüme sağlanması hedeflenmiştir. Bu çerçevede, özellikle eğitim faaliyetlerine önem verilmiş, kooperatiflerin kurumsal yapılarının güçlendirilmesi için mevzuat çalışmaları yapılmış, güvenilir istatistiki veri temini ve kamu hizmetlerinin elektronik ortamda sunulması başta olmak üzere birçok çalışma yürütülmüştür. Kooperatif türlerinin çeşitlendirilmesine yönelik eylem planı çerçevesinde yeni kooperatif türleri için Gümrük ve Ticaret Bakanlığı Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü tarafından örnek anasözleşmeler hazırlanarak yürürlüğe konulmuştur (GTB, 2015).

1.2. Türk Kooperatifçilik Mevzuatı

Tarihimizde kooperatifçilik alanında ilk yasal düzenleme, 1867 yılında Mithat Paşa tarafından bizzat hazırlanarak Babiâli’ye sunulan “Memleket Sandıklarının Suret-i Tertibi ve Sermayesinin İdaresi ve Menafi ve Temerttütatının Sarfi Hakkında Layiha”sıdır (Memleket Sandıkları Nizamnamesi). Ardından, 28/12/1920 tarihinde TBMM’de görüşülen ve kısmen kabul edildiği halde savaş nedeniyle yasalaşma süreci tamamlanamayan “Kooperatif Şirketler Kanun Layihası”yla kooperatifçilik tekrar gündeme gelmiştir. Sakarya Meydan Savaşı sürerken kabul edilen “Ereğli Havzai Fahmiye Maden Amelesinin Hukukuna Müteallik Kanun” ile kooperatiflerin kuruluşuna imkân tanınmıştır (HAZAR, 1990).

Osmanlı’da davaların kanunlara dayalı olarak görülmemesi nedeniyle uygulamada görülen keyfi davranışların önlenmesi amacıyla Fransa Ticaret Kanunu’ndan tercüme edilerek hazırlanan 1850 tarihli Ticareti Berriye Kanunu’na (KABOĞLU, 1989) 1924 yılında eklenen fıkrada ise “İşbu 15’inci maddede mezkûr üç şirketten maada kooperatif, yani ortaklık şirketleri de ticaret şirketlerindedir” denilerek “kooperatif” kelimesi artık bir hukuk terimi haline gelmiştir (TUNÇAĞIL, 2013). 29/05/1926 tarih ve 865 sayılı Ticaret Kanunu’nda da kooperatiflere ait bir bölüme yer verilmiş ve tanım maddesine de yer verilerek kooperatifler bir şirket türü olarak sayılmıştır.

Cumhuriyet döneminde ise sırasıyla 1923 tarihli İstihsal Alım ve Satım Ortaklık Kooperatifleri Nizamnamesi, 1925 tarihli İtibari Zirai Birlikleri Kanunu, 1929 tarihli Zirai Kredi Kooperatifleri Kanunu, 1935 tarihli 2834 sayılı Tarım Satış Kooperatifleri ve Birlikleri Kanunu ile 2836 sayılı Tarım Kredi Kooperatifleri Kanunu yürürlüğe girmiştir. Tüm kooperatifleri kapsayan ve kuruluş, işleyiş ve denetimlerine ilişkin özel hükümler içeren 1163 sayılı Kooperatifler Kanunu ise 1969 yılında yasalaşmıştır.

Kooperatifçilik faaliyetleri halen temelde 1982 tarihli Anayasamızın 171’inci maddesinde yer alan “*Devlet, milli ekonominin yararlarını dikkate alarak, öncelikle üretimin artırılmasını tüketicinin korunmasını amaçlayan kooperatifçiliğin gelişmesini sağlayacak tedbirleri alır.*” hükmü temelinde 24/04/1969 tarihli ve 1163 sayılı Kooperatifler Kanunuyla birlikte 18/04/1972 tarihli ve 1581 sayılı Tarım Kredi Kooperatifleri ve Birlikleri Kanunu ve 01/06/2000 tarihli ve

4572 sayılı Tarım Satış Kooperatif ve Birlikleri Hakkında Kanun hükümlerine göre yürütülmektedir.

1.2.1. Kanunlar

Cumhuriyetin ilanı sonrasında hukuki temele oturtulan kooperatifçilik, 1969 yılında 6762 sayılı Türk Ticaret Kanunundan ayrılarak “1163 sayılı Kooperatifler Kanunu” adıyla özel bir düzenlemeye kavuşmuştur. İlerleyen yıllarda bu temel düzenlemeye iki kanun daha eklenmiştir.

Tablo 1: Kooperatifçilikle ilgili temel kanunlar

1163 sayılı Kooperatifler Kanunu	4572 sayılı Tarım Satış Kooperatif ve Birlikleri Hakkında Kanun	1581 sayılı Tarım Kredi Kooperatifleri ve Birlikleri Kanunu
Kooperatiflerin kuruluş, işleyiş ve denetim gibi düzenlemeleri barındıran bu Kanun, tüm kooperatifler için uygulanır ve temel kanun niteliindedir. Kanunu'nun 98'inci maddesine göre kanunda aksi bulunmayan konularda TTK'daki anonim şirketlere ilişkin hükümler kooperatiflerin kendine özgü yapıları da dikkate alınarak uygulanmaktadır.	Tarım satış kooperatif ve birliklerinin ilk yasal düzenlemesi 21/10/1935 tarihli ve 2834 sayılı Tarım Satış Kooperatif ve Birlikleri Hakkında Kanun olup 1984 tarihli ve 238 sayılı KHK ve 3186 sayılı Kanunu ile değiştirilmiş, 4572 sayılı Tarım Satış Kooperatif ve Birlikleri Kanunu ile tamamen yürürlükten kaldırılmıştır.	Tarım kredi kooperatiflerinin ilk yasal düzenlemesi, 1929 tarihli Zirai Kredi Kooperatifleri Kanunu'dur. Ancak 1935 tarihli ve 2836 sayılı Tarım Kredi Kooperatifleri Kanunu kapsamlı olarak tarım kredi kooperatiflerinin kuruluş ve işleyişlerini belirlemiştir. Daha sonra bu Kanun, 1972 tarihli 1581 sayılı Tarım Kredi Kooperatifleri ve Birlikleri Kanunu ile yürürlükten kaldırılmıştır.
1163 sayılı Kanun: - 1469 sayılı Kanun, - 2475 sayılı Kanun, - 3381 sayılı Kanun, - 3476 sayılı Kanun, - 4274 sayılı Kanun, - 4363 sayılı Kanun, - 4629 sayılı Kanun, - 5146 sayılı Kanun, - 5728 sayılı Kanun, - 5983 sayılı Kanun, - 6172 sayılı Kanun, - 6215 sayılı Kanun, - 6525 sayılı Kanun olmak üzere toplam 13 değişikliğe uğramıştır.	4572 sayılı Kanun: - 4962 sayılı Kanun, - 5234 sayılı Kanun, - 5290 sayılı Kanun, - 6455 sayılı Kanun, - 6456 sayılı Kanun olmak üzere toplam 5 değişikliğe uğramıştır.	1581 sayılı Kanun: - 237 sayılı KHK, - 336 sayılı KHK, - 553 sayılı KHK, - 2460 sayılı Kanun, - 3223 sayılı Kanun, - 5330 sayılı Kanun olmak üzere toplam 6 değişikliğe uğramıştır.

1.2.2. Anasözleşmeler

Kooperatifler, yapıları itibariyle çok sayıda kimsenin belirli bir ekonomik amaç etrafında bir araya gelmek suretiyle faaliyet gösterdikleri güvene dayalı kuruluşlardır. Bu nedenle kooperatif

çatısı altında yürütülen faaliyetlerde kamu yararı bulunmaktadır. Buradan hareketle de, kooperatif ortaklarının menfaatlerinin ve tasarruflarının korunması amacıyla mevzuat düzenlemeleri önemlidir.

Anasözleşme, kooperatif tüzel kişisi ile ortaklar arasında veya ortakların kendi aralarındaki ilişkileri düzenleyen temel sözleşmedir. 1163 sayılı Kooperatifler Kanununun 88'inci maddesinde Gümrük ve Ticaret Bakanlığına kooperatifler, kooperatif birlikleri, kooperatif merkez birlikleri ve Türkiye Milli Kooperatifler Birliği için örnek anasözleşme hazırlama görevi verilmiştir. Bununla birlikte Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı ile Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'nın kendi görev alanında bulunan kooperatiflerle ilgili olarak örnek anasözleşme hazırlama görevleri bulunmaktadır.

Anasözleşmelerde kooperatifin ortaklık şartları, ortaklığa giriş ve çıkışa ilişkin esaslar, kooperatif organlarının işleyişine dair detaylar ile diğer faaliyetlerinin yapılma süreçleri gibi kooperatifin kuruluşuna, işleyişine, denetim ve tasfiyesine dair birçok husus hakkında kapsamlı düzenlemeler yer almaktadır. Bu yönüyle anasözleşmeler, kooperatif mevzuatında ikincil düzenleme niteliği taşımaktadır.

Ortaklık hak ve yükümlülüklerine ilişkin esasların detaylı olarak örnek anasözleşmelerde düzenlenmesi; kooperatifler, ortakları ve bunlarla menfaat ilişkisi bulunan kesimler açısından bir aleniyet ve belirlilik sağlamaktadır. Bu yolla aynı zamanda, ortaklık ilişkisinden doğabilecek sorunların kamu düzenini ve kamu yararını zedelemesinin önüne geçilmesi de amaçlanmaktadır.

Tarım satış kooperatif ve birliklerinin kuruluşunu sağlayan 4572 sayılı Tarım Satış Kooperatif ve Birlikleri Hakkında Kanunda da örnek anasözleşmelere özel bir önem verilmiş, uygulanacak hukuk kuralları içindeki hiyerarşisi özel olarak tanımlanmıştır. 4572 sayılı Kanunun 8'inci maddesinin 2'nci fıkrasında tarım satış kooperatifleri ve birliklerin tabi oldukları mevzuat ve bu mevzuatın öncelik sırası düzenlenmiştir. Buna göre, tarım satış kooperatifleri ve birlikleri hakkında sırasıyla, 4572 sayılı Kanun, anasözleşmeler (4572 sayılı Kanunda açıkça örnek anasözleşmelerde düzenleneceği belirtilen hususlarda), 1163 sayılı Kooperatifler Kanunu ve Türk Ticaret Kanununun anonim şirketlere ilişkin hükümlerinin uygulanacağı belirtilerek, anasözleşmelerin uygulamadaki önceliği vurgulanmıştır.

Kooperatiflerin ve üst örgütlerinin kuruluş ve anasözleşme değişikliği taleplerini incelemek, bunlara gerekli izinleri vermek, yeni alanlarda faaliyet göstermek isteyen kooperatifler için örnek anasözleşmeler hazırlamak, mevcut örnek anasözleşmelerde gerekli güncellemeleri yapmak gibi görevler 1163 sayılı Kooperatifler Kanunu kapsamında ilgili Bakanlıklara verilmiştir. Bu görevler çerçevesinde Gümrük ve Ticaret Bakanlığı Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü tarafından 2015 yılında "Fikri Mülkiyet Hakları ve Proje Danışmanlığı Kooperatifi Örnek Anasözleşmesi" yayımlanarak kooperatifçilerin kullanımına sunulmuştur.

Ayrıca; 6455 sayılı Kanunla 4572 sayılı Kanunda yapılan değişiklikler çerçevesinde, Tarım Satış Kooperatifi ve Tarım Satış Kooperatifleri Birliği Örnek Anasözleşmeleri yenilenmiş ve bunlara intibak edilmesine ilişkin tebliğ 08/04/2014 tarihinde Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Yeni anasözleşmelerin yayımlanmasının ardından Tebliğde öngörülen 6 aylık intibak süreci sonunda 13 Birlik ve 300'e yakın tarım satış kooperatifleri intibak işlemlerini tamamlamıştır.

1.3. Kooperatifler İçin Vergi Düzenlemeleri

Son yıllarda uygulanan ekonomik programların en önemli başlığını mali istikrar oluşturmaktadır. Mali istikrarın sağlanmasında bütçe harcamalarının ve gelirlerinin önemli olduğu muhakkaktır. Uygulanan ekonomik ve mali programlarda; kamu finansman sorununun çözülebilmesi için, ekonomik ve mali politikaların birbirleriyle uyumlu bir şekilde hazırlanıp

uygulamaya konulması ve iç borçlanma yerine vergi gelirleri ile finansmanını sağlayacak tedbirlerin alınması gerektiğine yer verilmiştir. Bunun sağlanabilmesi için ekonomik faaliyetlerin kayıt altına alınması gerekmektedir.

Bu noktada, faaliyette buldukları alanlarda önemli rol üstlenen kooperatifler; ekonomide kayıt dışılığı önleyen ve şeffaf yapıları sayesinde hem ortaklarına hem topluma hesap verebilme hem de belgeye dayalı ekonomik sistemi oluşturma bakımından önemli rol oynamaktadır.

Anayasanın 73'üncü maddesinde, **“Herkes kamu giderlerini karşılamak üzere, mali gücüne göre vergi ödemekle yükümlüdür”** hükmü yer almaktadır. Buna göre, bir şirket türü olan kooperatifler de kanunlarla belirtilen miktar ve oranlarda gelirlerine göre vergi vermekle yükümlüdür. Ancak devlet, kooperatiflerin toplumun geniş kesimlerine sadece ekonomik değil sosyal, kültürel ve çevre gibi alanlarda da hizmet sunmaları ve bu hizmetlerin zaman zaman kamusal hizmet niteliğinde olması hususlarını dikkate alarak kooperatifleri toplumsal kalkınmaya hizmet eden kuruluşlar olarak değerlendirmiş ve bu nedenle vergi düzenlemelerinde kooperatif lehine bir takım muafiyet ve istisnalar getirmiştir.

1.3.1.5520 sayılı Kurumlar Vergisi Kanunu

Kooperatifler, kâr elde etmeye odaklanan ticaret şirketleriyle diğer ticari kuruluşlardan farklı olarak sosyal yönleri ağır basan bir yapıda olmalarına rağmen, mevzuata göre bir şirket türü olmaları nedeniyle kurumlar vergisinin konusuna giren gelir unsurlarını (kazanç ve iratları) elde edecekleri için, hangi türde olursa olsun tüm kooperatifler 13/06/2006 tarihli ve 5520 sayılı Kurumlar Vergisi Kanunu (KVK) 2'inci maddesine göre kurumlar vergisi mükellefi kabul edilmiştir.

Kar amacı güden sermaye şirketlerinden farklılıkları nedeniyle kooperatiflere gerek 5520 sayılı Kanunda gerek diğer mevzuatta belirli muafiyet ve istisnalardan yararlanmalarına imkan sağlanmıştır. Bu çerçevede, KVK'nın 4'ncü maddesinde kurumlar vergisinden muaf olan kurumlara yer verilmiştir. Söz konusu maddenin 1'inci fıkrası (k) bendinde kooperatiflerle ilgili düzenleme de yer almıştır. Buna göre, tüketim ve taşımacılık kooperatifleri hariç olmak üzere, ana sözleşmelerinde:

1. Sermaye üzerinden kazanç dağıtılmaması,
2. Yönetim kurulu başkan ve üyelerine kazanç üzerinden pay verilmemesi,
3. Yedek akçelerin ortaklara dağıtılmaması ve
4. Sadece ortaklarla iş görülmesi

hususlarına yer veren ve bunlara riayet eden kooperatifler ile bu kayıt ve şartlara ek olarak kuruluşundan inşaatın bitim tarihine kadar yönetim ve denetim kurullarında söz konusu inşaat işlerini kısmen veya tamamen üstlenen gerçek kişilerle tüzel kişi temsilcilerine yer vermeyenler muafiyet hükümlerinden yararlanabilecektir. Yapı ruhsatı ve arsa tapusu kooperatif tüzel kişiliği adına tescil edilmiş olan yapı kooperatifleri de kurumlar vergisinden muaf tutulmuştur. Yapı kooperatiflerinin kendilerine ait arsalarını kat karşılığı vererek her bir hisse için bir iş yeri veya konut elde etmeleri ise ortak dışı işlem sayılmamıştır.

Taşımacılık kooperatifleri ve tüketim kooperatifleri ise muafiyet şartlarını taşıyıp taşımadıklarına bakılmaksızın kurumlar vergisi mükellefi olarak sayıldıklarından beyanname vermektedir. Kurumlar vergisi muafiyetinden yararlanamayan taşımacılık kooperatifleri sadece ortakların yönetim gideri karşılığı olarak ödedikleri paralardan harcanmayarak ortaklara iade edilen kısımlar için, tüketim kooperatifleri ise diğer tüm risturn istisnasından yararlanmaktadırlar.

Öte yandan, 5520 sayılı Kanunda sağlanan muafiyet şartları arasında kooperatifin üst kuruluşa girme şartı bulunmamaktadır. KVK'nın 4'ncü maddesinin birinci fıkrasının (k) bendindeki şartları taşıyan kooperatifler, üst kuruluşa ortak olmasalar dahi muafiyetten

yararlanabilmektedir. Lakin kooperatif üst kuruluşlarına ortak olmak, 1163 sayılı Kooperatifler Kanunu'nun 93'üncü maddesinde yer alan diğer bazı vergi, harç ve resimlerde muafiyetten yararlanılabildiğini sağlamaktadır.

Kurumlar vergisinden muaf olan bir kooperatif için kurumlar vergisinden istisna olan kazançların bir önemi yoktur. Ancak kooperatifler için getirilen bir diğer vergisel bir kolaylık da kurumlar vergisi istisnasıdır. Muafiyet şartlarından herhangi birinin ihlal edilmesi durumunda kooperatif, kurumlar vergisi mükellefi olmaktadır. Ancak bu durumda risturn istisnası devreye girmekte ve ortaklar için hesaplanacak olan risturnlar kurumlar vergisi kapsamı dışında tutulmaktadır.

Risturn istisnası 5520 sayılı KVK'nın 5'inci maddesinin 1'inci fıkrasının (i) bendinde düzenlenmiştir. Kooperatiflerin ortakları için hesapladıkları risturnlar, kurumlar vergisinden istisna tutulmuştur. Ancak, bu risturnlara da bazı sınırlamalar getirilmiş ve risturn istisnasından üretim, tüketim ve kredi kooperatiflerinin yararlanacağı belirtilmiştir. Bu tür kooperatiflerde hesaplanan risturnlar, kurumlar vergisi beyannamesinde indirimler arasında gösterilmekte, dolayısıyla bu risturnlar için vergi ödenmemektedir. Bu üç tür kooperatifin dışında kalan kooperatiflerin beyannamelerinde bu şekilde hesaplanan risturnlarda indirim yapmaları söz konusu değildir. Kurumlar vergisine göre;

1. Tüm kooperatifler için geçerli olmak üzere ortaklarının idare gideri karşılığı olarak yapmış oldukları ödemelerden harcanmayarak iade edilen kısımlar ile idare giderlerini karşılamak üzere ortaklardan alınan aidatlardan harcanmayarak ortaklara iade edilen kısımlar,
2. Tüketim kooperatiflerinde, ortakların kişisel ve ailevi gıda ve giyecek ihtiyaçlarını karşılamak için satın aldıkları malların değerine göre,
3. Üretim kooperatiflerinde, ortakların üreterek kooperatife sattıkları veya kooperatiften üretim faaliyetinde kullanmak üzere satın aldıkları malların değerine göre,
4. Kredi kooperatiflerinde; ortakların kullandıkları kredilere göre

hesaplanan risturnlar, kurumlar vergisinden istisna sayılmaktadır.

Risturnların ortaklara dağıtımı, kâr dağıtımı sayılmaz. Risturnun nakden veya aynı değerde mal ile ödenmesi istisnanın uygulanmasına engel değildir. Ortaklardan başka kimselerle yapılan işlemlerden doğan kazançlar ile ortaklarla ortaklık statüsü dışında yapılan işlemlerden doğan kazançlar hakkında risturnlara ilişkin istisna hükmü uygulanmaz. Bunların genel kazançtan ayrılmasında, ortaklarla yapılan iş hacminin genel iş hacmine olan oranı esas alınır.

1.3.2. 3065 sayılı Katma Değer Vergisi Kanunu

Katma değer vergisi (KDV), genel tüketim vergilerinin en gelişmiş şekli olup ekonomideki üretim zincirinin tüm aşamalarında alınmaktadır. KDV, Türkiye'de ticari, sınai, zirai ve mesleki faaliyetler çerçevesinde yapılan mal teslimleri, hizmet ifaları ile her türlü mal ve hizmet ithalatını kapsar. KDV esas itibarıyla, yurt içinde üretilen mal ve hizmetler ile Türkiye'ye ithal yolu ile getirilen mal ve hizmetlere ilişkin işlemlere uygulanmaktadır.

25/10/1984 tarihli ve 3065 sayılı Katma Değer Vergisi Kanununda, KDV oranı vergiye tabi her bir işlem için %10 olarak yer almıştır. Bakanlar Kurulu bu oranı, dört katına kadar artırmaya, %1'e kadar indirmeye, bu oranlar dâhilinde muhtelif mal ve hizmetler ile bazı malların perakende safhası için farklı vergi oranları tespit etmeye yetkilidir. KDV mükellefi, verginin konusuna giren işlemleri yapan gerçek ve tüzel kişilerdir. KDV mükellefleri (satıcı), vergiyi mal ve hizmetin satış bedeli ile birlikte alıcıdan tahsil edip vergi dairesine yatırmakla görevlidir.

Kooperatifler ve üst kuruluşları; Türkiye'de ticari, sınai ve zirai faaliyetleri çerçevesinde yapacakları mal ve hizmet teslimleri ve mal ve hizmet ithalatı dolayısıyla vergi sorumlusu olarak,

KDV Kanunu kapsamında, KDV'nin ödenmesinden sorumlu tutulmuşlardır. Ortak dışı kimselerle yapacağı mal teslimi ve hizmet ifası KDV'ne konu olmaktadır. Ancak, kuruluş amaçları doğrultusunda, ortaklarının müşterek menfaatlerini sağlamak amacıyla ortaklara yapılan mal teslimi ve hizmet ifalarının KDV'nin konusuna girip girmediği tartışmalıdır. Kooperatifler KDV Kanunu'nda bazı genel nitelikteki istisnalardan yararlandığı gibi yalnızca kooperatiflere özgü bir takım istisnalar da bulunmaktadır.

Kooperatiflerin yararlanabilecekleri KDV istisnaları:

1. Tarımsal amaçlı kooperatiflerin tarımı yaymak, ıslah ve teşvik etmek amacıyla yaptıkları teslim ve hizmetler,
2. Tarımsal amaçlı kooperatiflere bedelsiz olarak yapılan her türlü mal teslimi ve hizmet ifaları,
3. Tarımsal amaçlı kooperatiflerce yapılan arazi ıslahına ait hizmetler,
4. Organize sanayi bölgeleri ile küçük sanayi sitelerinin kurulması ve
5. Konut yapı kooperatiflerine ilişkin bazı istisnalar

şeklinde sıralanabilir.

1.3.3. 193 sayılı Gelir Vergisi Kanunu

Tüzel kişiliğe sahip olan kooperatifler, 31/12/1960 tarihli ve 193 sayılı Gelir Vergisi Kanunu uyarınca vergi sorumlusudurlar. Kooperatiflerin ortakları ile yaptıkları işlemlerden doğan olumlu gelir gider farklarının ortaklara dağıtılması gelir vergisi açısından kazanç sayılmamaktadır. Öte yandan, 1163 sayılı Kooperatifler Kanunu'nun 56'ncı maddesi, yönetim kurulu üyelerine genel kurulca belirlenen aylık ücret, huzur hakkı, risturn ve yolluk dışında hiç bir ad altında başkaca ödeme yapılmayacağı hükmüne amirdir. Yönetim kurulu başkan ve üyelerine söz konusu maddede sayılan ödemeler haricinde yapılacak başka ödemeler ücret olarak değerlendirilmekte ve bu ödemeler gelir vergisine tabi olmaktadır. Yönetim kurulu başkan ve üyelerine kazanç üzerinden hisse verilmesi durumunda yapılan ödemelerden de, ortak içi işlem olup olmadığına bakılmaksızın gelir vergisi kesintisi yapılmaktadır.

Kooperatiflerin Gelir Vergisi Kanunu'nun 94'üncü maddesine göre genel olarak;

1. Hizmet karşılığı çalışana (personele), yönetim ve denetim kurulu üyelerine ödenen aylık ücret ve huzur hakkı ücreti,
2. Muhasebeci, avukat ve diğer serbest meslek işler için yapılan ödemeler,
3. Birden fazla takvim yılına sirayet eden inşaat ve onarım işleri dolayısıyla bu işleri yapanlara ödenen istihkak bedelleri,
4. Gerçek kişi gelir vergisi mükelleflerinden kiralanın gayrimenkuller için yapılan kira ödemeleri,
5. Kira gelirleri,
6. Tasfiye döneminde, tasfiye işlemleri sonucunda oluşan olumlu gelir-gider farkının ortaklara dağıtılması halinde yapılan ödemeler,
7. Ortak dışı işlemlerden elde edilen olumlu gelir gider farkını sermaye payları oranında ortaklara dağıtılması halinde, dağıtılan paylar,
8. Yönetim kurulu başkan ve üyelerine olumlu gelir gider farkından ödenen paylar ve
9. Çiftçilerden satın alınan zirai ürün ödemeleri

gelir vergisine tabidir.

1.4. Kooperatiflerin Sayısal Görünümü ve Sınıflandırma

1.4.1. Kooperatiflerin Sayısal Görünümü

Ortak ekonomik ve sosyal ihtiyaçlara çözüm modeli olarak ortaya çıkan kooperatifçilik, dünyada bir milyarı aşkın insanın doğrudan ilişkili olduğu önemli bir işletmecilik boyutuna ulaşmıştır. Dolaylı etkileri de göz önüne alındığında, günümüz yalnız ekonomik değerlendirmelerde değil sosyal ve kültürel gelişmeler ele alınırken de kooperatiflerden daha fazla bahsedilir hale gelmiştir.

Kooperatifçiliğin gelişmesi, yalnız kooperatifler ve ortakları sayesinde olmamış, uluslararası kuruluşların yönlendirmesi, devletlerin de bu işletmelerdeki potansiyeli görmesi ve değerlendirmek istemesiyle olmuştur. Dünyadaki gelişmelere paralel olarak Türkiye’de de kooperatifçilik sürekli gelişme göstermiş ve günümüzde 7 milyonu aşkın insana doğrudan hitap etmesi ve faaliyet çeşitliliğiyle ekonomik ve sosyal ve kültürel yönlerden toplumun gelişmesinde önem bir rol oynar hale gelmiştir.

Kooperatiflerin ortak, çalışan gibi sayısal büyüklükleri, mali verileri, faaliyet alanlarına dağılımları gibi bilgiler kooperatifçiliğin ulaştığı seviyeyi ve etkinliğini gösteren temel araçlar. Bu bilgiler kooperatifçilerin dışında kanun koyucular, politika yapıcılar, girişimciler için de önemlidir. Bu nedenle, kooperatiflerle ilgili güvenilir istatistiki bilgi temini ve bu bilgilerin tüm kamuoyuyla hızlı ve şeffaf olarak paylaşılması amacıyla Gümrük ve Ticaret Bakanlığı öncülüğünde “Kooperatif Bilgi Sistemi (KOOPBİS)” ile “Kooperatif İstatistiklerinin Geliştirilmesi Projesi (KOOP-İST)” uygulamaya konulmuştur.

Öte yandan, değişir ortak ve değişir sermayeli yapıları nedeniyle kooperatiflere ilişkin veriler de sıkça değişmektedir. Bu değişkenliğin diğer nedenlerinden bazıları ise; benzer alanlarda faaliyet gösteren kooperatiflerin birleşmesi, amacına ulaşan kooperatiflerin tasfiye sürecine girmesi, KOOPBİS’e işlenmeyen bir kısım kooperatife ait bilgilerin kooperatif yönetimince sisteme kaydedilmemesidir. Ayrıca, hukuken varlığını sürdüren ancak faaliyette bulunmayan kooperatiflerin re’sen tasfiye edilmesine ilişkin 6102 sayılı Türk Ticaret Kanununun kapsamında yapılan uygulamalar neticesinde önemli sayıda kooperatif ticaret sicilinden terkin edilmiştir. 6102 sayılı Kanununun Geçici 7’nci maddesi kapsamında gerçekleştirilen hızlı tasfiye ile diğer nedenlerle sona eren kooperatiflerin sayısı bakanlıkların bilgi sistemlerine yapılan kayıtlara göre 17 bine yaklaşmaktadır. Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği’nin (TOBB) verilerine göre 31/12/2015 tarihine 35.366 kooperatifin terkin işlemlerinin tamamlandığı dikkate alındığında, bu sayının daha da artacağı tahmin edilmektedir.

Gümrük ve Ticaret Bakanlığı, Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı ile Çevre ve Şehircilik Bakanlığının 31/12/2015 verilerine göre, ülkemizde 35 farklı konuda faaliyet gösteren 55.955 kooperatif ve 7.040.386 kooperatif ortağı bulunmaktadır (Tablo 2).

Tablo 2: Türkiye’de kooperatifler ve ortak sayıları

FAALİYET ALANINA GÖRE KOOPERATİFLER		KOOPERATİF	ORTAK
1.	Konut Yapı Kooperatifi	29.740	1.365.547
2.	Tarımsal Kalkınma Kooperatifi	7.303	790.462
3.	Motorlu Taşıma Kooperatifleri	5.940	176.321
4.	Sulama Kooperatifi	2.528	304.106
5.	Tüketim Kooperatifi	2.302	197.853
6.	Tarım Kredi Kooperatifi	1.625	1.054.636
7.	Toplu İşyeri Yapı Kooperatifi	1.224	85.694
8.	Kredi Kefalet Kooperatifi	993	648.830
9.	Küçük Sanayi Sitesi Yapı Kooperatifi	931	125.532
10.	İşletme Kooperatifi	647	114.986
11.	Su Ürünleri Kooperatifi	548	30.575
12.	Üretim Pazarlama Kooperatifi	406	17.842
13.	Karayolu Yolcu Taşıma Kooperatifi	331	5.943
14.	Turizm Geliştirme Kooperatifi	314	17.188
15.	Tarım Satış Kooperatifi	305	362.201
16.	Temin Tevzi Kooperatifi	271	37.421
17.	Küçük Sanat Kooperatifi	242	7.859
18.	Karayolu Yük Taşıma Kooperatifleri	67	2.020
19.	Eğitim Kooperatifi	48	2.784
20.	Kadın Girişimi Üretim ve İşletme Kooperatifi	39	459
21.	Pancar Ekicileri Kooperatifi	31	1.477.967
22.	Yaş Sebze Meyve Kooperatifleri	29	3.088
23.	Yayıncılık Kooperatifi	23	508
24.	Yardımlaşma Kooperatifi	18	13.525
25.	Deniz Yolcu Taşıma Kooperatifi	12	339
26.	Tedarik Kooperatifi	8	606
27.	Sigorta Kooperatifi	7	195.188
28.	Hamal Taşımacılığı Kooperatifi	6	522
29.	Hizmet Kooperatifi	6	97
30.	Araştırma Geliştirme Kooperatifi	3	56
31.	Elektrik Enerjisi Üretim Kooperatifi	3	21
32.	Deniz Yük Taşıma Kooperatifi	2	134
33.	Basın Yayın İletişim Kooperatifi	1	23
34.	Fikri Mülkiyet Hakları ve Proje Danışmanlığı Koop.	1	7
35.	Sağlık Hizmetleri Kooperatifi	1	46
TOPLAM		55.955	7.040.386

Kaynak: GTB, GTHB, ÇŞB

Tablo 2’de görüldüğü üzere faaliyet alanına göre fazla sayıdaki kooperatif (29.740) konut yapı alanında olup, bu kooperatifleri sırayla tarımsal kalkınma kooperatifleri (7.303), motorlu taşıma kooperatifleri (5.940), sulama kooperatifleri (2.528), tüketim kooperatifleri (2.302) ve tarım kredi kooperatifleri (1.625) izlemektedir.

Kooperatif ortak sayısında ise ilk sırada bulunan pancar ekicileri kooperatiflerini (1.477.967) sırasıyla konut yapı kooperatifleri (1.365.547) ve tarım kredi kooperatifleri (1.054.636) takip etmektedir.

Diğer taraftan, TOBB verilerine göre 2015 yılında 904 yeni kooperatif ve 17 kooperatif birliği kurulmuştur. Söz konusu kooperatiflerin faaliyet alanlarına göre dağılımı Tablo 3'te gösterilmektedir.

Tablo 3: 2015 yılında kurulan kooperatiflerin faaliyet alanlarına göre dağılımı

FAALİYET ALANINA GÖRE KOOPERATİFLER	TOPLAM
Konut Yapı Kooperatifi	446
Toplu İşyeri Yapı Kooperatifi	34
Küçük Sanayi Sitesi Yapı Kooperatifi	31
Ara Toplam	511
Sulama Kooperatifi	101
Tarımsal Kalkınma Kooperatifi	85
Ara Toplam	186
Motorlu Taşıyıcılar Kooperatifi	82
İşletme Kooperatifi	38
Üretim ve Pazarlama Kooperatifi	19
Kefalet Kooperatifi	15
Turizm Geliştirme Kooperatifi	10
Su Ürünleri Kooperatifi	10
Tüketim Kooperatifi	7
Site İşletme Kooperatifi	7
Eğitim/Araştırma ve Geliştirme Kooperatifi	6
Temin Tevzi Kooperatifi	3
Hizmet Kooperatifi	3
Deniz Motorlu Taşıyıcılar Kooperatifi	3
Sigorta Kooperatifi	2
Küçük Sanat Kooperatifi	1
Danışmanlık Kooperatifi	1
Ara Toplam	207
GENEL TOPLAM	904

Kaynak: Türkiye Ticaret Sicili Gazetesi

Tablo 3 incelendiğinde; 2015 yılında kurulan toplam 904 kooperatifin 511'ine Çevre ve Şehircilik Bakanlığınca, 207'sine Gümrük ve Ticaret Bakanlığı'nca ve 186'sına Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığınca kuruluş izni verildiği görülmektedir. Ayrıca, "Fikri Mülkiyet Hakları ve Proje Danışmanlığı Kooperatifi" ise yeni bir tür kooperatif olarak ilk defa bu yıl kurulmuştur.

Öte yandan, 2015 yılında GTB tarafından 57 farklı ilde 210 kooperatifin kuruluşuna izin verilmiş ve bunlardan 207'sinin kuruluşu aynı yılda tamamlanmıştır. GTB tarafından verilen kooperatif kuruluş izni sayısında birinci olan İzmir'i (26) sırasıyla İstanbul (22), Ankara (19 kooperatif), Antalya (10 kooperatif) ve Bursa (9 kooperatif) izlemiştir (KOOPBİS, 2016).

TOBB'dan alınan verilere göre kooperatif veya birlik olarak 2015 yılında ticaret sicilinde 921 kuruluş, 1.523 tasfiye ve 1.587 terkin işlemi yapılmıştır. Bu rakamlara, diğer şirket türleriyle karşılaştırmalı olarak Tablo 4'te yer verilmiştir.

Tablo 4: Kurulan ve kapanan kooperatifler 2014-2015 yılı karşılaştırması

İŞLEM / TÜR		01/01-31/12/2015	01/01-31/12/2014
KURULAN	Şirket	66.701	57.710
	Kooperatif	921	1.005
	Gerçek Kişi Tic. İşl.	47.069	67.920
TASFIYE	Şirket	11.529	14.499
	Kooperatif	1.523	1.977
KAPANAN	Şirket	12.114	14.002
	Kooperatif	1.587	1.820
	Gerçek Kişi Tic. İşl.	19.061	23.229

Kaynak: Türkiye Ticaret Sicili Gazetesi

1.5. Kooperatifçilik Organizasyonu ve Örgütlenme

1.5.1. Kooperatifçilikte Kamu Yönetiminin Yapısı ve Organizasyonu

Cumhuriyetin ilanı sonrasında kooperatifçiliğin potansiyelini gören ve önemini kavrayan Devlet, kooperatifçiliği geliştirmek, çeşitlendirmek ve yaygınlaştırmak amacıyla çeşitli politikalar üretmiş, kanuni çalışmalar yapmış, uygulamalarda rehberlik etmiş, yeni teşkilat yapılanmaları oluşturmuştur.

Bu güne kadar değişik Bakanlıklar marifetiyle kooperatiflere kuruluş, işleyiş ve denetim gibi kamusal hizmetlerin sunulduğu ülkemizde, kooperatiflerle ilgili esas yetkinin (bir şirket türü olmaları nedeniyle) her zaman Ticaret Bakanlığında (bugünkü ismiyle Gümrük ve Ticaret Bakanlığı) olduğu görülmektedir. Kooperatifler için temel mevzuat olan 1163 sayılı Kooperatifler Kanunu'nda Ticaret Bakanlığının yetkili kılınması, önceden gelen bu uygulamanın teyidi olmakla birlikte, bakanlıkların 2011 yılında yeniden örgütlenmeleri sonrasında hazırlanan kanun hükmünde kararnamelerde de bu durumun devam ettiği görülmektedir.

640 sayılı Gümrük ve Ticaret Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararnamenin 2'nci maddesi Bakanlığın görevlerine, 6'ncı maddesi Bakanlığın hizmet birimlerine yer vermiştir. Bakanlığın görevlerini sayan 2'nci maddenin (k) bendinde "Esnaf ve sanatkârlar ile kooperatifçiliğe ilişkin politikaları, ilke ve hedefleri ilgili kuruluşlarla işbirliği yaparak belirlemek, stratejiler geliştirmek, sonuçları izlemek ve değerlendirmek" ifadesiyle kooperatifçilik konusunda görev tanımı yapılmıştır. KHK'nın 6'ncı maddesi kapsamında ise Bakanlık hizmet birimi olarak "Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü" kurulmuş ve böylece kamu yönetimi teşkilatlanmasında kooperatifçilik, ilk defa kendi ismiyle Genel Müdürlük seviyesinde temsil edilir olmuştur.

Kooperatifçilik Genel Müdürlüğünün görevleri 640 sayılı KHK'nın 13'ncü maddesinde şöyle sayılmıştır:

- Kooperatifçiliğe ilişkin politikaları, ilke ve hedefleri ilgili kuruluşlarla işbirliği yaparak belirlemek, stratejiler geliştirmek, uygulamak, sonuçlarını izlemek ve değerlendirmek.
- Kooperatifçilikle ilgili Ar-Ge çalışmaları yapmak, kooperatif bilgi ve denetim sistemini kurmak ve işletmek.

- c) Kooperatifçiliğin geliştirilmesi için gerekli tedbirleri almak ve uygulanmasını sağlamak, yayın, tanıtım ve eğitim faaliyetlerinde bulunmak.
- ç) Kooperatiflerin amaçlarını gerçekleştirmek için hazırlayacakları projeleri desteklemek ve teşvik etmek, teşvik ve desteklere yönelik düzenlemeler yapmak.
- d) Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığına bağlı tarımsal amaçlı kooperatifler ve üst birlikleri, yapı kooperatifleri ve üst birlikleri hariç olmak üzere, tarım satış kooperatifleri ve birlikleri ile genel hükümlere tabi kooperatif ve birliklerin kuruluşuna, işleyişine ve denetlenmesine yönelik düzenlemeler yapmak, uygulamak ve uygulanmasını sağlamak, kooperatifleri ve üst kuruluşlarını denetlemek veya denetlettirmek.
- e) Kooperatifler için örnek ana sözleşmeler hazırlamak ve yürürlükte olan ana sözleşmeleri ihtiyaçlar doğrultusunda güncellemek.
- f) Kooperatiflere ve üst kuruluşlarına yol göstermek ve çalışmalarında yardımcı olmak, yeni alanlarda kooperatif girişimlerin geliştirilmesine yönelik özendirici ve destekleyici çalışmalar yürütmek, bireysel tasarrufların uygun kooperatif girişimcilik modelleri ile ekonomiye kazandırılmasını sağlamak.
- g) Tarım satış kooperatifleri ve birlikleri tarafından kullanılan ürün alım kredilerine faiz desteği sağlamak ve bu kredilerin amacına uygun olarak kullanılıp kullanılmadığını denetlemek.
- ğ) Bakan tarafından verilen benzeri görevleri yapmaktır.

1163 sayılı Kanun ile yukarıda yer verilen 640 sayılı KHK birlikte değerlendirildiğinde; kooperatifçiliğe ilişkin temel politikaların belirlenmesinde Gümrük ve Ticaret Bakanlığının yetkili olduğu; tarımsal amaçlı kooperatifler ve üst birliklerine Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı tarafından, yapı kooperatifleri ve üst birliklerine Çevre ve Şehircilik Bakanlığı tarafından, diğer kooperatifler ve üst kuruluşları ile Türkiye Milli Kooperatifler Birliğine Gümrük ve Ticaret Bakanlığı tarafından kuruluş, işleyiş ve denetim hizmetleri sunulduğu görülmektedir.

Kooperatifçilik hizmetleri, Gümrük ve Ticaret Bakanlığında “genel müdürlük” seviyesinde yürütülürken, Çevre ve Şehircilik Bakanlığında “daire başkanlığı” düzeyinde, Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığında “şube müdürlüğü” altında yürütülmektedir. Bakanlıklara göre hizmet birimleri gösterir tablo aşağıda sunulmuştur.

Tablo 5: Temel Kooperatifçilik hizmetlerini yürüten Bakanlıkların idari yapılanması

Bakanlık	İdari Yapı	Hizmet Birimi
Gümrük ve Ticaret Bakanlığı	Genel Müdürlük	Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü
Çevre ve Şehircilik Bakanlığı	Daire Başkanlığı	Mesleki Hizmetler Genel Müdürlüğü Yapı Kooperatifleri Daire Başkanlığı
Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı	Şube Müdürlüğü/ Koordinatörlük	Tarım Reformu Genel Müdürlüğü Teşkilatlanma Daire Başkanlığı Kooperatifçilik Koordinatörlüğü

1.5.2. Kooperatiflerde Örgütlenme

1.5.2.1. Kooperatiflerin Kurumsal Yapısı

Kooperatif, bir işletme modeli olarak ticaret sisteminin içinde yer almasına karşın, yönetim organizasyonu bakımından diğer işletme modellerinden farklılık göstermektedir. Kooperatifçiliğin temel ilkelerinden “*Ortakların Ekonomik Katılımı*” ve “*Demokratik Kontrol*” ilkeleri, kooperatiflerin yönetim anlayışının temelini oluşturmaktadır. Bu durumu, 1163 sayılı

Kooperatifler Kanunu’nda tüm ortakların temsil edildiği “Genel Kurul”un kooperatif yönetiminde en yetkili organ olarak kabul edilmesi teyit etmektedir.

Kooperatifler Kanunu’nun 42’nci maddesi; kooperatiflerin yönetiminde en yetkili organın bütün ortakları temsil eden genel kurul olduğunu hükme bağlamış, kooperatif icra organı olarak görev yapan “Yönetim Kurulu”nun ve genel kurul namına kooperatifin tüm işlem ve hesaplarını tetkik etme yetkisi verilen “Denetçiler Kurulu”nun da genel kurul tarafından seçilmesini öngörmüştür.

Kooperatiflerde örgütlenme, 1163 sayılı Kooperatifler Kanununun yürürlüğe girmesiyle başlamıştır (tarım satış kooperatifleri ve tarım kredi kooperatifleri kendi mevzuatına göre) Kooperatifler müşterek menfaatlerini korumak, amaçlarını gerçekleştirmek ve faaliyetlerini koordine etmek üzere örgütlenebilmektedirler. 1163 sayılı Kanun’un 70’inci maddesi kooperatiflerin birlik, merkez birliği ve milli birlik şeklinde üst yapı organizasyonları kurmasına imkân sağlamıştır.

Türkiye’de 35 ayrı tür altında kayıtlı toplam 55.955 kooperatifin 16.466’sı bir üst kuruluş olan birliklere ortaktır. Ülke genelinde Birlik sayısı 515, Merkez birliği sayısı 14 olup; konut yapı kooperatiflerinde 2’si faal toplam 3, tarımsal kalkınma kooperatiflerinde 5, tarım kredi kooperatifleri, sulama kooperatifleri, taşıma kooperatifleri, tüketim kooperatifleri, su ürünleri kooperatifleri ve kredi kefalet kooperatiflerinde 1’er merkez birliği bulunmaktadır. Kooperatiflerin ve birliklerin üst organlara katılma oranına ilişkin bilgiler Tablo 6’da özetlenmiştir.

Tablo 6: Kooperatiflerin üst kuruluşlara katılımı

Kooperatiflerin Üst Kuruluşlara Katılımı	
Toplam Kooperatif Sayısı	55.955
Birlik Ortağı Kooperatif Sayısı	16.466
Katılım Oranı	%29,4
Birliklerin Merkez Birliklerine Katılımı	
Toplam Birlik Sayısı	515
Merkez Birliğine Ortak Birlik Sayısı	262
Katılım Oranı	%50,8
Merkez Birliklerin TÜRKİYE KOOP’a Katılımı	
Toplam Merkez Birliği sayısı	14
TÜRKİYE KOOP’a Ortak Merkez Birliği sayısı	11
Katılım Oranı	%78,5

Kaynak: GTB

Tablo 6’da ortaya konulduğu üzere kooperatiflerin birliklere katılımı %29,4 oranında, birliklerin merkez birliğine katılımı %50,8 oranında, merkez birliklerinin Türkiye Milli Kooperatifler Birliğine katılımı ise %78,5 oranındadır.

Tablo 7: Kooperatif türlerine göre üst yapılara katılma oranları

Faaliyet Alanına Göre Kooperatifler	Toplam Koop.	Birliklere		Toplam Birlik	Merkez Birliklerine	
		Katılan Koop.	Katılım Oranı (%)		Katılan Birlik	Katılım Oranı (%)
1. Pancar Ekicileri Kooperatifi	31	31	100	1	-	-
2. Tarım Kredi Kooperatifi	1.625	1.625	100	16	16	100
3. Tarım Satış Kooperatifi	305	289	94,7	13	-	-
4. Kredi ve Kefalet Kooperatifi	993	932	93,8	32	32	100
5. Tarımsal Kalkınma Koop.	7.303	4.877	66,7	84	98	116,6
6. Su Ürünleri Kooperatifi	548	224	40,8	16	15	93,7
7. K.S. Sitesi Yapı Kooperatifi	931	303	32,5	6	-	-
8. Sulama Kooperatifi	2.528	682	26,9	12	13	108,3
9. Konut Yapı Kooperatifi	29.740	6.717	22,5	265	62	23,3
10. Turizm Geliştirme Koop.	314	33	10,5	3	-	-
11. Motorlu Taşıyıcılar Koop.	5.940	566	9,5	40	17	42,5
12. Üretim Pazarlama Koop.	406	35	8,6	5	-	-
13. Küçük Sanat Kooperatifi	242	14	5,7	5	-	-
14. Toplu İşyeri Yapı Koop.	1.224	45	3,6	3	-	-
15. Tüketim Kooperatifi	2.302	71	3	11	9	81,8
16. İşletme Kooperatifi	647	15	2,3	2	-	-
17. Karayolu Yolcu Taşıma Koop.	331	7	2,1	1	-	-
Ortalama	55.410	16.466	29,7	515	262	50,8

Kaynak: GTB

Tablo 7'ye göre; 2015 yılı itibarıyla farklı alanda faaliyet gösteren 17 kooperatif birlik kurarak bir üst örgütlenmeyi gerçekleştirmiş, birlik kurarak örgütlenmiş 17 türün 8'i merkez birliklerini kurmuştur. Faaliyet gösterdiği alanda üst birlik olan 55.410 kooperatifin 16.466'sı bu birliklere katılmıştır. Pancar ekicileri kooperatifleri ile tarım kredi kooperatiflerinin ise tamamı birliklere ortak olmuştur. Bu kooperatifleri sırasıyla tarım satış kooperatifleri (%94,7), kredi ve kefalet kooperatifleri (%93,8) ve tarımsal kalkınma kooperatifleri (%66,7) takip etmektedir. Ülkemizde en fazla sayıda bulunan konut yapı kooperatiflerinin ise birliklere katılımı %22,5'te kalmıştır.

515 Birliğin, kendi alanında merkez birliği bulunan 476'sından merkez birliğine katılanların sayısı 262'dir (%55). Bu oran, kooperatiflerin birliklere katılımından yüksek olsa da, tarımsal kalkınma kooperatif birliklerinin birden fazla merkez birliğine ortak olabildiği göz ardı edilmemelidir. Öte yandan, mevzuat nedeniyle tarım kredi kooperatiflerinin üst kuruluşlara katılımı zorunlu olup, yapılan yeni düzenlemelerle bu durum kredi ve kefalet kooperatifleri için de öngörülmüştür. Su Ürünleri Kooperatifleri Merkez Birliği %93,7; Tüm Tüketim Kooperatifleri Merkez Birliği %81,8; Tüm Motorlu Taşıyıcılar Kooperatifleri Merkez Birliği %42,5 oranıyla birliklerin katılımını sağlamıştır. Konut yapı kooperatifi birliklerinin ise en düşük oranla (%23,3) merkez birliğine ortak olmuştur.

1.5.2.2.Türkiye Milli Kooperatifler Birliği

Kooperatiflerin müşterek menfaatlerini korumak, amaçlarını gerçekleştirmek, faaliyetlerini koordine etmek ve dış ülkelerle ilişkilerini düzenlemek üzere birtakım hizmetlerin yürütülmesinde birlikler, merkez birlikleri ve Türkiye Milli Kooperatif Birliği şeklinde üst yapı organizasyonları kurulması 1163 sayılı Kooperatifler Kanunu'yla sağlamıştır. Kanunun, 1969 yılında yürürlüğe girmesiyle kooperatifler önce kooperatif birlikleri sonra da merkez birlikleri kurarak örgütlenmişlerdir. Türkiye Milli Kooperatifler Birliği (TÜRKİYE KOOP) ise, 1163 sayılı Kanun'un yürürlüğe girdiği tarihten 22 yıl sonra (30 Aralık 1991) kurulmuştur. Anasözleşmesi gereği TÜRKİYE KOOP'a kooperatif merkez birlikleri ile faaliyet alanı itibariyle merkez birliği bulunmaması sebebiyle kooperatif birlikleri ortak olabilir.

Türkiye Milli Kooperatifler Birliği, Uluslararası ilişkiler konusunda çalışmalar yürütmekte olup, Uluslararası Kooperatifler Birliği, Uluslararası Çalışa Örgütü ve Avrupa Kooperatifleri Birliğinin üyesidir. Türkiye Milli Kooperatifler Birliğinin gelirleri ortak merkez birlikleri ve birliklerden alınan aidat ve bazı ek ödemelerden oluşmaktadır.

Tablo 8: Türkiye Milli Kooperatifler Birliği ortaklarının görünümü

Türkiye Milli Kooperatifler Birliği Ortakları	
Merkez Birlikler	Köy Kalkınma ve Diğer Tarımsal Amaçlı Kooperatif Birlikleri Merkez Birliği
	Su Ürünleri Kooperatifleri Merkez Birliği
	Tarım Kooperatifleri Merkez Birliği
	Tüm Motorlu Taşıyıcılar Kooperatifleri Merkez Birliği
	Tüm Tüketim Kooperatifleri Merkez Birliği
	Türkiye Esnaf ve Sanatkârlar Kredi ve Kefalet Kooperatifleri Birlikleri Merkez Birliği
	Türkiye Kent Kooperatifleri Merkez Birliği
	Türkiye Ormancılık Kooperatifleri Merkez Birliği
	Türkiye Sulama Kooperatifleri Merkez Birliği
	Türkiye Tarım Kredi Kooperatifleri Merkez Birliği
	Türkiye Yapı Kooperatifleri Merkez Birliği
Kooperatif Birlikleri	Marmara Bölgesi Küçük Sanayi Siteleri Yapı Kooperatifleri Birliği
	Pancar Ekicileri Kooperatifleri Birliği
	Tüm Eczacılar Üretim, Temin, Dağıtım Kooperatifleri Birliği

Kaynak: TÜRKİYE KOOP

1.5.2.3.Türk Kooperatifçilik Kurumu

Türk kooperatifçiliğinde önemli işleve sahip kurumlardan biri de Türk Kooperatifçilik Kurumu (KOOP-KUR)'dur. KOOP-KUR, 20 Mayıs 1931 tarihinde İstanbul'da "**Türk Kooperatifçilik Cemiyeti**" adıyla kurulmuştur. 1933 yılı sonunda merkezini Ankara'ya taşıyan Cemiyet, 1948 yılında "**Türk Kooperatifçilik Kurumu**" adını almıştır. KOOP-KUR, kamu yararına çalışan dernek statüsünde faaliyetlerine devam etmektedir.

Kamu yararına çalışan dernek statüsündedir. KOOP-KUR'un, Uluslararası Kooperatifler Birliği, Uluslararası Raiffeisen Kooperatifler Birliği ve Uluslararası Kamu, Sosyal ve Kooperatifçilik Ekonomisi Araştırma Merkezi'ne üyeliği bulunmaktadır.

Kooperatifçilik alanında önemli çalışmaları bulunan Türk Kooperatifçilik Kurumunun faaliyetleri arasında yayıncılık öne çıkmaktadır. Bu çerçevede;

1. Karınca Kooperatif Postası: Kurumun aylık yayın organıdır. İlk sayısı 1934 yılı Haziran ayında yayımlanan Dergi, Türkiye'nin en uzun ömürlü dergisidir. 2015 yılı sonuna kadar 948 sayısı yayınlanmıştır.
2. Kooperatifçilik: Kooperatifçilik incelemelerinin yayımlandığı, üç aylık hakemli bilimsel dergidir. 1931 yılı Kasım ayında yayınlanmaya başlanılan Derginin 2005 yılında çıkan 150 sayısı ile birlikte "Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi" ismiyle altı ayda bir yayınlanır hale gelmiştir.
3. Karınca Kardeş: Türk çocuklarına kooperatifçiliği öğretmek ve sevdirmek amacıyla 1988 yılında bu yana "Karınca Kooperatif Postası"nın eki olarak yayınlanmaktadır.

KOOP-KUR kooperatifçilik konusunda yapılan bilimsel çalışmaları yayınlamanın yanında, uluslararası düzeyde kongreler de gerçekleştirmektedir. Son olarak 14-15 Mayıs 2015 tarihinde Safranbolu'da "21. Milletlerarası Türk Kooperatifçilik Kongresi" düzenlenmiştir. "Küreselleşme Sürecinde Ekonomi-Siyaset-Toplum ve Kooperatifçilik" konusunun ele alındığı Kongre'ye yurtiçi ve yurtdışından geniş katılım sağlanmış ve sunulan tebliğler kitap olarak bastırılmıştır.

İKİNCİ BÖLÜM

GELİŞMELER ve 2015 YILI DEĞERLENDİRMESİ

Geniş alanlarda ve farklı sektörlerde faaliyet gösteren işletmeler olması ve sağlanan katkının GSYH ile doğrudan ilişkilendirilememesi nedeniyle ülke ekonomilerinde kooperatifçiliğin yerini ve etkisini belirlemek zordur. Ülkemizde GSYH, iktisadi faaliyet kollarına göre cari ve sabit (1998 bazlı) fiyatlarla dönemsel tahmin sonuçları üzerinden verilmektedir. Bu sınıflamaya göre dönemsel tahminlerde içerilen faaliyet kolları sektörel olduğundan kooperatifçilikle ilgili ayrı bir değerlendirme yapılamamaktadır. Bununla birlikte, Türkiye Resmi İstatistik Programında kooperatifler için veri düzeni de bulunmamaktadır. Bu nedenle kooperatifçiliğin ekonomi içinde yerini sayısal veri temelli ortaya koymak mümkün olamamaktadır. Bu durum dikkate alınarak elde edilen veriler temelinde Raporda, kooperatiflerin 2015 yılına ilişkin faaliyetleri incelenmiş gelişmeler dönemsel ve sektörel olarak değerlendirilmiştir.

1. Kooperatifçilik Faaliyetleri

Kooperatifçilik, hemen her ekonomik faaliyet için uygulanabilecek bir işletme modelidir. Bu nedenle birçok sektörde uygulanabilir ve geniş kitlelerin katılımına olanak sağlayan bir özellik gösterir. Kooperatifçilik faaliyetleri yarattığı istihdam ve ekonomik değer üretme katkısı kadar ticari yaşamın içinde de önemli bir yer almaktadır. Bu nedenle konut üretiminden, tarımsal üretime, eğitim hizmetlerinden, sağlık hizmetlerine ve taşımacılıktan, sigortacılık hizmetlerine kadar geniş alanlara yayılım göstermektedir.

Faaliyetleri itibariyle ülke ekonomisine önemli katkı sağlayan ve sektörel olarak önemli işlevler üstlenen kredi ve kefalet kooperatifleri, tarımsal faaliyet gösteren kooperatifler, yapı kooperatifleri, ulaştırma hizmeti kooperatifleri, tüketim kooperatifleri, enerji kooperatifleri, eczacı kooperatifleri, sigorta kooperatifleri ile kadın girişimi üretim ve işletme kooperatifleri raporda ayrı ayrı incelenmiştir.

1.1. Kredi ve Kefalet Kooperatifleri

Bir ekonominin büyümesi ve gelişmesinde mal ve hizmet üretimi kadar ekonomik faaliyetler için kaynak sağlamak da önemlidir. Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde sermaye yetersizliği nedeniyle işletmeler dış finansmana ihtiyaç duyarlar. Sağlanan dış finansmanın işletmelerde etkin kullanılması mali yapının istikrarı bakımından tartışılmaz bir gerekliliktir. Aksi takdirde, toplumun tasarrufları ve sermaye birikimi istenen ölçüde oluşamaz ve ekonomiye kazandırılmaz.

İşletmelerin finansman ihtiyacının, banka veya diğer finans kuruluşlarından karşılanmasında mali yapının istikrarı açısından kredi kefalet sistemi önem taşımaktadır. Ülkemizde halen kredi kefaleti sağlama konusunda en önemli organizasyon kredi ve kefalet kooperatifleridir. Ülkemizde bu amaca hizmet eden kurumsal yapıların başında Esnaf ve Sanatkârlar Kredi ve Kefalet Kooperatifleri (ESKKE) gelmektedir.

Esnaf ve sanatkârlar kredi ve kefalet kooperatiflerinin ilki 1951 yılında kurulmuştur. 1969 yılında 1163 sayılı Kooperatifler Kanununun yürürlüğe girmesiyle üst örgütlenmesini oluşturan kredi ve kefalet kooperatifleri halen bu kanun hükümleri çerçevesinde değişir ortaklı, değişir sermayeli ve sınırlı sorumlu olarak faaliyetlerini sürdürmektedirler.

Kredi ve kefalet kooperatifleri 32 bölge birliği ve bir merkez birlik altında örgütlenmişlerdir. 2015 yılı itibarıyla kooperatif sayısı 993, kooperatif ortak sayısı 648.830'dur. Kredi ve kefalet kooperatifleri, ortaklarına kredi kullandırmak üzere kefalet vermektedirler. İlk

kurulduğu 1951 yılından itibaren ESKKK'nın kooperatif sayıları onar yıllık dönemler itibariyle Tablo 9'da özetlenmiştir.

Tablo 9: Dönemler İtibariyle (1951-2015) Kurulan ESKKK Sayısı

Dönem	Kurulan Kooperatif Sayısı	Toplam Kooperatif Sayısı	Oran (%) (10 yıllık dönem)	Oran (%) (Başlangıca göre)
1951-1960	111	111	11,2	11,2
1961-1970	298	409	30,0	41,2
1971-1980	269	678	27,0	68,2
1981-1990	88	766	8,9	77,1
1991-2000	134	900	13,5	90,6
2001-2010	48	948	4,8	95,4
2011-2015	45	993	4,6	100
Toplam	993	993	100	100

Kaynak: TESKOMB

Tablo 9'un incelenmesinden görüldüğü üzere; ilk on yılda 111 adet kooperatifle toplam kooperatif sayısının %11,2 si kurulmuşken, 1970 yılında bu oran %41,2; 1980 yılında %68,2; 1990 yılında %77,1; 2000 yılında %90,6'ya ulaşmıştır. İlk otuz yılda kurulan kooperatif sayısı 2015 yılı sonu itibariyle toplam kooperatif sayısının %68,2'sini oluşturmaktadır. Son on beş yılda (2015 yılı sonu itibariyle) kurulan kooperatiflerin oranı %9,4 dür.

ESKKK'lar tabii oldukları mevzuat gereği (anasözleşme) mülki sınırlar (il ve ilçe) temelinde kurulmakta ve bölge birlikleri oluşturmaktadırlar. Türkiye'de 81 ilin tamamında kredi kefalet kooperatifi bulunmaktadır. Ortak sayısına göre kredi kefalet kooperatiflerinin il bazında sıralaması Tablo 10'da gösterilmiştir.

Tablo 10: Ortak sayısına göre kredi kefalet kooperatiflerinin il bazında sıralaması

İl	Ortak Sayısı	İl	Ortak Sayısı	İl	Ortak Sayısı	İl	Ortak Sayısı
İzmir	46.895	Çorum	8.582	Adıyaman	4.696	Gümüşhane	2.608
Ankara	39.571	Yozgat	8.286	Zonguldak	4.683	Bitlis	2.594
Antalya	29.044	Kastamonu	8.071	Kırıkkale	4.554	Kars	2.438
Bursa	27.766	Kayseri	8.055	Kütahya	4.370	Ağrı	2.323
İstanbul	26.678	Eskişehir	7.571	Uşak	4.353	Yalova	2.287
Samsun	24.035	Tekirdağ	7.419	Osmaniye	4.235	Bilecik	1.882
Şanlıurfa	19.961	Kahramanmaraş	7.143	Rize	4.225	Bartın	1.754
Aydın	18.273	Sivas	6.808	Düzce	4.134	Erzincan	1.693
Konya	17.810	Sakarya	6.720	Sinop	4.078	Muş	1.586
Gaziantep	16.073	Çanakkale	6.600	Burdur	4.006	Karaman	1.554
Balıkesir	15.950	Edirne	6.559	Artvin	3.701	Siirt	1.351
Adana	15.937	Niğde	6.090	Karabük	3.561	Şırnak	1.136
Manisa	15.517	Diyarbakır	6.089	Çankırı	3.531	Ardahan	978
Denizli	15.135	Giresun	5.922	Malatya	3.515	Batman	947
Hatay	14.818	Amasya	5.751	Bolu	3.363	Kilis	853
Mersin	13.156	Aksaray	5.279	Isparta	3.316	Tunceli	845
Trabzon	13.142	Van	5.151	Elazığ	3.241	Iğdır	789
Muğla	12.968	Kırklareli	4.991	Nevşehir	3.231	Hakkâri	570
Tokat	10.167	Kocaeli	4.909	Kırşehir	3.156	Bayburt	465
Ordu	9.500	Mardin	4.841	Erzurum	3.154	Bingöl	324
						TOPLAM	648.669

Kaynak: GTB

Tablo 10'un incelenmesinden görüleceği üzere, kredi ve kefalet kooperatiflerinde en fazla ortak sayısı İzmir'de (46.895) bulunmaktadır. Ortak sayısı büyüklüğüne göre İzmir'i sırasıyla Ankara, Antalya, Bursa ve İstanbul izlemektedir. Öte yandan en düşük ortaklı iller Bingöl, Bayburt, Hakkâri, Iğdır ve Tunceli'dir.

Esnaf ve sanatkârlar kredi ve kefalet kooperatifleri, anasözleşmelerinde belirtildiği üzere kefalet sağlamak suretiyle ortaklarının finansmana ulaşmalarına hizmet etmektedir. ESKKK'ların 2005-2015 yılları kefalet verebilen kooperatif sayısı, yıl içinde kullanılan kredi miktarı ve yıllara göre kredi hacmi değişimine ilişkin bilgiler Tablo 11'de özetlenmiştir.

Tablo 11: 2005-2015 yılları ESKKK kredi kullanan ortak sayısı

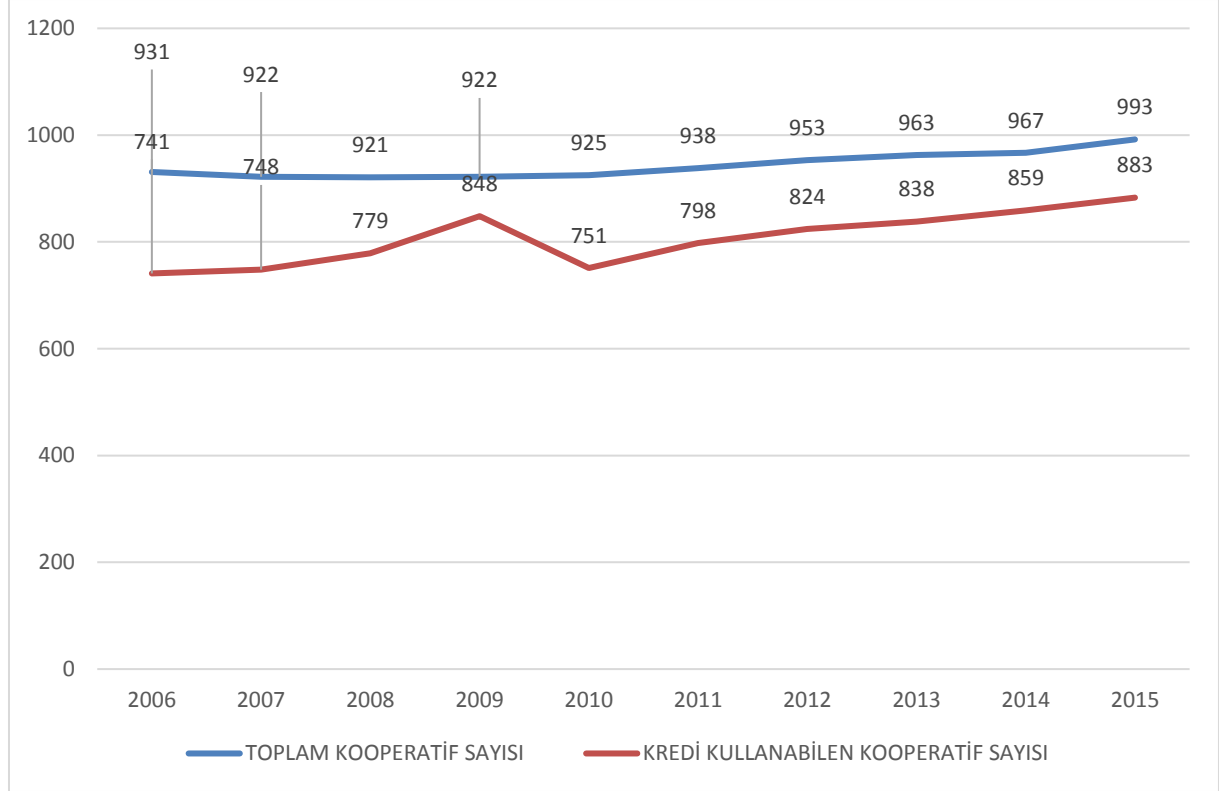
Yıl	Yıl Sonunda Kredi Bakiyesi Bulunan Ortak Sayısı	Yıllık Değişim (%)	Kefalet Verebilen Kooperatif Sayısı	Yıl İçinde Kullanılan Kredi Miktarı (TL)	Toplam Kredi Hacmi (TL)
2006	257.030	-	741	1.860.000.000	2.362.453.000
2007	266.922	4	748	2.200.000.000	2.634.324.869
2008	255.221	-4	779	2.663.000.000	3.114.135.015
2009	248.070	-3	848	2.633.000.000	3.290.952.080
2010	236.742	-5	751	2.720.000.000	3.669.123.551
2011	244.700	3	798	4.674.000.000	5.541.322.896
2012	258.057	5	824	4.705.000.000	6.925.756.228
2013	286.123	11	838	6.738.000.000	9.617.317.535
2014	317.710	11	859	8.073.000.000	12.519.575.397
2015	353.627	11,3	883	9.975.256.950	16.159.093.348

Kaynak: TESKOMB ve Halkbank

Tablo 11'in incelenmesinden görüleceği üzere, son on yılda kredi bakiyesi olan ESKKK ortak sayısı 257.030'dan 353.627'ye yükselmiştir. Kredi bakiyesi olan ortak sayısının yıllara göre değişiminde 2008, 2009 ve 2010 yıllarında bir önceki yıla göre azalış, diğer yıllarda ise artış olmuştur. Aynı dönemde kefalet verebilen kooperatif sayısı 741'den 883'e yükselmiş, yıl içinde kullanılan kredi miktarı 1.860.000.000 TL'den 9.975.000.000 TL'ye, toplam kredi hacmi ise 2.362.453.000 TL'den, 16.159.093.348 TL'ye yükselmiştir.

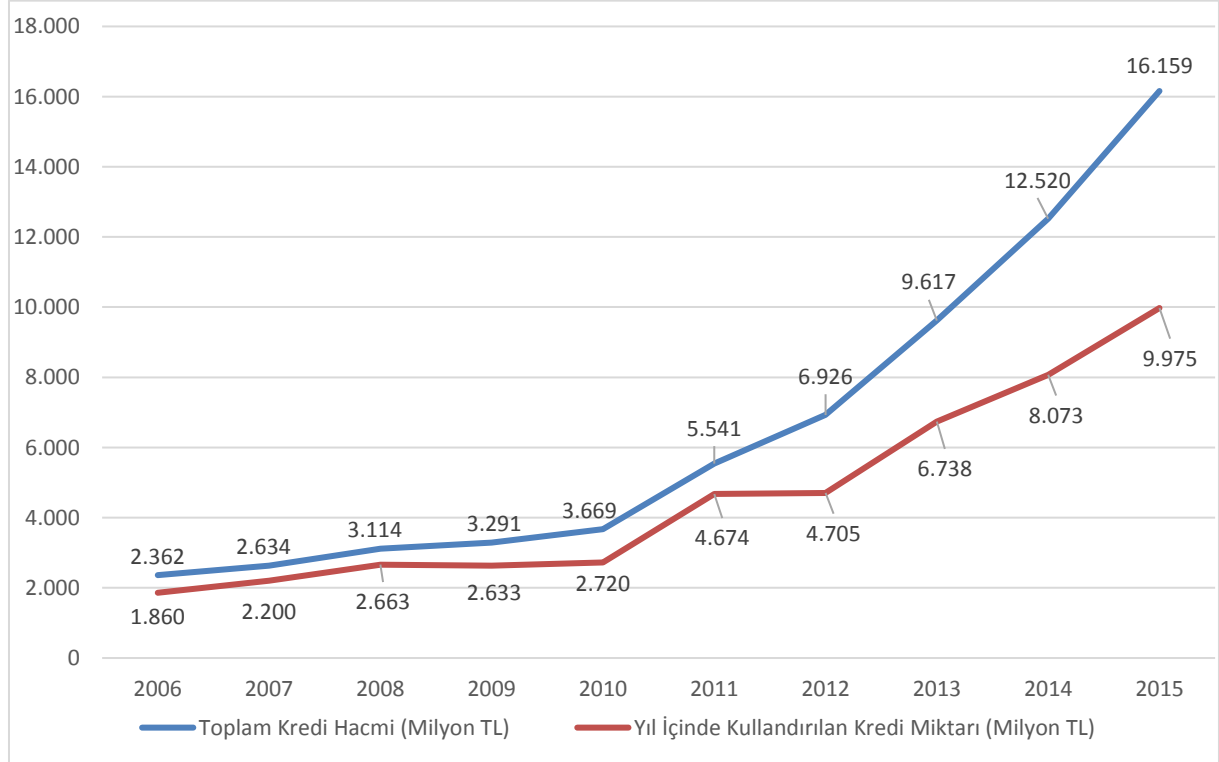
2015 yılı itibarıyla toplam ESKKK sayısı 993, bu kooperatiflerin toplam ortak sayıları 648.830 olup, kefalet verebilen kooperatif sayısının toplam kooperatife oranı %89,5; kredi bakiyesi olan ortak sayısı toplam ortak sayısının %55'i kadar gerçekleşmiştir. Son on yıl ESKKK kooperatif sayısı ve yıllara göre kredi kullanan kooperatif sayısı Grafik 1'de, yıllara göre kredi kullanım miktarı ve toplam kredi hacmi miktarı Grafik 2'de gösterilmiştir.

Grafik 1: 2006-2015 yılları ESKKK ve kredi kullandırabilen ESKKK sayısı

Kaynak: TESKOMB

Grafik 2: ESKKK 2006-2015 yılları yıllık kredi kullanım ve toplam kredi hacmi miktarı

Kaynak: TESKOMB

Son on yılda kefalet verebilen kooperatif sayısı ile kredi kullanan ortak sayısının artmasında ve kredi hacminin büyümesinde; faiz oranlarının düşmesi (2008 yılı hariç), kamu destekleme programı çerçevesinde bütçe ödenekleriyle faiz desteğinin sağlanması ve kredi kullanma limitlerinin artırılmış olması etkili olmuştur (Tablo 12).

Tablo 12: 2005-2015 yılları ESKKK kredi kullanım görünümü

Yıl	Koop. Sayısı	Kredi Kullanan Kooperatif Sayısı	Cari Faiz Oranı (%)	Kooperatiflere Uygulanan Faiz Oranı (%)	Hazine Payı (%)	Kooperatif kredileri Şahıs Limiti (TL)
2006	931	741	20	13	7	25.000
2007	922	748	20	13	7	35.000 – 50.000
2008	921	779	22	14,3	7,7	
2009	922	848	16	8	8	
2010	925	751	10-12	5	5	35.000 – 100.000
2011	938	798	10-12	5	5	
2012	953	824	10-12	5	5	40.000 – 125.000
2013	963	838	8-10	4	4	
2014	967	859	8-10	4	4	75.000 – 150.000
2015	993	883	8-10	4	4	75.000 – 150.000

Kaynak: TESKOMB ve Halkbank

Tablo 12'nin incelenmesinden görüleceği üzere 2006 yılında %20 olan cari faiz oranı, 2008 yılında %22 olmuş, diğer yıllarda azalarak 2014 yılında %10-12 arasında gerçekleşmiş, aynı dönemde hazine kaynaklı sağlanan faiz desteğiyle ESKKK ortakları cari faiz oranından daha düşük oranla (yaklaşık %50'si) kredi kullanabilmiştir. Aynı dönemde kredi limitleri de 25.000 TL'den, 150.000 TL'ye yükselmiştir.

ESKKK'ların kefaletiyle kooperatif ortaklarına kamu faiz desteği programı çerçevesinde Halk Bankası aracılığıyla kullanılan krediler için 2015 yılında merkezi yönetim bütçesinden 750 milyon TL ayrılmış ve yaklaşık **691 milyon TL'si** harcanmıştır.

Söz konusu meblağın kullanımı ise 2015 yılında çıkarılan iki Bakanlar Kurulu Kararı (BKK) ile sağlanmıştır. Öncelikle, 13/01/2015 tarihli ve 2015/7183 sayılı BKK uyarınca 2015 yılında, esnaf ve sanatkarlara ESKKK'nın kefaletiyle veya doğrudan Türkiye Halk Bankası A.Ş.'nce bankacılık ve kredi mevzuatı çerçevesinde %50 veya %100 faiz indirimli ve 5 yıla kadar uzun vadeli kredi imkanları sağlanmıştır. Bu kapsamda ESKKK kefaletiyle kullanılacak krediler için imalat, tamir ve hizmet sektörlerinde faaliyet gösteren esnaf ve sanatkarlar %50; kaybolmaya yüz tutan meslekleri icra etmekte olup esnaf vergi muafiyeti belgesi sahibi olanlar %100 ve 3 yıllık ustalık belgesi sahibi olup bu belgeyle ilgili meslek kolunda kendi adına son 1 yıl içinde iş yeri açanlar %100 faiz indiriminden faydalanmıştır.

Ayrıca, 14/12/2015 tarihli ve 2015/8296 sayılı BKK ile 2015/7183 sayılı Karara ek madde getirilerek yılın son iki haftasında esnafın 30.000 TL'ye kadar %100 faiz indirimli kredilerden faydalanması sağlanmıştır.

ESKKK tüm illerde bulunmakta olup, kredi kullanma miktarı ve kooperatiflerin kefalet verebilme durumları illere göre değişkenlik göstermektedir. İllere göre ESKKK ortak sayısı ve kredi kullanım oranları Tablo 13'te özetlenmiştir.

Tablo 13: ESKKK'ların kredi kullanma oranına göre il bazında sıralama

İl	Ortak Sayısı	Kr. K. Oranı	İl	Ortak Sayısı	Kr. K. Oranı	İl	Ortak Sayısı	Kr. K. Oranı
Siirt	1.351	%91	İstanbul	26.678	%58	Uşak	4.353	%44
Batman	947	%89	Mardin	4.841	%57	Sinop	4.078	%42
Osmaniye	4.235	%88	Sakarya	6.720	%57	Iğdır	789	%42
Hakkâri	570	%82	Nevşehir	3.231	%57	Bartın	1.754	%42
Bayburt	465	%81	Rize	4.225	%56	Eskişehir	7.571	%41
Erzurum	3.154	%78	Ankara	39.571	%54	Kilis	853	%40
Manisa	15.517	%77	Van	5.151	%54	Aydın	18.273	%40
Kütahya	4.370	%76	Edirne	6.559	%53	İzmir	46.895	%40
Şırnak	1.136	%75	Diyarbakır	6.089	%53	Burdur	4.006	%39
Hatay	14.818	%74	Karabük	3.561	%53	Muğla	12.968	%39
Tekirdağ	7.419	%74	Bursa	27.766	%53	Düzce	4.134	%38
Bingöl	324	%72	Antalya	29.044	%52	Erzincan	1.693	%37
Malatya	3.515	%72	Çorum	8.582	%52	Trabzon	13.142	%37
Kocaeli	4.909	%72	Amasya	5.751	%51	Zonguldak	4.683	%37
Bitlis	2.594	%72	Kastamonu	8.071	%51	Artvin	3.701	%37
Şanlıurfa	19.961	%71	Samsun	24.035	%50	Gümüşhane	2.608	%36
Adıyaman	4.696	%70	Yozgat	8.286	%49	Afyonkarahisar	9.356	%35
Tunceli	845	%68	Konya	17.810	%49	Kars	2.438	%35
Kırşehir	3.156	%66	Kahramanmaraş	7.143	%49	Balıkesir	15.950	%34
Mersin	13.156	%64	Ordu	9.500	%49	Sivas	6.808	%34
Muş	2.728	%64	Giresun	5.922	%47	Tokat	10.167	%33
Adana	15.937	%63	Çankırı	3.531	%47	Niğde	6.090	%33
Çanakkale	6.600	%62	Denizli	15.135	%46	Kırıkkale	4.554	%32
Kayseri	8.055	%61	Bolu	3.363	%44	Elazığ	3.241	%31
Gaziantep	16.073	%60	Aksaray	5.279	%44	Yalova	2.287	%26
Bilecik	1.882	%58	Karaman	1.554	%44	Ağrı	2.323	%20
Kırklareli	4.991	%58	Isparta	3.316	%44	Ardahan	978	%0
Kaynak: GTB, TESKOMB, HALKBANK						TOPLAM	648.669	52%

Tablo 13'ün incelenmesinden görüleceği üzere, ESKKK ortaklarının %52'si kredi kullanmıştır. İllere göre en yüksek kredi kullanma oranı Siirt'te gerçekleşmiş, Siirt'i sırasıyla Batman, Osmaniye, Hakkâri ve Bayburt izlemiştir.

1.1.2. Tarımsal Faaliyet Gösteren Kooperatifler

Kuruluş yıllarında Türkiye'de milli gelirin büyük kısmı tarımdan karşılanıyor, iş gücünün büyük kısmı tarımda istihdam ediliyor ve nüfusun büyük çoğunluğu kırsal yerleşimde yaşıyordu. Cumhuriyetin ilk yıllarda ekonominin tarım ağırlıklı olması ekonomik ve sosyal politikaların belirlenmesinde de tarımsal konuları önemli kılmıştır. Türkiye tarımı üzerine 1920'li yıllarda yapılan analizlerde tarımın iki ana düşmanının tefeci ve kasaba eşrafı olduğu vurgusuna sıkça rastlanmaktadır (KÖYMEN 1999). Tarım sektörünün finansman ihtiyacı ve pazarlama sorunlarına çözüm arayışında olan Cumhuriyetin kurucuları, Memleket Sandıkları ve onu izleyen dönemde kurulan kooperatiflerin deneyiminden istifade edilmesini ve kooperatifleşmeye önem verilmesini savunmuşlardır (KOCABAŞ, 2011). Bunun bir sonucu olarak 1925 tarihli İtibari Zirai Birlikleri Kanunu, 1929 tarihli Zirai Kredi Kooperatifleri Kanunu, 1935 tarihli 2834 sayılı Tarım Satış Kooperatifleri ve Birlikleri Kanunu ile 2836 sayılı Tarım Kredi Kooperatifleri Kanunu yürürlüğe girmiştir. Bu kanunlar aynı zamanda Cumhuriyetin kooperatifçilikle ilgili ilk yasal düzenlemeleridir.

Tarımsal faaliyet gösteren kooperatifler, üreticilerin (ortaklarının) karşılıklı yardım, dayanışma ve kefalet suretiyle tarımsal üretim faaliyetleri ile mesleki faaliyetlerinde ihtiyaçlarını karşılamak, ürünlerini daha iyi değerlendirmek ve ekonomik menfaatlerini korumak amacıyla

kurulmuşlardır. Bu amacı gerçekleştirmek için ortaklarının üretim girdilerini temin etmek, ürünlerini alıp en iyi şartlarda değerlendirmek, gerekirse işleyip mamul haline getirerek piyasaya sürmek ve ortaklarının finansman ihtiyaçlarını aynı veya nakdi kredi yoluyla karşılamak faaliyetlerinde bulunmaktadır.

Dünya’da ve Türkiye’de kooperatifçiliğin uygulama bulduğu alanların başında tarım sektörü gelmektedir. Günümüzde en başarılı kooperatifler arasında da Tarımsal faaliyet gösteren kooperatifler ile kırsal alanda finansal hizmetler yürüten kooperatif bankaları ilk sırada yer almaktadır. Yapısal özellikleri gereği tarım sektöründe dayanışma ilişkilerine sıkça rastlanır. Tarımda dayanışma ilişkilerini ve kooperatifçiliği önemli kılan birçok neden bulunmaktadır.

1. *Tarımsal girdilerin temin edilmesinde kooperatifler etkin rol oynarlar:* Tarımsal üretimin en temel üretim faktörleri arasında tohumluk, fide/fidan ve damızlık hayvan gibi üretim materyalleri bulunmaktadır. Teknolojik gelişmeye bağlı olarak kalitenin yükselmesi ve fiyatın artması nedeniyle üretim materyallerinin temin edilmesi güçleşmektedir. Ayrıca kimyasal gübre, tarımsal makine ve ilaç gibi tarımsal girdilerin piyasası sanayiciler tarafından yönetildiğinden hem arzı hem de fiyatları belirleme gücüne tarımsal üreticiler sahip olamamaktadır. Kooperatifleşme yoluyla ortak hareket ederek; çiftçiler sanayi ürünü tarımsal girdileri düşük maliyetle ve zamanında temin etme, sanayiciler ise arz miktarı için öngörü ve üretim planlaması yapma fırsatı yakalamış olmaktadır.

2. *Kooperatifler tarımsal girdilerin daha rasyonel ve etkin biçimde kullanılmasına fırsat sağlar:* Tarımsal üreticiler genel olarak küçük ölçekli ve dar gelirli bir yapıya sahiptirler. Başta tarım makinaları olmak üzere bir takım tarımsal girdileri tek başlarına satın almaları ve sahip olmaları güçtür. Kooperatifleşme yoluyla kullanılan üretim materyalleri ortak kullanılabileceğinden bunların etkinliği artmaktadır.

3. *Tarımsal ürünlerin pazarlanmasında kooperatifler etkin rol alır:* Ekonomik yaşamda tarımsal ürünlerin alımı, işlenmesi ve pazarlanmasına ilişkin faaliyetlerin tamamının bir çiftçi/kişi tarafından yürütülmesi oldukça güçtür. Bu işlerin her biri uzmanlık ister ve çiftçinin iyi bir üretici olmasının yanı sıra başarılı bir yönetici, muhasebeci, yatırımcı ve pazarlamacı olması mümkün değildir. Bu nedenle tarım sektöründe faaliyet gösteren kooperatiflerin günümüzde çok amaçlı yapıya dönüştükleri görülmektedir. Ortaklarının girdi ve finansman taleplerini karşılamaya yönelik faaliyetler yanında ürün alımı, işleme, dereceleme, standardizasyon, depolama, kalite kontrolü gibi hizmetleri de yürütmektedirler (İNAN, 2008).

4. *Kooperatifler tarımsal üreticilere finansmana ulaşma kolaylığı sağlar:* Tarımsal üretimde de diğer ekonomik faaliyetlerde olduğu gibi sermaye önemlidir. Tarımsal üretimde ağırlıklı olarak sahip olunan arazi ve diğer üretim faktörlerini harekete geçirmek ve ekonomik faaliyeti sürdürebilmek için işletme finansmanına ihtiyaç duyulmaktadır. Finansmana düşük maliyetle ve zamanında ulaşılmasında kooperatifler etkin rol oynarlar. Nitekim Türk Kooperatifçiliğinin zihinsel alt yapısını tarım üreticilerinin finansman sorunlarına çözüm bulma çabaları oluşturmuştur.

Tarımsal faaliyet gösteren kooperatifler, 1163 sayılı Kanun çerçevesinde Gıda Tarım Hayvancılık Bakanlığının görev alanında bulunan tarımsal amaçlı kooperatifler (pancar ekicileri kooperatifleri, tarım kredi kooperatifleri, tarımsal kalkınma kooperatifleri, sulama kooperatifleri, su ürünleri kooperatifleri) ile Gümrük ve Ticaret Bakanlığı görev alanında bulunan hem tarımsal hem ticari yönü olan tarım satış kooperatifleri ile yaş sebze meyve kooperatifleridir.

Bu kooperatifler birlikte değerlendirildiğinde Türkiye’de 2015 yılı itibarı ile kooperatif sayısının %22’si, ortak sayısının %57’si tarımsal alanda faaliyet gösteren kooperatiflerde bulunmaktadır. Tarımsal amaçlı kooperatifler arasında en fazla sayıda kooperatif tarımsal kalkınma kooperatiflerinde (7.534 adet) bulunmakta olup, sulama kooperatifleri (2.381 adet) ve tarım kredi kooperatifi (1.625 adet) sayısı binden fazladır. Tarımsal amaçlı kooperatiflerden

pancar ekicileri kooperatifleri (1.564.320 ortak) ve tarım kredi kooperatifleri (1.054.340 ortak) ortak sayısı bir milyondan fazla olan kooperatiflerdir (Tablo 14).

Tablo 14: Tarımsal Faaliyet Gösteren kooperatiflerin sayısal büyüklükleri

Kooperatifler	Kooperatif Sayısı	Ortak Sayısı
Pancar Ekicileri Kooperatifi	31	1.477.967
Tarım Kredi Kooperatifi	1.625	1.054.636
Tarımsal Kalkınma Kooperatifi	7.303	790.462
Tarım Satış Kooperatifi	289	353.165
Sulama Kooperatifi	2.528	304.106
Su Ürünleri Kooperatifi	548	30.575
Bağımsız Tarım Satış Kooperatifi	16	9.036
Yaş Sebze ve Meyve Kooperatifi	29	3.088
Tarımsal Faaliyet Gösteren Kooperatif Toplamı	12.369	4.023.035
Türkiye’deki Tüm Kooperatifler	55.954	7.040.379
Tarımsal Faaliyet Gösteren Kooperatiflerin Payı	%22,1	%57,1

Kaynak: GTB, GTHB ve Kooperatif Birlikleri verileri

Tarımsal amaçlı kooperatiflerden su ürünleri kooperatifleri Halk Bankası’nın öncülüğünde başlamış ve ilk olarak 1949 tarihinde İstanbul’da kurulmuştur. Su ürünleri kooperatifçiliği günümüze kadar önemli yapılanmalar ve gelişmeler sağlamıştır. Su ürünleri kooperatifleri 1969 yılında 1163 Sayılı Kooperatifler Kanununun çıkması ve 1971 yılında 1380 sayılı Su Ürünleri Kanunu ile kooperatif çatısı altında örgütlenmeye başlamışlardır. 2015 yılı itibarıyla 548 su ürünleri kooperatifi bulunmakta olup bu kooperatiflerin 30.575 ortağı bulunmaktadır.

Tarımsal faaliyet gösteren kooperatiflerden, tarım satış kooperatif ve birlikleri, tarım kredi kooperatifleri, pancar ekicileri kooperatifleri, tarımsal kalkınma kooperatifleri ve sulama kooperatifleri gerek kooperatifçilik faaliyetleri gerekse tarım sektörü açısından işlevleri dikkate alınarak raporda ayrı başlıklarda değerlendirilmiştir.

1.1.2.1. Tarım Satış Kooperatif ve Birlikleri

Türk Kooperatifçiliğinde geçmişi en eski olan, örgütlenme seviyesi yüksek ve faaliyetleri bakımından uygulamada etkin olan kooperatiflerin başında tarım satış kooperatifleri gelmektedir. Tarım satış kooperatiflerinin geçmişi Osmanlı dönemine kadar uzanır. 1914 yılında kurulan Kooperatif Aydın İncir Müstahsilleri Ortaklığı ilk tarım satış kooperatifi olarak bugünkü tarım satış kooperatiflerinin temelini oluşturmuştur.

Tarım satış kooperatif ve birlikleri, 1935 tarihli ve 2834 sayılı Tarım Satış Kooperatifleri ve Birlikleri Hakkında Kanun’la yasal zemin kazanmıştır. 2834 sayılı Kanun referans alınarak 1937 yılında hazırlanan anasözleşmelerle tarım satış kooperatifleri birlikler halinde örgütlenmişlerdir. 2834 sayılı Tarım Satış Kooperatifleri ve Birlikleri Hakkında Kanun, 4572 sayılı Tarım Satış Kooperatif ve Birlikleri Hakkında Kanunla yürürlükten kaldırılmıştır.

Tarım satış birliklerinin bir kısmı üzüm, incir, fındık, tiftik, gül, koza, pamuk, zeytin-zeytinyağı gibi faaliyet konusu tarımsal ürünlerin adıyla tüzel kişilik kazanmışken, bazıları da Antbirlik, Çukobirlik, Marmarabirlik, Karadenizbirlik, Trakyabirlik gibi bölgesel isimlerle faaliyette bulunmaktadırlar. Sayıları bir dönem 17 olan tarım satış kooperatif birliklerinden Taskobirlik, Kayısbirlik ve Güneydoğubirlik tasfiye sürecine girmiş, 2000 yılında kurulan Gapbirlik ise hiç faaliyete geçememiştir.

Geçmişte yarım milyondan fazla üreticiye hitap eden tarım satış kooperatifleri ve birliklerinin son yıllarda ortak sayısında önemli azalmalar meydana gelmiştir. Bunun nedeni 4572 sayılı Kanunda 2013 yılında yapılan değişikliklerin ardından 3 birliğin (Güneydoğubirlik, Kayısıbirlik, Taskobirlik) tasfiye haline girmesi ve tüm birliklerin 2014 yılında yürürlüğe giren yeni anasözleşmelerin de gereği olarak aktif olmayan ortaklarını ortaklıktan çıkarmasıdır.

2015 yılsonu itibarıyla ülkemizde faal tarım satış kooperatifi sayısı 289, birlik sayısı 13, ortak sayısı 353.165'tir. Birlikler ve herhangi bir birlik bünyesinde faaliyet göstermeyen kooperatiflerin genel görünümü Tablo 15'te yer almaktadır.

Tablo 15: Tarım satış kooperatifleri birliklerinin sayısal görünümü

Birlik/Kooperatif	Kuruluş Yılı	Kurulduğu İl	Koop. Sayısı	Ortak Sayısı
Fiskobirlik	1938	Giresun	50	156.840
Trakyabirlik	1967	Edirne	48	38.767
Karadenizbirlik	1978	Samsun	18	37.634
Marmarabirlik	1954	Bursa	8	30.298
Tariş Pamuk Birliği	1949	İzmir	44	22.810
Tariş Zeytin Birliği	1949	İzmir	32	22.386
Çukobirlik	1940	Adana	34	17.891
Tariş Üzüm Birliği	1937	İzmir	13	10.161
Tariş İncir Birliği	1937	İzmir	14	3.802
Kozabirlik	1940	Bursa	5	3.344
Gülbirlik	1954	Isparta	6	3.278
Antbirlik	1952	Antalya	5	2.989
Tiftikbirlik	1969	Ankara	12	2.965
Bağımsız Tarım Satış Kooperatifleri	-	-	16	9.036
TOPLAM 13 TSKB ve 16 Bağımsız Tarım Satış Kooperatifi			305	362.201

Kaynak: GTB

Tablo 15'in incelenmesinden, ülkemizde 2015 yılında bir birlik bünyesinde bulunmayan bağımsız tarım satış kooperatifleri ile birlikte 362.201 üreticiyi temsil eden 305 tarım satış kooperatifinin bulunduğu görülmektedir. Tarım satış kooperatif birliklerinden kooperatif sayısı ve ortak sayısı en fazla olan birliğin Fiskobirlik olduğu (50 kooperatif ve 156.840 ortak), Trakyabirlik (38.767 ortak), Karadenizbirlik (37.634 ortak) ve Tariş Pamuk Birliği'nin (22.810 ortak) ortak sayısı büyüklüğüne göre Fiskobirlik'i izlediği görülmektedir. Genel ortak sayısı azalışında özellikle Fiskobirlik, Trakyabirlik ve Tariş Pamuk Birliği'nin anasözleşme esasları çerçevesinde yaptıkları ortak güncellemeleri etkili olmuştur. Ülkemizde 9.036 kişinin ortak olduğu 16 adet de bağımsız tarım satış kooperatifi faaliyet göstermektedir.

Tarım satış kooperatif ve birlikleri kuruluş amaçları gereği ortaklarına tarımsal girdi temin ederken, ortaklarının ürünlerini ham veya işlenmiş olarak pazarlanmasını da sağlamaktadırlar. Ortaklarının girdi taleplerini karşılamak ve satın aldığı ürünleri muhafaza etmek ve işlemek için kuruluşunun ilk yıllarında sınırlı yatırımlar yapan tarım satış kooperatif ve birlikleri, 1960'lı yıllarla birlikte tarımsal destekleme politikası içinde önemli bir araç olarak görülmüş ve devlet adına destekleme alımları yapmakla görevlendirilmiştir. Bu dönemden sonra tarım satış kooperatif birlikleri devlet destekleri de kullanarak yatırımlar yapmış ve günümüzdeki sanayi tesislerine kavuşmuşlardır. Tarım satış kooperatif ve birliklerinin ürün gruplarına göre 2013 ve 2014 yılı ürün alım miktarları Tablo 16'da özetlenmiştir.

Tablo 16: Tarım satış kooperatifleri birliklerinin ürün alım miktarı (2013 – 2015)

Birlik	Ürün	2013/14 Sezonu (Ton)	2014/15 Sezonu (Ton)
Trakyabirlik	Yağlık Ayçiçeği Kütlü Pamuk	297.280	297.937
Karadenizbirlik		55.244	17.433
Tariş Pamuk Birliği		22.817	37.083
Çukobirlik	Çekirdeksiz Kuru Üzüm	20.590	25.340
Antbirlik		17.901	17.624
Tariş Üzüm Birliği		16.403	25.727
Marmarabirlik	Zeytin	36.523	23.798
Fiskobirlik	Kabuklu Fındık Zeytinyağı	122.4	421
Tariş Zeytin ve Zeytin Yağı B.		1.906	3.276
Çukobirlik	Soya	1.214	707
Karadenizbirlik		912	724
Tariş İncir Birliği	Kuru İncir	3.624	1.023
Gülbirlik	Gül çiçeği	944	943
Tiftikbirlik	Tiftik	185	213
Kozabirlik	Yaş Koza	121,4	80,05

Kaynak: TSKB verileri

Tabloda görüldüğü gibi birlikler yağlık ayçiçeği, kütlü pamuk, zeytin, zeytinyağı, çekirdeksiz kuru üzüm, kabuklu fındık, soya, kuru incir, gül çiçeği, tiftik ve yaş koza ürünlerinde üreticilerden alım yapmaktadırlar. Tabloda görülenlerin dışında az miktarlarda olsa da Çukobirlik tarafından yağlık ayçiçeği, Tariş Zeytin Birliği tarafından zeytin alımı yapılmaktadır.

Tarım satış kooperatif ve birliklerince satın alınan ürünlerin miktarı, yıllara göre değişkenlik gösterse de bazı ürünlerde ülke üretiminin önemli kısmı kooperatiflerce satın alınmaktadır. 1996 yılından bugüne kadar birliklerin bazı ürünlerdeki alım oranlarının yer aldığı Tablo 19’da görüldüğü gibi birliklerin kamusal kaynaklardan yararlandıkları dönemdeki alım oranları oldukça yüksektir. Kamusal kaynakların sona erdiği 2006-2007 dönemlerinden sonra birliklerin piyasadaki alım oranları azalmıştır.

Tarım satış kooperatif birliklerinin 1996 yılından 2014 yılına kadar satın aldıkları ürün miktarının rekolteye oranı incelendiğinde; üretilen yağlık ayçiçeğinin %42’sinin, soya üretiminin %22,3’ünün kuru üzüm üretiminin %17,9’unun, kütlü pamuk üretiminin %11,8’inin, zeytin üretiminin %10,2’sinin, incir üretiminin %8,1’inin ve zeytinyağı üretiminin %2’sinin tarım satış kooperatif birliklerince satın alındığı görülür (Tablo 17).

Tablo 17: Birliklerce alınan ürün miktarlarının dönemsel olarak Türkiye üretimine oranı (%)

Dönem	Kütlü Pamuk	Yağlık Ayçiçeği	Kuru Üzüm	İncir	Soya	Zeytin	Zeytin Yağı
1996-2000	17,5	45,3	26,5	11,0	34,8	9,3	4,6
2001-2005	15,9	52,2	20,2	9,0	32,9	8,0	0,7
2006-2010	7,4	37,2	12,7	7,2	17,3	12,7	1,0
2011-2014	5,4	24,6	9,2	3,8	1,1	8,9	3,4
Ortalama	11,8	42,0	17,9	8,1	22,3	10,2	2,0

Kaynak: GTB

Tarım satış kooperatif ve birliklerince satın alınan ürünlerden tiftik, gül yağı, koza, incir, zeytin ve zeytinyağı bölgesel ürün özelliği taşımaktadır. Bölgesel ürünlerle birlikte bazı türlerde tarım satış kooperatif ve birliklerince satın alınan ürün miktarları kooperatif/birliğin bulunduğu bölge itibarıyla önem taşımaktadır.

Nitekim Trakyabirlik tarafından satın alınan ayçiçeği miktarı Trakya Bölgesi üretiminin %62-66 kadarına karşılık gelmekte, aynı şekilde, Antbirlik tarafından satın alınan kütlü pamuk miktarı bölge üretiminin %70'i, Tariş Pamuk ve Yağlı Tohumlar Tarım Satış Kooperatifleri Birliğince satın alınan kütlü pamuk miktarı bölge üretiminin %25 kadarını oluşturmaktadır (BAŞARAN, vd. 2015/1). Öte yandan Tiftik koza gibi ürünlerde birlikler (Tiftikbirlik, Kozabirlik) üretilen ürünün tamamına yakınına üreticilerden satın alınmaktadırlar.

Tarım satış kooperatif ve birliklerince satın alınan ürünlerin alım değeri son yıllarda yıllık ortalama 700-800 milyon lira arasında değişmektedir. Alınan ürünler doğrudan pazarlanabildiği gibi işlenip mamul hale getirilmekte, ticari ve Pazar değeri artmaktadır. Bu faaliyetler kooperatiflerin iştirak olduğu veya ortaklık ilişkisi içinde olduğu kurumlarca yerine getirilmektedir (BAŞARAN, vd. 2015/1).

Cumhuriyetin ilk yıllarında tarım satış kooperatifleri bir taraftan tarımın gelişmesi için çaba gösterirken öte yandan tarım ürünlerinin işlenmesi ve tarımsal sanayinin gelişmesine de öncülük etmiştir. Nitekim 1930'lu yıllardan başlayarak Türkiye'de kurulan ilk çırçırılama tesislerinin, tarım ürünleri depolarının, yağ işleme ve ezim evlerinin, çok sayıda yem fabrikasının ve birçok sanayi tesisinin sahipleri tarım satış kooperatifleri olmuştur.

Gelinen noktada birlikler sahip oldukları işletme ve iştirakleriyle hem bölgesel hem sektörel açıdan ülke ekonomisinde önemli bir yere sahiptirler. Tarım satış kooperatifleri ve birliklerinin bağlı ortaklık ve iştiraklerine ilişkin bilgiler Tablo 18'de özetlenmiştir.

Tablo 18: Tarım satış kooperatif birlikleri işletme ve bağlı ortaklıkları

Birlik	İşletme	Bağlı Ortaklık
Antbirlik	- Yağ Kombinasi - Narenciye Paketleme - Akaryakıt İstasyonu - Tarım Marketler	- Antbirlik Sig. Ltd. Şti - ANTSER A.Ş.
Çukobirlik	- Ceyhan Yağ Fabrikası - Merkez Yağ Fabrikası - Pamuk İşleme Tesisleri	- Çukurova Elektrik A.Ş. - Gübre Fabrikaları T.A.Ş. - Ülfe A.Ş. - PATAŞ - Ceyhan Sanayi İşletmeleri - Başak Sigorta Acenteliği
Fiskobirlik	- Entegre Fındık İşletmesi	- Fiskobirlik Efit San. A.Ş. - Fiskomar A.Ş. - Fiskobirlik Sigorta Aracılık Hizmetleri - Ordu Yağ Sanayi A.Ş. - Pancar Motor A.Ş. - Halkbank A.Ş.
Gülbirlik	- Gül Yağı Tesisi - Gül Konkreti Tesisi	- Rosense A.Ş.
Marmarabirlik	- Entegre tesisler	- Başak Sigorta A.Ş. - BESAS A.Ş. - Bursa Serbest Bölge Kurucu ve İşleticisi A.Ş. - Gübre Fabrikaları T.A.Ş. - SİFAŞ Sentetik İplik Fabrikaları A.Ş.
Karadenizbirlik		- Meray Yağ Sanayi ve Ticaret A.Ş. - LIMAGRAIN Tohum Islah Üretim Sanayi T.A.Ş. - Pancar Motor Sanayi ve Ticaret A.Ş. - BAFAY Yağ Sanayi A.Ş.
Kozabirlik	- Tohum Üretim İşletmesi - Koza Çekim Tesisi	- Kozabirlik Tic. San. Ltd. Sti. - Kozabirlik Sigortacılık Hizmetleri Ltd. Şti.
Tariş İncir Birliği	- Germencik İncir İşletme - Kolonya Fabrikası	- TARIŞ Sigorta A.Ş. - TARIŞ Ayma İç ve Dış Ticaret A.Ş. - TARIŞ Yem Hayvancılık Sanayi Ticaret A.Ş.
Tariş Üzüm Birliği	- Alaşehir Entegre Üzüm İşletmesi - Sirke Pekmez İşletmesi	- TARIŞ Sigorta A.Ş. - TARIŞ Ayma İç ve Dış Ticaret A.Ş. - TARIŞ Yem Hayvancılık Sanayi Ticaret A.Ş.
Tariş Pamuk Birliği	- Pamuk Yağ Kombinasi - Çırçır Tesisleri - Delintasyon Tesisi	- TARIŞ Sigorta A.Ş. - TARIŞ Ayma İç ve Dış Ticaret A.Ş. - TARIŞ Yem Hayvancılık Sanayi Ticaret A.Ş.
Tariş Zeytin Birliği		- TARIŞ Sigorta A.Ş. - TARIŞ Ayma İç ve Dış Ticaret A.Ş. - TARIŞ Yem Hayvancılık Sanayi Ticaret A.Ş. - Manisa Pamuklu Men. A.Ş.
Trakyabirlik	- Karacabey Yağ Fabrikası - Tekirdağ Entegre Tesisleri	- Trakyabirlik Sigorta Ltd. Şti. - Trakyabirlik Tohum Islah Üretim San. Paz. Ltd. Şti. - LIMAGRAIN Tohum Islah Üretim San. Tic. A.Ş. - Edirne Depoculuk İşletmeleri A.Ş.

Kaynak: TSKB

Tarım satış kooperatif ve birlikleri ülkemizin geleneksel ihraç ürünlerden üzüm, incir ve zeytin tarımında önemli rol üstlenirken dış satımında da önemli aktörler olarak öne çıkmaktadırlar. Türkiye İhracatçılar Meclisi (TİM) tarafından yayımlanan “Türkiye’nin İlk 1000 İhracatçı Firması” listesinde Tariş Üzüm Birliği ve Marmarabirlik sürekli yer almaktadır. Ayrıca kuru üzüm ihracatında sektörün lideri olan Tariş Üzüm Birliği toplam kuru meyveler ihracatında %8-10’luk payla ilk sıralarda yer almakta, sofralık zeytin ihracatında da Marmarabirlik %17’lik payla sektörde lider durumda bulunmaktadır (TİM, 2015).

Tarım satış kooperatif ve birliklerinin tarımsal teknik destek sağlama faaliyetleri yanında yerel ekonomilerin kalkınmasına etkisi olduğu görülmektedir. Nitekim TRAKYABİRLİK Edirne ilinde hemen her yıl vergi rekortmeni kurum olma özelliğini sürdürmektedir. Benzer şekilde başta İzmir ve Aydın illeri olmak üzere Ege Bölgesi’nde TARIŞ’ın, Isparta’da GÜLBİRLİK’in, Antalya’da ANTBİRLİK’in ve Karadeniz’de FİSKOBİRLİK’in önemi bulunmaktadır.

4572 sayılı Tarım Satış Kooperatif ve Birlikleri Hakkında Kanunda önemli değişiklikler içeren 6455 sayılı Gümrük Kanunu ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun 11/04/2013 tarihli ve 28615 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanmıştır. 6455 sayılı Kanun’la Tarım Satış Kooperatifleri Birliklerinin, Destekleme ve Fiyat İstikrar Fonu (DFİF) kaynaklı kredi borçlarının yeniden yapılandırılması sağlanmıştır. Bu çerçevede on beş yıla yayılan DFİF kredisi ödemelerinin ikinci taksiti olarak tarım satış kooperatif birliklerince, 2015 yılında 28,6 milyon TL ödeme yapılmıştır.

4572 sayılı Kanunda yapılan değişiklikler kapsamında yürürlüğe konulan örnek anasözleşmeler ile önemli değişik ve yenilikler getirilmiştir. Bu çerçevede Tarım Satış Kooperatifi ve Tarım Satış Kooperatifleri Birliği Örnek Anasözleşmeleri hazırlanmış, Tarım Satış Kooperatifi ve Tarım Satış Kooperatifleri Birliği Örnek Anasözleşmelerine İtibak Usul ve Esaslarının Belirlenmesine Dair Tebliğ yürürlüğe konmuş, öngörülen 6 aylık intibak süreci sonunda 13 Birlik ve 300’e yakın tarım satış kooperatifi intibak işlemlerini tamamlamıştır.

Bu dönemde yapılan Kanun ve anasözleşme değişiklikleri ile birliklerin borçlarının yeniden yapılandırılmasının yanında, idari ve mali açıdan güçlenmelerini sağlayacak tedbirler alınmıştır. Etkinliği kalmamış olan denetim kurullarının kaldırılması, bağımsız denetim sisteminin uygulamaya konulması, profesyonel ve kurumsal yönetimin tesis edilmesine yönelik getirilen yenilikler bunlardan bazılarıdır.

1.1.2.2. Pancar Ekicileri Kooperatifleri

İlk Pancar Ekicileri Kooperatifi 1951 yılında şeker fabrikasına ortak olmak amacıyla Adapazarı’nda kurulmuştur. 1163 Sayılı Kooperatifler Kanununun yürürlüğe girmesiyle ülke genelindeki tüm pancar ekicileri kooperatifleri bir araya gelerek üst örgütlenmelerini 1972 yılında S.S. Pancar Ekicileri Kooperatifleri Birliği (Pankobirlik) adı altında gerçekleştirmişlerdir.

Pankobirlik, ülkede şekerpancarı tarımı yapılan 64 il ve 13.611 köye yaygınlaşmış olup 1.459.315 ortağı bulunmaktadır. Pancar ekicileri kooperatif sayısı 31 olup, 313 şubesi, 5 adet şeker fabrikası (Amasya, Kayseri, Boğazlıyan, Konya, Çumra), 11 adet yem fabrikası, 1 adet Sıvı Şeker Fabrikası, 1 adet Damla Sulama Fabrikası, 1 adet Şekerleme Fabrikası, 1 adet Süt Fabrikası, 1 adet Etanol Fabrikası 1 adet Dondurulmuş Patates Fabrikası, 1 adet Et Entegre Tesisi, 1 adet Bitkisel Yağ Fabrikası, 1 adet Tohum Şirketi ve Tohumluk Üretim Tesisi, 2 Termik Santral, Kömür İşletmelerinde Hissedarlık, 19 Çeşitli Şirket ve 10 adet iştirak ile bağlı ortaklığı bulunmaktadır.

Başlangıçta çiftçinin ürünü çiftçinin ortağı olduğu fabrikalarda işlenmesi amacıyla kurulan pancar ekicileri kooperatifleri, günümüzde ortaklarının tüm tarımsal faaliyetlerine destek olmak, her türlü tarımsal girdi temin etmek, başta şekerpancarı olmak üzere ortaklarının ürünlerini

doğrudan ve dolaylı olarak pazarlamasına aracılık etmek gibi faaliyetlerde bulunan çok amaçlı kooperatifler haline gelmişlerdir.

Pankobirlik, sektör içinde daha fazla rol alma amacıyla pancar dışındaki ürünlerin değerlendirilmesini sağlayacak tesis, kurum veya kuruluşlar kurmuş ve bazı ticari kuruluşlara iştirak etmiş veya mevcut kurulu işletmelere ortak olmuştur. Kooperatifçilik faaliyetleri yanında iştiraklerinin de katılımıyla 2014/2015 faaliyet yılında Pankobirlik; 660 milyon ABD Doları sermaye, 2.565 milyar ABD Doları aktif toplam, 2.215 milyar ABD Doları ciro büyüklüğüne ulaşmış, 6.809 kişiye istihdam sağlamış, ortaklarına 177 milyon ABD Doları ayni ve nakdi destek sağlamıştır. Bunların yanında Pankobirlik 2015 yılında nominal sermayesi 7,6 milyar TL olan çeşitli kurum ve kuruluşlara iştirak etmiştir (Tablo 19).

Tablo 19: Pankobirlik'in bazı işletme, iştirak ve bağlı ortakları görünümü

İştirak	Nominal Sermayesi	Hisse Değeri
Kayseri Şeker Fabrikası A.Ş.	300.000.000,00	14.820.179,22
Konya Şeker Fabrikası A.Ş.	950.000.000,00	10.706.204,00
Liberty Sigorta A.Ş.	142.750.000,00	7.732,11
Pancar Motor Sanayi ve Tic. A.Ş.	8.000.000,00	144.933,28
Beta Ziraat ve Ticaret A.Ş.	11.600.000,00	10.936,48
Panek	155.000.000,00	30.430.000,00
Dinar Yem Sanayi A.Ş.	75.000,00	5.625,00
Hedef Tarım Tic.ve Sanayi A.Ş.	3.750.000,00	17.386,75
Gübre Fabrikaları T.A.Ş.	334.000.000,00	33.138,76
Finera Bilişim Sanayi A.Ş.	750.000,00	15.000,00
Türkiye Milli Kooperatifler Birliği	-*	5.000,00
Türk Kooperatifçilik Eğitim Vakfı	-*	0,50
Pancar Ekicileri Kooperatifleri	-*	15.500,00

Kaynak: Pankobirlik *Değişir Sermayeli olduklarından, nominal sermayeleri gösterilmemiştir.

Ülkemiz kooperatifçiliğinde uluslararası kuruluşlarla en fazla ilişki kuran kooperatiflerin başında Pankobirlik gelmektedir. Uluslararası Kooperatifler Birliği üyesi olan Pankobirlik; Uluslararası Raiffeisen Kooperatifler Birliği, Uluslararası Avrupa Pancar Üreticileri Konfederasyonu, Dünya Pancar ve Kamış Üreticileri Birliği'nin de üyesidir.

Pancar ekicileri kooperatiflerinde, şeker pancarı üreticileri (kooperatif ortakları) ile kooperatifler arasında sözleşmeli tarım ilişkisi bulunmaktadır. Kooperatif ortakları üretimin her aşamasında kooperatiflerden teknik yardım alır ve girdi temin eder, kooperatifler ise ortaklarına ürün pazarlama güvencesi verir ve bir kampanya programı çerçevesinde ortaklarının ürünlerini satın alır.

Türkiye'de şeker pancarı ekimi, şeker pancarı üretimi ve şeker üretiminde Pankobirlik önemli pay sahibidir. Yıllara göre değişmekle birlikte şeker pancarı ekim alanının %33-37'si, şeker pancarı üretiminin %37-46'sı ve şeker üretiminin %34-40 kadarı Pankobirlik tarafından gerçekleştirilmektedir (Tablo 20). Kamu ve özel şeker fabrikalarının işlediği şeker pancarının da pancar ekicileri kooperatifleri ortakları tarafından yetiştirildiği dikkate alındığında ülke şeker piyasasının en önemli aktörünün kooperatifler olduğu söylenebilir.

Tablo 20: Şeker pancarı ekim alanı, şeker pancarı üretimi ve şeker üretiminin görünümü

Yıl	Kooperatifler			Türkiye Toplamı			Kooperatiflerin Payı (%)		
	Ekim Alanı (Dekar)	Pancar Üretimi (Ton)	Şeker Üretimi (Ton)	Ekim Alanı (Dekar)	Pancar Üretimi (Ton)	Şeker Üretimi (Ton)	Ekim Alanı	Pancar Üretimi	Şeker Üretimi
2006	1.050.570	5.358.000	700.200	2.746.300	14.267.000	2.070.000	38,3	37,6	33,8
2007	1.117.400	5.676.000	677.000	2.978.440	12.248.000	1.825.000	39,4	46,3	37,0
2008	1.172.710	6.206.000	677.600	3.225.670	15.586.000	1.731.000	36,4	39,8	39,1
2009	1.171.770	7.028.000	835.900	3.237.560	16.979.000	2.151.000	36,2	41,3	38,8
2010	1.097.600	6.973.000	1.005.700	3.224.530	17.463.000	2.533.000	34,0	39,9	39,6
2011	999.100	6.195.000	886.400	2.936.700	15.648.000	2.275.000	34,0	39,5	38,9
2012	955.850	5.810.920	911.000	2.795.870	14.937.000	2.263.100	34,2	38,9	40,2
2013	933.900	5.957.890	783.500	2.809.240	16.505.000	2.128.300	33,2	36,1	36,7
2014	950.850	5.968.192	903.200	2.864.020	16.632.256	2.390.600	33,2	35,9	37,7
2015	945.950	5.927.685	778.796	2.729.900	15.950.637	1.986.916	34,7	37,1	39,2

Kaynak: Pankobirlik

1.1.2.3. Tarım Kredi Kooperatifleri

Türkiye’de kooperatifçiliğin ortaya çıkış nedenlerinin ilk sırasında tarım üreticilerinin finansal sorunlarına çözüm üretmek gelmektedir. Mithat Paşa’nın 1863’te başlattığı kooperatifçiliğin zihinsel altyapısında zirai kredi sistemi olduğu görülür. İlk kooperatifçilik uygulamaları bunu karşılamaya yönelik olmuş, memleket sandıkları Ziraat Bankasına dönüşmüştür (GTB, 2012).

Cumhuriyetle birlikte yeni devletin ekonomik faaliyetleri tarımsal yapıya dayandığından tarımsal alanda kredi sağlayacak ve çiftçiye tarımsal hizmetlerde öncülük edecek kurumlara ihtiyaç duyulmuştur. Bu amaçla ilk olarak 1929 yılında 1470 sayılı “Zirai Kredi Kooperatifler Kanunu” çıkarılmış, kısa bir süre sonra 1935 yılında 2836 sayılı “Tarım Kredi Kooperatifleri Kanunu” çıkarılarak bugünkü tarım kredi kooperatiflerinin faaliyeti başlamıştır.

Faaliyetine 1929 yılında başlayan tarım kredi kooperatifleri, 1972 yılından sonra 1581 sayılı Tarım Kredi Kooperatifleri ve Birlikleri Kanunu çerçevesinde bölge birlikleri ile merkez birliğini oluşturarak örgütlenmesini tamamlamıştır. Tarım kredi kooperatiflerinin 2015 yılı sonu itibarıyla 16 bölge müdürlüğü, 1625 kooperatifi ve 1.024.182 ortağı bulunmaktadır. İlk faaliyete 1929 yılında başlayan tarım kredi kooperatiflerinin onar yıllık dönemler halinde kooperatif ve ortak sayıları Tablo 21’de gösterilmiştir.

Tablo 21: Tarım kredi kooperatifleri sayısal özellikleri

Yıl	Kooperatif Sayısı	Ortak Sayısı	Ortalama Ortak Sayısı
1930	191	20.170	105.6
1940	543	138.126	254.3
1950	900	438.410	487.1
1960	1.572	937.696	596.4
1970	2.021	1.305.461	645.9
1980	2.236	1.435.790	642.1
1990	2.459	1.579.208	642.2
2000	2.489	1.569.844	630.7
2010	1.791	1.083.041	604.7
2014	1.625	1.054.340	648,8
2015	1.625	1.024.182	630,3

Kaynak: Tarım Kredi Kooperatifleri Merkez Birliği

Tablo 21'in incelenmesinden görüleceği üzere, 1930'da 191 olan tarım kredi kooperatifi sayısı 70 yıl boyunca sürekli artarak 2000 yılında 2.489'a ulaşmıştır. 2000 yılından sonra kooperatif sayısı azalış göstermiş ve 2015 yılsonu itibarıyla 1.625 olmuştur. Ortak sayısının yıllara göre değişimi de kooperatif sayısı ile paralellik göstermekte olup 1990'lı yıllarda 1,5 milyon kişiye ulaşan ortak sayısı 2015 yılında 1.024.182 kişiye düşmüştür. Ortalama ortak sayısı ise 2015 yılında 630,3 kişi olmuştur.

İlk kurulduklarında bir kredi kooperatifi gibi çalışan tarım kredi kooperatifleri günümüzde, ülke geneline yayılmış kooperatif ve şubeleriyle kredi kullandırma yanında girdi temini, tüketim malzemeleri temini, sigorta hizmetleri ve pazarlama hizmetleri gibi faaliyetlerde bulunmaktadır. Tarım kredi kooperatifleri gübre fabrikaları, yem fabrikaları, gıda ve süt sanayinde faaliyette bulunan birtakım ticari şirketlerle ortaklık ilişkisi içinde veya iştirak ederek tarım sektöründe önemli aktör durumuna gelmiştir. Tarım kredi kooperatiflerinin 2015 yılı itibarıyla 1.360 milyon TL sermayeli ticari şirketlerle ortaklık/iştirak ilişkisi bulunmaktadır (Tablo 22). Tarım kredi kooperatifleri bağlı ortaklıklarında 2.690 kişiye istihdam sağlanmaktadır.

Tablo 22: Tarım kredi kooperatifleri iştirak ve bağlı ortaklıkları

İştirak Adı	Faaliyeti	Sermayesi (TL)	Çalışan Sayısı
GÜBRE FAB. T.A.Ş.	Gübre	334.000.000	478
TARIM KREDİ YEM	Yem	83.953.869	350
TAREKS	Gıda	30.000.000	118
TAREKS HAYVANCILIK	Hayvancılık	28.000.000	79
TARIM KREDİ GIDA	Gıda	490.000.000	179
TK PLASTİK	Sulama sistemleri	20.000.000	94
İMECE PLASTİK	Sera örtüsü	20.000.000	60
TARKİM	Bitki Koruma	16.000.000	50
TARIM KREDİ SÜT	Süt İşleme	46.000.000	88
TARNET	Bilişim	2.500.000	103
T.K. BİRLİK	Gıda	50.000.000	9
İMECE PREFABRİK	Prefabrik, Temizlik Güvenlik	7.000.000	1.068
TOPLAM 12 İştirak	12 sektör	1.127.453.869TL	2.676

Kaynak: Türkiye Tarım Kredi Kooperatifleri Merkez Birliği

Tarım kredi kooperatifleri, ortaklarına işletme ve yatırım kredileri kullandırmaktadır. İşletme kredileri kısa vadeli (genellikle bir yıla kadar vadeli) olup; genel ihtiyaç kredisi veya girdi temini için kullanılan kredilerdir. Kısa vadeli kredilerin tahsilatında ürün bedelinden mahsuplaşma yöntemi uygulanmaktadır. Yatırım kredileri ise orta vadeli krediler olup işletmenin araç ve gelir getirici yatırımları için dört yıla kadar (uzun süreli) uygulanmaktadır. Tarım kredi kooperatiflerinin ortaklarına yönelik 2006-2015 yıllarında kredi kullanan ortak sayısı ve kredi hacminin yıllara göre değişimi Tablo 23'te gösterilmiştir.

Tablo 23: Tarım kredi kooperatifleri kredi kullanan ortak sayısı ve kredi hacmi görünümü

Yıl	Kredi Kullanan Ortak Sayısı	Yıllık Değişim (%)	Kredi Hacmi (TL)	Yıllık Değişim (%)
2005	376.652	12,9	1.207.514.759	49,3
2006	414.513	11,0	1.698.811.713	40,6
2007	376.797	-9,1	1.892.254.206	11,4
2008	355.698	-5,5	2.115.137.910	11,7
2009	318.956	-10,3	1.678.409.183	-20,6
2010	343.869	7,8	2.664.256.827	58,7
2011	378.543	10,0	3.873.119.280	45,3
2012	391.892	3,5	4.325.055.551	11,6
2013	409.496	4,4	5.220.823.769	20,6
2014	421.286	2,9	5.947.587.441	13,9
2015	426.092	1,1	6.405.798.867	7,7

Kaynak: Tarım Kredi Kooperatifleri Merkez Birliği

Tablo 23'te görüleceği üzere 2015 yılında; tarım kredi kooperatiflerinden kredi kullanan ortak sayısı 426.092, kredi hacmi 6.40 milyar TL olarak gerçekleşmiştir. 2006-2015 yılları arasında kredi kullanan ortak sayısı artmış, kredi hacmi yükselmiştir. Son on yıla ait bilgilere göre 2007, 2008, 2009 yıllarında kredi kullanan ortak sayısı bir önceki yıla göre azalmış diğer yıllarda artmış, kredi hacmi ise 2009 yılında azalmış diğer yıllarda artmıştır. İl bazında tarım kredi kooperatif ve ortak sayısı Tablo 24'te gösterilmiştir.

Tablo 24: Tarım kredi kooperatiflerinin il bazında kooperatif ve ortak sayıları

İl	Koop Sayısı	Ortak Sayısı	İl	Koop Sayısı	Ortak Sayısı	İl	Koop Sayısı	Ortak Sayısı	
Manisa	64	33.185	Yozgat	40	16.491	Aksaray	18	6.701	
Balıkesir	60	32.780	Edirne	28	16.043	Kırıkkale	19	6.430	
Konya	61	30.647	Kayseri	33	15.346	Ardahan	5	6.351	
Samsun	33	30.323	Malatya	23	15.156	Bartın	3	6.097	
İzmir	53	29.527	Düzce	13	12.821	Adıyaman	9	5.973	
Bursa	53	29.259	Artvin	6	12.593	Elazığ	9	5.712	
Ordu	10	29.164	Kahramanmaraş	17	12.011	Diyarbakır	5	5.025	
Denizli	43	28.698	Eskişehir	29	11.491	Bilecik	10	4.726	
Antalya	40	28.612	Erzurum	14	11.365	Karabük	2	4.311	
Aydın	49	27.800	Isparta	20	10.746	İstanbul	7	4.272	
Tokat	24	27.190	Bolu	12	10.126	Mardin	5	4.081	
Sakarya	36	25.156	Nevşehir	21	9.946	Bayburt	6	3.746	
Afyonkarahisar	60	24.431	Kırklareli	20	9.848	Zonguldak	3	3.362	
Trabzon	12	24.270	Kocaeli	15	9.937	Iğdır	4	3.285	
Giresun	18	23.944	Şanlıurfa	13	9.832	Bitlis	5	3.188	
Ankara	55	23.405	Gaziantep	16	9.429	Van	3	3.123	
Mersin	43	23.349	Sinop	7	8.405	Gümüşhane	4	3.090	
Çorum	42	21.226	Uşak	20	8.363	Kilis	3	2.610	
Tekirdağ	43	18.627	Çankırı	11	8.094	Ağrı	5	2.375	
Amasya	16	18.622	Kırşehir	23	8.028	Muş	2	2.258	
Kastamonu	19	18.448	Kars	17	8.008	Batman	2	1.562	
Muğla	22	18.140	Karaman	12	7.292	Yalova	2	1.502	
Çanakkale	42	18.034	Rize	6	7.216	Tunceli	2	1.062	
Kütahya	33	17.950	Erzincan	9	7.027	Bingöl	1	926	
Adana	37	17.795	Osmaniye	15	7.020	Siirt	1	590	
Sivas	29	17.563	Niğde	13	6.938	Şırnak	1	234	
Burdur	27	17.014	Hatay	12	6.859	Hakkâri	0	0	
Kaynak: Tarım Kredi Kooperatifleri Merkez Birliği							TOPLAM	1.625	1.024.182

Tablo 24'ün incelenmesinden; Hakkâri dışında tüm illerde tarım kredi kooperatifi bulunduğu, kooperatif ortak sayısı en fazla olan ilin Manisa olduğu, Manisa'yı sırasıyla Balıkesir, Konya ve Samsun'un izlediği, kooperatif ortak sayısı en az olan illerin Şırnak, Siirt, Bingöl ve Tunceli olduğu görülmektedir. Öte yandan, kooperatif başına üç binden fazla ortağın düştüğü Ordu'da en verimli örgütlenmenin sağlandığı görülmektedir.

1.1.2.4. Tarımsal Kalkınma Kooperatifleri

Kırsal alanda ekonomik faaliyetler tarım ağırlıklıdır. Tarımsal yapının özelliği ve üretici örgütlenmesi kırsal alanın kalkınması ve gelişmesinde belirleyici olmaktadır. Kırsal alan da yaşayanlar genel olarak düşük gelir grubuna sahip ve sürekli gelire sahip olamamaktadırlar. Bu nedenle kırsal alanda yoksulluk daha fazla görülmektedir.

Küçük aile işletmecilik yapısıyla ürettiği ekonomik değerinin büyüklüğü ve istihdama katkısı yüksek olan tarım sektörü, Türkiye gibi ülkeler için önemini sürdürmektedir. Küçük ölçekli işletmeciliğin sürdürülebilir olması ve kırsal kalkınmanın gerçekleştirilebilmesi için köylerde üreticilerin örgütlenmesi önem taşımaktadır.

Tarımsal kalkınma kooperatiflerinin ilk uygulaması “Köy Kalkınma Kooperatifleridir”. 1163 sayılı Kooperatifler Kanununa göre kurulan tarımsal kalkınma kooperatifleri köylerde faaliyetlerini sürdürmektedirler. Tarımsal kalkınma kooperatifleri çok amaçlı kooperatifler olmaları nedeniyle bitkisel üretim, hayvancılık, ormancılık ve seracılık alanlarında ürün alım, satış, işleme, depolama, sigorta aracılığı ve nakliye gibi hizmetler sunmaktadır. Tarımsal kalkınma kooperatiflerini diğer kooperatiflerden ayıran temel özellik köy sanayinin kurulmasına yönelik hizmetlerde bulunmasıdır.

İlk başlarda ürün gruplarına göre örgütlenme görülmüş ancak 1163 sayılı Kooperatifler Kanununda değişiklik yapan 3476 sayılı Kanun; köy kalkınma, ormancılık, hayvancılık ve çay kooperatiflerinin ana sözleşmelerini değiştirerek, tip ana sözleşme türü olan “Tarımsal Kalkınma Kooperatifi Anasözleşmesine” intibak zorunluluğu getirmiştir.

Tarımsal Kalkınma Kooperatifleri konu bazında, Köy Kalkınma Kooperatifleri Birliği (KÖY-KOOP) Tarım Kooperatifleri Birliği (TAR-KOOP), Hayvancılık Kooperatifleri Birliği (HAY-KOOP), Ormancılık Kooperatifleri Birliği (OR-KOOP), Çay Ekicileri Kooperatifleri Birliği (ÇAY-KOOP) şeklinde örgütlenmişlerdir. Tarımsal kalkınma kooperatiflerinin hizmet alanlarına göre kooperatif ve ortak sayıları Tablo 25’te özetlenmiştir.

Tablo 25: Tarımsal kalkınma kooperatiflerinin hizmet alanlarına göre görünümü

Kooperatifler	Kooperatif Sayısı	Ortak Sayısı
Köy Kalkınma Kooperatifleri	1.438	171.022
Tarım Kooperatifleri	464	58.096
Hayvancılık Kooperatifi	1.969	197.728
Ormancılık Kooperatifi	965	114.788
Çay Üreticileri Kooperatifi	41	66.516
Diğer	2.385	182.312
Toplam	7.303	790.462

Kaynak: GTHB ve GTB

Köy Kalkınma Kooperatifleri Merkez birliğine bağlı; 14 bölge birliği, 1.405 kooperatif bulunmaktadır. Tarım kooperatiflerinin merkez birliğine bağlı bölge birlik sayısı 13 olup, kooperatif sayısı 850, ortak sayısı 106.959’dur. Hayvancılık kooperatiflerinin merkez birliğine bağlı bölge birlik sayısı 34 olup kooperatif sayısı 1.998, ortak sayısı 197.428’dir. Ormancılık kooperatiflerinin merkez birliğine bağlı bölge birlik sayısı 18 olup, kooperatif sayısı 2.383, ortak sayısı 114.788’dir. Çay üreticileri kooperatiflerinin merkez birliğine bağlı bölge birlik sayısı 5 olup, kooperatif sayısı 41, ortak sayısı 66.516’dır.

1.1.2.5. Sulama Kooperatifleri

Türkiye’de tarımsal üreticilerin kooperatif kurmaları Osmanlı Dönemine kadar uzanmasına karşın sulama kooperatifi adı altında örgütlenme 1960’lı yıllardan sonra başlamıştır. Bu kooperatifler; yeraltı suyu, gölet ve diğer su kaynaklarını kullanmak suretiyle tarım arazilerine sulama suyu temin etmek isteyen çiftçilerin bir araya gelerek kurdukları işletmelerdir. Sulama kooperatiflerinin amacı; devlet tarafından inşa edilmiş veya edilecek sulama tesislerinden alınacak veya her ne surette olursa olsun tarım alanlarından çıkarılacak suyun tarımda kullanılması ile ilgili arazi tesviyesi, tarla başı kanalları, tarla içi sulama ve drenaj kanalları gibi sulama tesislerini kurmak veya kurulmuş olan işletmelere ortak olmak şeklinde belirlenmiştir.

GTHB’nin 2015 verilerine göre ülkemizde 2.534 sulama kooperatifi ve 303.968 kooperatif ortağı bulunmaktadır. Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü (DSİ) 2015 verilerine göre mevcut kooperatiflerin 1.443’sünün yeraltı suyu kullanımını işletmek/yönetmek amacıyla faaliyet

gösterdiği anlaşılmaktadır. Ayrıca, bu kooperatiflerin işletiminde bulunan 11.825 adet kuyu aracılığıyla 494.228 hektar alan sulanmaktadır.

Yüzey sularının tarımda kullanılması bakımından ise sulama kooperatifleri, DSİ tarafından işletilen sulama işletmelerinin yönetimini devir almaya başlanıldığı 1990'lı yıllardan sonra hızlı bir gelişme göstermiştir. Sulama kooperatifleri bölge birlikleri ve merkez birliği altında örgütlenmelerini de gerçekleştirmişlerdir.

GTHB 2015 yılı verilerine göre Türkiye’de 14 ilde (Bingöl, Hakkâri, Muş, Ordu, Rize, Siirt, Trabzon, Zonguldak, Batman, Şırnak, Ardahan, Iğdır, Yalova ve Düzce) sulama kooperatifi bulunmamaktadır. İl bazında sulama kooperatifi ve ortağı sayısında ise Konya birinci sırada bulunmaktadır. Ortak sayısı bakımından Konya’yı sırasıyla Afyonkarahisar, Mersin, Burdur, Denizli, Isparta ve İzmir izlemektedir (Tablo 26).

Tablo 26: Sulama kooperatifleri il bazında görünümü (2015)

İl	Koop. Sayısı	Koop. Ortağı	İl	Koop. Sayısı	Koop. Ortağı	İl	Koop. Sayısı	Koop. Ortağı
Konya	330	31.528	Tokat	31	2.559	Adıyaman	2	167
Afyonkarahisar	218	28.400	Erzurum	14	2.523	Karabük	2	162
Mersin	187	27.005	Elazığ	36	2.443	Sakarya	3	124
Burdur	114	17.774	Aksaray	32	2.319	Giresun	1	112
Denizli	81	13.465	Bilecik	13	2.142	Şanlıurfa	4	111
Isparta	69	13.255	Malatya	31	2.140	Gümüşhane	4	103
İzmir	81	11.312	Sinop	31	2.043	Bartın	1	80
Edirne	90	11.226	Kastamonu	22	2.014	Kilis	1	75
Antalya	75	11.205	Ankara	32	1.905	Tunceli	2	68
Manisa	104	10.854	Samsun	12	1.817	Kars	3	65
Kayseri	54	10.258	Kahramanmaraş	22	1.737	Mardin	2	30
Amasya	104	8.562	Erzincan	8	1.500	Artvin	1	17
Niğde	59	8.266	Yozgat	19	1.346	Ağrı	1	15
Eskişehir	107	7.264	Nevşehir	14	1.287	Bingöl	0	0
Bursa	56	6.470	Kırşehir	12	872	Hakkâri	0	0
Balıkesir	21	5.482	Sivas	13	728	Muş	0	0
Çanakkale	35	5.464	İstanbul	6	676	Ordu	0	0
Karaman	32	5.461	Osmaniye	6	673	Rize	0	0
Kütahya	74	5.452	Gaziantep	13	653	Siirt	0	0
Aydın	29	4.892	Bolu	5	638	Trabzon	0	0
Hatay	22	4.646	Çankırı	4	583	Zonguldak	0	0
Kırklareli	23	4.201	Bayburt	2	539	Batman	0	0
Çorum	36	3.828	Diyarbakır	13	390	Şırnak	0	0
Muğla	28	3.192	Bitlis	3	380	Ardahan	0	0
Adana	23	3.079	Kırıkkale	1	379	Iğdır	0	0
Uşak	27	2.758	Kocaeli	2	296	Yalova	0	0
Tekirdağ	26	2.698	Van	5	260	Düzce	0	0
Kaynak: GTHB						Toplam	2.534	303.968

1.1.3.Yapı Kooperatifleri

Türkiye’de yapı kooperatifçiliği, 1934 yılında Ankara’da “Bahçelievler Yapı Kooperatifi” uygulamasıyla başlamıştır. Ankara’da özellikle üst düzey devlet memurlarının konut ihtiyacını

karşılama amacıyla kurulan kooperatif sayesinde 150'den fazla konut inşa edilmiştir (GÜNEY, 2009).

1966 yılında çıkarılan 775 sayılı Gecekondu Kanunuyla konut kooperatiflerine ve belediyelere imarlı, altyapılı, ucuz arsa temin edileceği hükmü getirilmesi ve 1969 yılında Kooperatifler Kanununu yürürlüğe girmesiyle konut yapı kooperatifleri 1970'li yıllarda önemli gelişme göstermiştir. Bu dönemde (1960-1980 arası) yaklaşık 4 bin konut yapı kooperatifi tarafından 250 bin kadar konut üretilmiştir (KARASU, 2015).

2985 sayılı Toplu Konut Kanunu, ülkemizde 1980'li yılların başında, konut üretimi için bir kamu fonunun oluşturulması ve konut yapı kooperatiflerinin de fon kaynaklarından yararlanmasını sağlamıştır. Bu gelişme konut yapı kooperatifleri için itici güç olmuştur. Ancak 2985 sayılı Toplu Konut Kanunu Uygulama Yönetmeliği 1998 yılında değişmiş, kredi verme şartları ağırlaştırılmış ve konut fonunda biriken meblağların bir kısmı genel bütçeye bir kısmı da diğer fonlara aktarılmış ve devletin konut üretimine desteği azalmıştır. Son yıllarda ise Toplu Konut İdaresi Başkanlığının (TOKİ) konut sektöründeki ağırlığını artırması, konut kooperatiflerine kredi vermek yerine doğrudan konut üretimine başlamasıyla bu alandaki kooperatifçiliğin gerilemeye başladığı görülmektedir (KARASU, 2015).

Türkiye'de 2015 yılı itibarıyla en fazla sayıda kooperatif yapı kooperatifi türünde bulunmaktadır. Yapı kooperatifleri anasözleşme faaliyetlerine göre üç grup altında toplanmaktadır. Yapı kooperatiflerinin sayısal büyüklükleri ve ülke kooperatifçiliğindeki yeri Tablo 27'de özetlenmiştir.

Tablo 27: Yapı kooperatiflerinin gruplara göre sayısal büyüklükleri

Kooperatif Grupları	Kooperatif	
	Kooperatif Sayısı	Ortak Sayısı
Konut Yapı Kooperatifleri	29.740	1.365.547
Küçük Sanayi Sitesi Yapı Kooperatifleri	931	125.532
Toplu İşyeri Yapı Kooperatifleri	1.224	85.694
Yapı Kooperatifleri Toplamı	31.895	1.576.773
Türkiye Geneli Kooperatifler	55.955	7.040.379
Yapı Kooperatiflerinin Payı	57	22,3

Kaynak: ÇŞB

Tablo 27'nin incelenmesinden görüleceği üzere, Türkiye'de 2015 yılında, 29.740 konut yapı kooperatifi, 931 küçük sanayi sitesi yapı kooperatifi ve 1.224 toplu işyeri yapı kooperatifi bulunmaktadır. Türkiye kooperatifçiliğinde 2015 yılı itibarıyla toplam kooperatif sayısının %57'si ve toplam kooperatif ortak sayısının %22,3'ü yapı kooperatiflerinde bulunmaktadır.

Yapı kooperatiflerinde en fazla sayıda kooperatif ve kooperatif ortağı konut yapı kooperatiflerinde bulunmaktadır. Konut yapı kooperatiflerinin geçici süreli kooperatifler olması nedeniyle kooperatif ve ortak sayılarında değişkenlik sıkça görülmektedir.

Türkiye'de 2015 yılında toplam 109.145 yapıya kullanma izin belgesi verilmiş olup, bunların 2.456'sı (%2,2) kooperatiflere ait yapılardır. Türkiye'de 2009-2015 yıllarında yapı sahipliğine göre yapı kullanma izin belgesi verilen yapıların sayısı ve değeri Tablo 28'de özetlenmiştir.

Tablo 28: 2009-2015 yılları yapı kullanma izin belgelerine göre yapı sahipliği

Yıl	Yapı Sayısı/ Oran/ Değer	Özel Sektör	Kooperatifler	Devlet	Toplam
2009	Yapı Sayısı (adet)	80.160	8.804	5.808	94.772
	Oran (%)	85,2	9,2	5,6	100,0
	Değer (TL)	37.197.249.910	5.249.300.063	6.909.873.347	49.356.423.320
2010	Yapı Sayısı (adet)	70.950	6.285	4.896	82.131
	Oran (%)	86,3	7,6	6,1	100,0
	Değer (TL)	36.306.784.893	4.100.089.847	6.961.723.235	47.368597.975
2011	Yapı Sayısı (adet)	89.732	4.339	4.268	98.339
	Oran (%)	91,2	4,4	4,4	100,0
	Değer (TL)	56.745.243.126	3.334.238.949	6.874.343.325	66.953.825.400
2012	Yapı Sayısı (adet)	88.721	2.859	4.183	95.763
	Oran (%)	92,6	3,1	4,3	100,0
	Değer (TL)	60.610.733.731	1.965.407.714	8.665.588.901	71.241.730.346
2013	Yapı Sayısı (adet)	112.304	2.914	5.629	120.847
	Oran (%)	93,1	2,4	4,5	100,0
	Değer (TL)	84.169.172.854	2.957.994.474	11.067.568.202	98.194.735.530
2014	Yapı Sayısı (adet)	115.853	2.878	4.823	123.554
	Oran (%)	93,4	2,3	4,3	100,0
	Değer (TL)	102.483.971.496	2.906.776.019	12.795.828.815	118.186.576.330
2015	Yapı Sayısı (adet)	102.090	2.456	4.599	109.145
	Oran (%)	93,6	2,2	4,2	100,0
	Değer (TL)	104.738.732.256	2.960.928.350	10.812.832.410	118.512.493.016

Kaynak: TÜİK

Tablo 28'in incelenmesinden görüleceği üzere; özel sektörün ürettiği yapı sayısı 2009 yılında 80.160 (%85,2) iken, 2010 yılında 70.950 (%86,3), 2011 yılında 89.732 (%91,2), 2012 yılında 88.721 (%92,6), 2013 yılında 112.304 (%93,1), 2014 yılında 115.853 (%93,4) ve 2015 yılında 102.090 (%93,6) olarak gerçekleşmiştir. Kooperatiflerin ürettiği yapı sayısı 2009 yılında 8.804 (%9,2) iken yıllar itibarıyla azalarak, 2010 yılında 6.285 (%7,6), 2011 yılında 4.339 (%4,4), 2012 yılında 2859 (%3,1), 2013 yılında 2.914 (%2,4), 2014 yılında 2.878 (%2,3) ve 2015 yılında 2.456 (%2,2) olarak gerçekleşmiştir.

Türkiye'de 2009 yılında yapı sahipliğine göre üretilen konutların toplam değeri 49,3 milyar TL iken 2010 yılı dışında sürekli artış göstererek 2015 yılında 118,5 milyar TL olarak gerçekleşmiştir. Kooperatiflere ait yapı kullanma izin belgesi alan yapıların değeri 2009 yılında 5,2 milyar TL iken 2015 yılında 2,9 milyar TL olarak gerçekleşmiştir.

Yapı kooperatifleri arasında bulunan küçük sanayi sitesi yapı kooperatifleri gerek sayısal olarak gerekse ekonomiye katkıları nedeniyle günümüzde önemli işlevler üstlenmişlerdir. Türkiye'nin kalkınma politikalarının temelinde büyük sanayiye destekleyen bir yan sanayi oluşturma çabaları bulunmaktadır. Yan sanayi işletmeciliği, genellikle küçük esnaf ve sanatkârın kurduğu işletmelerden oluşmaktadır. Bu tür küçük işletmeler altyapısı yeterli, sosyal tesisleri olan, etkin üretim yapabilecek ve sorunlarını kolayca giderebileceği iş ortamlarına ihtiyaç duyarlar. Bu ihtiyacı gidermek amacıyla küçük sanayiciler kooperatifleşme faaliyetine başlamışlar ve kooperatifler kurmuşlardır. Küçük sanayi sitesi kooperatifleri kurulması için bazı zamanlar devletin destek ve teşvik edici uygulamaları da olmuştur.

Küçük sanayi sitesi yapı kooperatifleri faaliyetleri itibarıyla ülke sanayisinde önemli roller üstlenen ve gerek istihdam gerekse iş hacimleriyle ekonomi içinde önemli yer tutan yapılar haline gelmiştir. Birçok küçük sanayi sitesi kooperatifi sanayi tesislerini kurduktan sonra işletme kooperatifine dönüşmüşlerdir.

Türkiye’de 2015 yılı itibarıyla küçük sanayi sitesi yapı kooperatiflerinin sayısı 931 olup, ortak sayısı 125.532’dir. Küçük sanayi sitesi yapı kooperatifleri, ülkenin hemen her tarafında bulunmakta olup, bazı bölgelerde birlikler halinde üst yapılarını kurmuşlardır. 2015 yılı itibarıyla beş adet küçük sanayi sitesi yapı kooperatifi birliği bulunup bunlardan Marmara Bölgesi Yapı Kooperatifleri Birliği, Türkiye Milli Kooperatifler Birliği’nin (TÜRKİYE KOOP) üyesi olmuştur.

Küçük sanayi sitesi yapı kooperatifleri ya organize sanayi bölgelerinde kurulmuşlardır ya da küçük sanayi sitelerinin kurucusu olmuşlardır. Ankara OSTİM Organize Sanayi Bölgesi ve İstanbul İkitelli Organize Sanayi Bölgesi’nde bulunan küçük sanayi sitesi kooperatifleri bölgelerinde faaliyet çeşitliliği sağlayarak işyeri sayısı ve istihdam yönüyle önemli büyüklüğe ulaşmışlardır. Anılan bu iki bölgede bulunan küçük sanayi sitesi yapı kooperatiflerin bir kısmı işletme kooperatifine dönüşmüştür.

Bunlardan İkitelli Organize Sanayi Bölgesinde; 37 küçük sanayi kooperatifi ve kooperatif ortaklarına ait 18.597 işyeri bulunmaktadır. Kooperatifler tesislerini ve altyapı yatırımlarını kendileri yapmışlardır. Kooperatiflerin öz kaynakları ile yaptıkları yatırım tutarının yaklaşık 2 Milyar ABD Doları olduğu tahmin edilmektedir. Yaklaşık 200.000 kişinin istihdam edildiği İkitelli Organize Sanayi Bölgesi’nde, küçük sanayi sitesi kooperatiflerinde yapılan istihdam 120.000 kişiye ulaşmıştır. İkitelli Organize Sanayi Bölgesi’ndeki kooperatifler ağırlıklı olarak; deri ve mamulleri, ayakkabı, makine yedek parça, demir döküm, madeni eşya, tekstil, hazır giyim, oto tamir, mobilya, kereste, demir çelik, hırdavat, elektrik, elektronik, plastik ve kimyevi madde sektörlerinde faaliyetlerini sürdürmektedirler.

1.1.4. Ulaştırma Hizmetleri Kooperatifleri

Ulaştırma hizmeti sunan kooperatifler; taşımacılığı fiilen hizmet edinen minibüsçüler, taksiciler, kamyoncular, otobüsçüler ve deniz motorcuları tarafından kurulan kooperatiflerdir. Ancak sayısı az da olsa ülkemizde taşıma hizmeti sağlayan hamal taşımacılığı kooperatifleri de bulunmaktadır. Ulaştırma hizmeti kooperatifleri son yıllarda çeşitlenerek sayısı en fazla artan kooperatif türüdür. Ulaştırma hizmeti kooperatifleri; motorlu taşıyıcılar, karayolu yolcu taşıma, karayolu yük taşıma, deniz yolcu taşıma, deniz yük taşıma ve hamal taşımacılığı kooperatifleri olarak sınıflandırılmaktadır.

2015 yılı itibarıyla 5.940 adet motorlu taşıyıcılar kooperatifi, 331 adet karayolu yolcu taşıma kooperatifi, 67 adet karayolu yük taşıma kooperatifi, 6 adet hamal taşımacılığı kooperatifi, 12 adet deniz yolcu taşıma kooperatifi ve 2 adet deniz yük taşıma kooperatifi bulunmaktadır. Ulaştırma hizmeti kooperatiflerinin ortak sayısı toplamı 184.940’tır. Ulaştırma hizmeti kooperatifleri ülke kooperatif sayısının %9,2’sini, kooperatif ortak sayısının %2,6’sını oluşturmaktadır (Tablo 29).

Tablo 29: Ulaştırma hizmetleri kooperatiflerinin sayısal özellikleri

Kooperatif Türleri	Kooperatif Sayısı	Ortak Sayısı
Motorlu Taşıyıcı Kooperatifleri	5.940	176.321
Karayolu Yolcu Taşıma Kooperatifi	331	5.943
Karayolu Yük Taşıma Kooperatifleri	67	2.020
Hamal Taşımacılığı Kooperatifi	6	522
Deniz Yolcu Taşıma Kooperatifi	12	339
Deniz Yük Taşımacılığı Kooperatifi	2	134
Ulaştırma Hizmetleri Kooperatifleri Toplamı	6.358	184.940
Türkiye Geneli	55.955	7.040.379
Ulaştırma Hizmetleri Kooperatiflerinin Oranı (%)	11,3	2,6

Kaynak: GTB

Ulaştırma hizmeti kooperatifleri, örgütlenecek merkez birliklerini oluşturmuşlardır. Birlik sayısı 40 olup, 15'i merkez birliğinin ortağıdır. Ulaştırma hizmeti kooperatifleri ülke geneline yaygınlaşmış olup 81 ilin tamamında faaliyet göstermektedir. Taşıma kooperatiflerinin kooperatif sayısı büyüklüğüne göre il bazında sıralaması Tablo 30'da özetlenmiştir.

Tablo 30: Ulaştırma hizmetleri kooperatifleri il bazında görünümü

İl	Koop. Sayısı	İl	Koop. Sayısı	İl	Koop. Sayısı	İl	Koop. Sayısı
Muğla	270	Çanakkale	111	Osmaniye	72	Hakkari	29
Aydın	238	Gaziantep	106	Iğdır	55	Burdur	28
Antalya	234	Van	99	Afyonkarahisar	53	Bilecik	27
İstanbul	219	Adıyaman	93	Amasya	51	Kars	27
Hatay	214	Bolu	93	Sivas	51	Bingöl	26
Adana	181	Şanlıurfa	86	Kütahya	48	Aksaray	23
Mersin	177	Şırnak	79	Nevşehir	48	Karaman	22
Giresun	173	Denizli	71	Niğde	48	Bartın	21
İzmir	164	Kırklareli	68	Batman	46	Erzincan	21
Kocaeli	157	Edirne	68	Ağrı	45	Gümüşhane	21
Bursa	156	Rize	65	Artvin	45	Tunceli	20
Sakarya	152	Kayseri	64	Muş	45	Çankırı	19
Ordu	148	Tokat	64	Yozgat	45	Kırşehir	17
Balıkesir	143	Samsun	62	Sinop	44	Ardahan	16
Tekirdağ	143	Düzce	61	Çorum	41	Kırıkkale	16
Manisa	139	Trabzon	60	Isparta	41	Eskişehir	13
Mardin	136	Kastamonu	57	Siirt	35	Bayburt	12
Konya	129	Zonguldak	57	Elazığ	34	Kilis	11
Diyarbakır	127	Malatya	55	Karabük	34	TOPLAM	6.358
Kahramanmaraş	120	Yalova	55	Bitlis	29		
Ankara	109	Erzurum	47	Uşak	29		

Kaynak: GTB

Tablo 30'un incelenmesinden; ulaştırma hizmeti kooperatifi sayısı en fazla bulunan ilin Muğla olduğu, Muğla'yı sırasıyla Antalya, İstanbul, Aydın ve Kocaeli'nin izlediği görölmektedir. En az sayıda kooperatif bulunan iller ise sırasıyla Eskişehir, Bayburt ve Kilis'tir.

1.1.5. Tüketim Kooperatifleri

Tüketim kooperatifleri ortak ekonomik, sosyal ve kültürel ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla tüketicilerin gönüllü olarak bir araya gelerek oluşturdukları ortaklıklar olup; tüketicilerin, özellikle de dar gelirli tüketicilerin tüketim maddeleri ihtiyaçlarını en iyi biçimde ve olabildiğince ucuza sağlamalarında önemli görevler üstlenmektedirler. 1925 yılında Ankara'da ATATÜRK tarafından kurulan "Ankara Memurlar Tüketim Kooperatifi" ile başlayan Cumhuriyet dönemi tüketim kooperatifçiliği, günümüze kadar iniş çıkışlı bir seyir izlemiştir. Tüketim kooperatifçiliği; 1950 ve 1960'lı yıllarda durgun bir dönem geçirmiş olup 1163 sayılı Kooperatifler Kanununun yürürlüğe girmesi, 1970'lerde Türk-İş'in başlattığı eğitim hareketleri, 1475 sayılı İş Kanunu'nun şehir merkezinden uzak işyerlerinde çalışanlarının ihtiyaçlarını karşılayacak kantin açma zorunluluğu getirilmesi sonucunda ivme kazanmıştır. Ayrıca Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı kapsamında tüketim kooperatiflerinin ulusal kalkınmanın araçlarından biri olarak görölmeleri ve geliştirilmeleri için fon ayrılması da tüketim kooperatiflerinin gelişmesine önemli etkide bulunmuştur.

Gelişmiş ve gelişmekte olan ölkelerde üreticinin tüketiciye doğrudan ulaşamaması ve ürünlerin toptancı, perakendeci, komisyoncu gibi çeşitli kanallardan geçerek tüketiciye ulaşması, maliyeti yükseltmekte bu da tüketicinin alım gücünü düşürmektedir. Aracı sayısı artıkça malın fiyatı daha da yükselmekte buna bağlı olarak da fiyatlar genel seviyesini arttırmaktadır (DÖNER, 2013). Bu durum, tüketicilerin mağdur olmasına neden olmaktadır. Tüketiciler bu mağduriyetlerini en aza indirmek veya ortadan kaldırmak, seslerini duyurabilmek, temsil edilebilmek ve işbirliği yaparak güçlü üreticiler ve pazarlamacılar karşısında haklarını koruyabilmek amacıyla tüketim kooperatifleri şeklinde örgütlenmeleri gerekmektedir (KARACA, 2007).

Sermaye hareketlerinin serbestleştirildiği ve Türkiye'nin dışa açılma sürecinin önemli ölçüde tamamlandığı 1980 sonrası, uluslararası markaların Türkiye'ye girişi ve süpermarket zincirlerinin açılması tüketim kooperatiflerinin gelişimini durdurmuş, devamında ise büyük marketlerle rekabet gücü bulamayan kooperatifler için faaliyetlerin sonlandırıldığı dönem başlamıştır. Ürün çeşitliliğindeki artış, etkin ve saldırgan pazarlama teknikleri, satış sonrası hizmetlere verilen önem, markalaşma ve beraberinde gelen ürün farklılaştırması Türk insanının tüketime bakış açısını değiştirmiştir. Önceleri daha çok ihtiyaçları karşılamamanın bir aracı olarak görölen tüketim, bu dönemde daha farklı bir yapı kazanarak bireysel ve kültürel bir özellik kazanmıştır (AYDEMİR, 2015).

Ölkemizdeki tüketim kooperatiflerini tehdit eden diğer bir unsur da, çok uluslu şirketler ve süper marketlerin varlığıdır. Çoğunlukla işyeri düzeyinde örgütlenen tüketim kooperatifleri, işyerindeki mağazalarında ana ihtiyaç maddelerini piyasa fiyatına yakın ya da daha da pahalıya satmaktadırlar. Albenisi ve fiyat avantajı daha fazla olan çok uluslu şirketler ve süper marketler karşısında tüketim kooperatiflerinin rekabet şansları az olmaktadır. Bunun yanında, 5520 Sayılı Kurumlar Vergisi Kanunu'nun Muafiyetler başlıklı 4. Maddesi (k) bendi tüketim kooperatiflerini muafiyet kapsamı dışında bırakmıştır (SERİNİKLİ, 2009). Bu durum, tüketim kooperatiflerinin küresel şirketler karşısında rekabet şanslarını düşürmüştür.

1991 yılında Türkiye Milli Kooperatifler Birliği'nin kurulması ve tüketim kooperatifleri üst birliği olan Tüm Tüketim Kooperatifleri Merkez Birliğinin (TÜKOBİRLİK) Milli Birliğe katılımı ile dikey örgütlenme adına önemli adımlar atılmış ve ilk toplu alım denemeleri gerçeleştirilmiştir. İş Kanunu'nda 2003 yılında yapılan değişiklik ve 2006 yılında Kurumlar

Vergisi Kanununda getirilen düzenlemeyle tüketim kooperatiflerine yönelik muafiyetin kaldırılması, tüketim kooperatifçiliğini olumsuz etkilemiştir.

Gümrük ve Ticaret Bakanlığı verilerine göre 2015 yılında tüketim kooperatif sayısı 2.302 olmakla birlikte bu kooperatiflerin bir kısmınının 6102 sayılı Türk Ticaret Kanununun Geçici 7'nci maddesi kapsamında resen tasfiye aşamasında olduğu bilinmektedir.

Tablo 31: Tüketim kooperatiflerinin il bazında görünümü

İl	Koop. Sayısı	İl	Koop. Sayısı	İl	Koop. Sayısı	İl	Koop. Sayısı
Ankara	467	Kütahya	29	Yozgat	15	Adıyaman	3
İstanbul	142	Manisa	30	Mardin	16	Bingöl	5
Adana	162	Afyonkarahisar	27	Çanakkale	15	Aksaray	5
İzmir	90	Eskişehir	19	Sinop	10	Yalova	4
Bursa	76	Edirne	6	Muş	17	Karaman	6
Konya	74	Hatay	18	Tekirdağ	12	Düzce	4
Kocaeli	58	Trabzon	3	Van	13	Bartın	9
Erzurum	60	Uşak	26	Nevşehir	12	Siirt	9
Antalya	34	Çankırı	8	Erzincan	12	Ağrı	5
Samsun	19	Muğla	13	Şanlıurfa	10	Gümüşhane	2
Aydın	55	Elazığ	24	Kırıkkale	7	Tunceli	2
Kayseri	54	Diyarbakır	24	Ordu	5	Batman	5
Balıkesir	42	Giresun	22	Burdur	9	Şırnak	2
Sakarya	51	Amasya	23	Kastamonu	8	Osmaniye	1
Mersin	47	Zonguldak	21	Niğde	8	Iğdır	1
Bolu	44	Sivas	21	Hakkâri	10	Ardahan	0
Malatya	42	Kahramanmaraş	20	Bilecik	8	Bayburt	0
Tokat	39	Karabük	17	Bitlis	5	Kilis	0
Denizli	17	Kırklareli	8	Çorum	6	TOPLAM	2.301
Gaziantep	35	Artvin	11	Rize	6		
Isparta	32	Kırşehir	16	Kars	8		

Kaynak: GTB

Tablo 31'in incelenmesinden en fazla tüketim kooperatifi bulunan ilin Ankara olduğu, Ankara'yı sırasıyla İstanbul, Adana, İzmir ve Bursa'nın izlediği görülmektedir. Ardahan, Bayburt ve Kilis'te tüketim kooperatifi bulunmayıp en az sayıda tüketim kooperatifi bulunan iller Osmaniye, Iğdır, Şırnak, Gümüşhane ve Tunceli olmuştur.

1.1.6. Yenilenebilir Enerji Üretim Kooperatifleri

Türkiye son yıllarda büyüme hızı en yüksek olan ülkeler arasında bulunmaktadır. Ekonomik büyüme Türkiye'nin enerji talebini de artırmaktadır. Birincil enerji kaynakları bakımından kendine yeterli olmayan Türkiye, enerji talebini dış alımla karşılamaktadır. Nitekim Türkiye'nin dış alımında miktarca en fazla harcama yapılan ürün gruplarından birini enerji oluşturmaktadır (GTB, 2014).

Türkiye'de, başta güneş ve rüzgâr olmak üzere yenilenebilir enerji kaynaklarından elektrik üretiminde istenilen seviyeye ulaşılamamış olup elektrik üretiminde halen hidrokarbonlu yakıtla çalışan santraller bulunmaktadır.

Kooperatifler, hemen her sektörde başarı yakalamış işletmelerdir. Enerji kooperatiflerinin amacı, ortaklarının elektrik enerjisi ihtiyaçlarını karşılamak üzere, elektrik piyasasına ilişkin mevzuata uygun olarak yenilenebilir enerji kaynaklarından elektrik enerjisi üretmek, şeklinde belirlenmiştir. Kooperatifler aynı zamanda yöre halkının kendileriyle ilgili konularda karar alabildikleri, ya da alınan kararlara etki edebildikleri yerel demokratik mekanizmaları da ortaya çıkarmaktadır. Şeffaf ve katılımcı bir kooperatif yapısı, üyeler arasında dayanışma ve yardımlaşma yanında demokratik kültürün de gelişmesine katkı sağlamaktadır.

Yenilenebilir enerji üretim kooperatifleri ile enerjinin yerel düzeyde sürdürülebilir üretimi ile ülke enerji bağımlılık oranının düşürülmesi, bölgedeki enerji ihtiyacı ile kaynaklarının ve enerji sistemindeki kayıp oranlarının azaltılması, yerel ve sürdürülebilir kalkınmanın gerçekleştirilmesi, sektörde alternatif yatırım modeli oluşturulması, enerjinin tüketileceği yerde üretilmesi sayesinde bölgesel katma değer yaratılması sağlanacaktır (AYANOĞLU, 2013).

Yenilenebilir enerji alanında en sık karşılaşılan model topluluk mülkiyetindeki kooperatiflerdir. Topluluktan kasıt kooperatifin müşteri kitlesidir. Müşterilerini aynı zamanda kooperatif hissedarı yapan model, ortak çıkara ya da ihtiyaçlara sahip her toplulukta geçerli olabilecek bir model olarak gözükmektedir. Özellikle evsel ya da sanayi tipi enerji ihtiyaçlarının karşılanmasında bu tür kooperatiflere dünyanın pek çok ülkesinde rastlanılmaktadır. Herhangi bir yenilenebilir enerji kaynağının üretim aşamasında kullanıcıları kooperatif şeklinde örgütleyen ve kullanıcılardan oluşan ortaklık yapısıyla başlangıç sermayesini oluşturan model, üretimin satılması noktasında da piyasa talebine ihtiyaç duymamaktadır.

İlk yatırım bedelinin tek sermayedar yerine daha fazla sayıda ortağın katkısıyla oluşması ve üretilen elektriğin pazar sorunu olmaması, elektrik üretim santralleri işletmesinde kooperatifçilik modeline fırsatlar oluşturmaktadır. Özellikle büyük sermayenin yeterince ilgi göstermediği yenilenebilir enerji kaynaklarının üretime dönüştürülmesinde ve dağıtım sisteminde etkin bir işletmecilik modeli sağlanmış olacaktır.

Dünyada yenilenebilir enerji kooperatifleri en önemli kooperatif türlerinden biri haline gelmiştir. Gelişmiş ülkeler başta Almanya, Danimarka, İngiltere, Kanada ve ABD olmak üzere yenilenebilir enerji konusunda çeşitli düzenlemeler yapmış ve bu konuyu ülke politikası haline getirmişlerdir. Sayılan ülkelerde yapılan araştırmalarda enerji alanında en iyi hizmet veren yapıların kooperatifler olduğu belirtilmiştir. Bununla birlikte ülkemizde de yürütülen farkındalık çalışmalarıyla eşzamanlı olarak kooperatiflerin enerji piyasasında faaliyet gösterebilmelerini sağlamak amacıyla yasal altyapı oluşturulmuş ve 2013 yılında Gümrük ve Ticaret Bakanlığı tarafından hazırlanan “Enerji Üretim ve Tüketim Kooperatifi Örnek Anasözleşmesi” potansiyel kooperatif girişimcilerinin hizmetine sunulmuştur.

Söz konusu çalışmalar sonucunda 2015 yılında ülkemizde Karaman, Denizli ve Gaziantep’te olmak üzere üç adet enerji kooperatifi kurulmuştur. Ortaklarının ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla güneş enerjisinden elektrik üretimi yapacak olan bu kooperatiflerin tesis kuruluş çalışmaları devam etmektedir.

1.1.7. Eczacı Kooperatifleri

Ülkemizde sağlık sektöründe faaliyet göstermek amacıyla kurulan ve ilaç piyasasında dengeleyici bir rol üstlenen eczacı kooperatifleri; ekonomik şartların zorlaştığı, ilaç tedarikinin büyük ölçüde dışa bağımlı olduğu, ticari depoların eczanelere ilaç verme konusunda keyfi davrandığı ve bu nedenlerle eczanelerin kapanma tehlikesiyle karşı karşıya kaldığı bir dönemde filizlenmeye başlamıştır. Tabandan gelen ihtiyaç ve örgütlenme arayışı içerisinde önce Manisa, İzmir ve Bursa’da, akabinde pek çok farklı ilde kurulan kooperatifler, eczacıların çatısı altında toplandıkları bir merkez haline gelmiştir.

Eczacı kooperatifleri;

- ❖ Eczacı ortaklarının ihtiyaçlarının teminini ve dağıtımını sağlayan,
- ❖ Eczanelerin ve ilaç sektörünün sağlıklı gelişimine katkıda bulunarak ortaklarının hak ve çıkarlarını koruyan,
- ❖ Sadece ortağından aldığı güç ile büyümeyi, gelişmeyi ve sektörde eczacıyı da söz sahibi yapmayı hedefleyen yapılardır.

Bu kooperatiflerin ortaklarına sunduğu bazı hizmetler ise: eğitim ve danışmanlık, alan kategori yönetimi, mimari ve ticari tasarım hizmeti, eczane donanım ve yazılım hizmeti, gizli müşteri uygulamaları, kooperatif markalı ürünler, elektrik ve akaryakıt indirimidir.

1989 yılında bir üst kuruluş olan Tüm Eczacı Kooperatifler Birliği'nin (TEKB) kurulması ardından "tek ses" olan eczacıların hizmet kalitesi de artmıştır. TEKB, dünyada ve Türkiye'de sektöre yönelik tüm hareket ve gelişmeleri takip ederek ortak kooperatiflerin ve üye tabanlarının gelişmesini özendirici önlemler almayı; ilaç ve eczacılık konularında çeşitli proje ve etkinlikler gerçekleştirerek ilaç ve sağlık sektörüne yeni hizmetler kazandırmayı amaçlamaktadır.

Bugün Birliğe bağlı en aktif beş eczacı kooperatifi; Bursa Ecza Kooperatifi (1979), Çevreci Eczacılar Kooperatifi (2010), İzmir Eczacılar Kooperatifi (1979), Güney Ecza Kooperatifi (1989) ve İstanbul Ecza Kooperatifi (1989)'dir. İlaç temin ve dağıtım fonksiyonları olan eczacı kooperatifleri, ağırlıklı olarak Ege ve Marmara Bölgesinde faaliyette bulunmaktadır.

TEKB, dünyada ve Türkiye'de eczacılık alanında tüm hareket ve gelişmeleri takip ederek ortak kooperatiflerin ve üyelerinin gelişmesini özendirici önlemler almayı; ilaç ve eczacılık konularında çeşitli proje ve etkinlikler gerçekleştirerek ilaç ve sağlık sektörüne yeni hizmetler kazandırma faaliyetleri bulunmaktadır. 2015 yılı sonu itibari ile TEKB, yurt genelindeki elli şubesiyle 13 bini aşkın ortağına hizmet götürmekte, yaklaşık 2.500 kişiye istihdam sağlamakta ve ilaç dağıtım sektöründe yaklaşık %20'lik paya sahip niteliktedir. Ayrıca bu yıl içerisinde toplam 15 milyon TL'yi aşkın vergi ödemesi ve 24,1 milyon TL SGK prim ödemesi yapılmıştır (TEKB, 2016).

Eczacı kooperatifleri faaliyetlerini çeşitlendirerek sektörle ilişkili kuruluşlara ortak olmuş veya işletmeler kurmuştur. Bunlar arasında Çağdaş Eczacılar Laboratuvarı, Doğal Destek Ürünler A.Ş. ve FARMALojİSTİK A.Ş. bulunmaktadır. Ayrıca, TEKB tarafından GTB öncülüğünde yürütülen KOOP-TEZ Projesi başta olmak üzere eğitim içerikli birçok faaliyete DE destek olunmaktadır.

1.1.8. Sigorta Kooperatifleri

Türkiye'de sigortacılık faaliyetleri yakın zamana kadar yalnızca sermaye şirketlerince yapılırken, 2009 yılında ortakları ile işlem yapmayı taahhüt eden sigorta kooperatiflerince de sigortacılık faaliyetleri sağlanmıştır. Günümüzde faaliyet gösteren sigorta şirketleri başlıca iki sınıfta incelenmektedir:

1. Karşılıklılık (mütekabiliyet) esasına dayanan sigorta şirketleri (mütuel şirketler, kooperatif şirketler)
2. Belirlenmiş bir prim karşılığı sigorta faaliyeti gösteren sigorta şirketleri.

Sigorta kooperatifçiliği, aynı veya benzer risklere sahip bireyler veya kurumlar bir araya gelip, kooperatifçilik kurallarına göre bir kooperatif kurması olarak tanımlanmaktadır. Eşit miktarda bir ortaklık payı ödeyerek bir sermaye oluşturulmakta ve daha sonra sigortacılık yasa ve kurallarına göre poliçe düzenleme süreçlerini belirleyip evrensel sigortacılık kurallarını uygulayarak poliçe düzenlenmekte ve risklerine göre belirlenen primlerini ödemektedirler.

Yılsonunda toplanan ortaklık payları ve primlerden elde edilen gelirleri, ödedikleri hasar ve yaptıkları masrafları düşükten sonra ya sermayelerine katarak daha da güçlenmekte ya da yine eşit olarak ortaklarına dağıtmaktadırlar (ÇARDAK, 2015).

Prim karşılığı sigorta sisteminde ise Yardımlaşma yanında kâr amacı ve karşılık unsurları beraberce bulunmaktadır. Bu sigortada kaza meydana gelince şirketin ödediği tazminat ile sigortalılardan topladığı primler takas edilmek suretiyle yardımlaşma gerçekleşmektedir. Gerçekte zarar görene tazminatı, şirket nezdinde biriken primler vasıtasıyla sigortalıların hepsi birden ödemektedirler. Fakat ödenen tazminattan artan prim bakiyesi şirketin kârını oluşturmakta, herhangi bir surette sigortalılara kârdan pay verilmemektedir.

Sigorta kooperatiflerinde yardımlaşma düşüncesi, aracısız bir şekilde uygulanmaktadır. Sigorta kooperatiflerinin hayat ve hayat dışı branşlarda faaliyet gösterebileceği hüküm altına alınmıştır. Hâlihazırdaki sigorta kooperatifleri hayat dışı (elementer) branşta faaliyet göstermektedir. Türkiye’de 2015 itibariyle ruhsat alıp faaliyet gösteren iki sigorta kooperatifi bulunmaktadır. Bunlardan, Kuru Sigorta Kooperatifinin prim üretimi 2015 yılı sonunda 29.514.668 TL (hayat dışı sigorta sektörü pazar payı %0,16) olarak gerçekleşmiştir. Doğa Sigorta Kooperatifinin ise 2015 yılı sonu itibariyle, prim üretim tutarı 291.331.842 TL (hayat dışı sigorta sektörü pazar payı %1,07) olarak gerçekleşmiştir (TSB, 2016). İki kooperatiftan alınan bilgilere göre toplam ortak sayıları 1 milyonu aşmıştır.

1.1.8.1. Katılım Sigorta Kooperatifçiliği

Türkiye’de faaliyet gösteren sigorta kooperatifleri yaptığı anasözleşme değişiklikleri ile kendilerine birer katılım sigortacılığı (tekaful) pencereleri açmışlardır. Tekafül sisteminde amaç, prim havuzunda biriken meblağların faizsiz araçlarda değerlendirilmesidir. İnanca dayalı böyle bir sistemde şeffaflığın son derece önemli olduğu ve fonda değerlendirilecek meblağların faiz dışı araçlarla değerlendirilmesi sürecinde katılımcıların dışarda tutulması uygun olmamaktadır. Hem katılımcılara ait hem de gerçekten dini beklentileri karşılayacak bir model tekafül sigorta kooperatifleri eliyle mümkün olacağı düşünülmektedir.

Doktrinde ve çeşitli toplantılarda İslamiyet’te sigortacılık faaliyetinin olmadığı; ancak, karşılıklı dayanışmaya dayanan sigorta faaliyetinin kooperatifçilik ilkeleriyle uyumlu olduğu ve İslami sigortacılığın kooperatifçilik çatısı altında yapılmasının en uygun bir yöntem olduğu dile getirilmektedir. Bununla birlikte İslami Finans Hizmetleri Kurulunun yayınlamış olduğu 11 inci standartta da tekafülün kooperatifler eliyle sağlıklı bir şekilde yürütüleceği vurgulanmıştır (IFSB, 2016)

1.1.9. Kadın Girişimi Üretim ve İşletme Kooperatifleri

Kadınların emeğinin kooperatif çatısı altında değerlendirilmesi amacı doğrultusunda ortakları kadın olan ve kadın istihdamı sağlayan “Kadın Girişimi Üretim ve İşletme Kooperatifi” örnek anasözleşmesi Gümrük ve Ticaret Bakanlığı tarafından yayımlanarak yürürlüğe konulmuştur.

Diğer kooperatiflerden farklı olarak kadın kooperatifi örnek anasözleşmesinde üretim becerisini geliştirmeye vurgu yapılarak kooperatifin amacı “Ortaklarının ekonomik, sosyal ve kültürel ihtiyaçları ile ekonomik faaliyetleri kapsamında yer alan mal ve hizmet üretimi ile bunların pazarlanmasına yönelik ihtiyaçlarını karşılamak, girişimlerini desteklemek, üretim becerilerini geliştirmek, böylece ortaklarının ekonomik menfaatlerini koruyarak sağlıklı ve gelişmiş bir çevrede yaşamalarını sağlamak” şeklinde belirlenmiştir.

Yayımlanan bu anasözleşme ile 01/01/-31/12/2015 tarihleri arasında 24 tane “Kadın Girişimi Üretim ve İşletme Kooperatifi” kurulmuştur. Diğer kooperatif türleri altında da kadınların

yoğun çalıştıkları dikkate alındığında, kadınların el beceri ve diğer faaliyetleri için kooperatiflerin önemli fırsatlar sağladığı görülmektedir.

1.2. Kooperatiflerin İstihdama Katkısı

Türkiye’de nüfus sürekli artarken, ekonomi sürekli büyümemiştir. Ekonomide zaman zaman yaşanan kriz ve durgunluklar kısa dönemli olarak şiddetli, uzun dönemli olarak sürdürülmesi zor işsizlik sorunlarına neden olmuştur. Kriz dönemlerinde işsizliğin şiddetli artmasının nedeni, özellikle büyük ölçekli işletmelerin krizle başa çıkamayıp faaliyetlerini sona erdirmeleri ya da kısıtlamalarıdır. Kriz dönemlerinde kooperatifler yapısal özellikleri nedeniyle varlıklarını devam ettirebilmiş ve istihdamlarını koruyabilmişlerdir. Nitekim Dünya Bankası ve Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) bu konuya dikkat çeken raporlar yayınlamışlardır.

Maaşlı ve ücretli çalışanlarına doğrudan istihdam sağlayan kooperatifler, farklı ticari yapılarda (anonim şirketler, limited şirketler, vb.) bulunun ortaklıkları ve kaynak yarattıkları iş kolları ile dolaylı olarak da istihdama katkı vermektedirler. Kooperatiflere ait resmi istatistiki veri olmadığından kooperatiflerin sağladığı istihdam hakkında net olarak bir değerlendirme yapılamamaktadır. Ancak Raporda yer verilen tarımsal faaliyet gösteren kooperatifler, ulaştırma hizmeti kooperatifleri, kredi kefalet kooperatifleri, eczacı kooperatifleri, tüketim kooperatifleri ve yapı kooperatiflerinin iştirakleriyle birlikte maaşlı ve ücretli olarak yaklaşık 150 bin çalışanı olduğu tahmin edilmektedir.

Bununla birlikte kooperatif ortaklarının sosyal güvenlik durumları ve gelir ilişkileri tam olarak bilinmediğinden, kooperatiflerin istihdama katkısını ortaya koymak oldukça zordur. Bilahare kooperatif ortaklarının bir kısmının başka işlerde çalışması ve bu faaliyetlerinden gelirleri olabileceğinden kooperatif ortak sayısı kadar istihdam sağlandığını söylemek de doğru bir yaklaşım olmayacaktır. Ancak, özellikle taşıma kooperatifleri ortağı olan esnaf, tarım kooperatiflerine ortak olan üretici, eczacı kooperatiflerine ortak olan eczacı, pazarlama ve üretim kooperatiflerine ortak olan her bir birey kendi işinin çalışanı olduğundan, kooperatifle ortaklık ilişkisi devam ettiği sürece kooperatiflerin bu kişilere iş imkânı sağladığından ve istihdam katkısından söz etmek mümkün olacaktır. Nitekim tarımsal amaçlı kooperatiflerin ortaklık yapısı incelendiğinde; ortaklarının yaklaşık %70’inin 50 ve üzeri yaşta oldukları, %50’sinin kooperatifin bulunduğu kırsal yerleşimde ikamet ettikleri ve %40’ının kooperatifle ortaklık ilişkilerinin uzun yıllara dayandığı bilinmektedir.

Bu yapısal özellik dikkate alındığında tarımsal alanda faaliyet gösteren kooperatiflerin, ortaklık ilişkisini aralıksız devam ettiren ve başkaca geliri olmayanlara istihdam sağladığını, bunun genel istihdam açısından dolaylı istihdam olduğunu söylemek mümkündür. Konut yapı kooperatiflerinin konut üretimindeki payı, küçük sanayi sitesi yapı kooperatiflerine ortak işyerlerinde çalışanların sayısı ve diğer kooperatiflerin faaliyetleri de dikkate alındığında kooperatiflerin kooperatif ortaklık ilişkisi çerçevesinde yaklaşık 800.000-1.000.000 kişiye dolaylı istihdam sağlandığı tahmin edilmektedir.

1.3. Kooperatiflerin Sanayiye Katkısı

Kooperatifçiliğin bir yerel kalkınma aracı olarak tanımlanması finansman sorununa getirdiği özgün çözüm nedeniyledir. Yerel kaynakları harekete geçirmeye odaklanan yerel kalkınma hedefinin çözmesi gereken sorunların başında finansman sorunları gelmektedir. Finansman sorunu ise ancak etkin işleyen bir kaynak mekanizmasına bağlı oluşturulacak finansal kurumlar ile mümkündür (SAKARYA, 2008). Sermayenin tabana yayılması için yerel sermayeyi hareket geçirecek finansal faaliyetlerin tabanda yeşermesi gerekmektedir. Sistem, yerelde biriken sermayeyi büyük kentlere aktarmak yerine; yerelde üretim ve istihdama yönlendirmeli hatta ulusal piyasayla bütünleşerek yöreye kaynak aktarabilmelidir” (BİLEN, 2003).

Tarım-sanayi bütünleşmesinin sağlanmasında kooperatiflerin etkin olabileceği ve dikey bütünleşme yoluyla tarıma dayalı sanayilerin çiftçi kooperatiflerince kurulmasının sosyo-ekonomik yararlarının olacağı genellikle kabul edilmektedir (ÇIKIN ve YERCAN,1995).

Türk kooperatifçiliği tarım sektöründe başlamış, tüketim kooperatifleri, kredi kefalet kooperatifleri, yapı kooperatifleri ve başta ulaştırma olmak üzere hizmet sektörüne yaygınlaşmıştır. Kuruluş yıllarında ekonomik faaliyetlerin tarım ağırlıklı olması, ekonomi ve kalkınma politikalarının oluşturulmasında tarım sektörünü önemli ve öncelikli kılmıştır. Tarım sektörünün arz ettiği bu önem tarım sanayi ilişkisini gerekli kılmış ve 1930'lu yıllardan itibaren tarımsal faaliyet gösteren kooperatifler büyük sanayi tesisleri kurmaya başlamışlardır.

Kooperatifler, küçük birikimleri/yerel sermayeyi büyük işletmelere dönüştüren işletmecilik modeli olarak da kabul edilir. Pancar ekicileri kooperatiflerinin temelinde yeni kurulacak şeker fabrikalarına sermaye sağlama anlayışı bulunmaktadır. Nitekim günümüzde Pankobirlik sahip olduğu 5 şeker fabrikasıyla Türkiye şeker üretiminin %35-40 kadarını gerçekleştirmekte ve birçok sanayi tesisiyle tarımsal üretim yapan kooperatif ortaklarının girdilerini temin etmektedir. Aynı şekilde tarım satış kooperatif birlikleri ortaklarının ürünlerini işleyecek sanayi tesislerini kurmuş ve alanlarında yüksek pay sahibi kurumlar haline gelmişlerdir. Tarım kredi kooperatifleri başta gübre fabrikası olmak üzere birçok tesis sahibi olmuş, hissedar olduğu Gübre Fabrikaları TAŞ, gübre piyasasının önemli aktörü olup son yıllarda kimyevi gübre piyasasında %15'e varan pay sahibi olmuştur.

İstanbul Sanayi Odası (İSO) "Türkiye'nin 500 Büyük Sanayi Kuruluşu" araştırma sonuçları, ülkemiz sanayisinin mevcut durumunu ortaya koyan, sanayi sektöründeki gelişmelere ışık tutan ve sanayide gelinen son durumu yansıtan önemli çalışmadır. Bu çalışma sonuçlarına göre ilk 500 şirket arasında kooperatifler ya da kooperatif kuruluşları da yer almaktadır (Tablo 32).

Tablo 32: İSO Türkiye'nin 500 büyük sanayi kuruluşu araştırma sonuçlarında kooperatif kuruluşları

Kooperatifler ve Kuruluşları	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Konya Şeker	54	52	58	36	34	49	44	39	40	37
Kayseri Şeker	113	149	114	58	95	120	135	101	97	101
Amasya Şeker	467	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Trakyabirlik	118	82	101	65	76	77	77	77	129	126
Marmarabirlik	364	388	401	345	340	418	465	433	418	382
Tariş Pamuk Birliği	141	132	301	459						-
Tariş Üzüm Birliği	439	427								-
Gübre Fab. T.A.Ş.	252	240	147	218	259	207	215	246	232	184

Kaynak: İSO

Tablo 32'nin incelenmesinden görüleceği üzere; Konya Şeker, Kayseri Şeker, Trakyabirlik, Marmarabirlik ve Tarım Kredi Kooperatiflerinin yönetiminde olan Gübre Fabrikaları TAŞ 2006-2015 yıllarında İSO "Türkiye'nin 500 Büyük Sanayi Kuruluşu" listesinde sürekli ilk 500 şirket arasında yer almışlardır. İncelenen dönemde Tariş Pamuk Birliği, Tariş Üzüm Birliği ve Amasya Şeker'de bazı yıllar ilk 500 şirket arasında bulunmuşlardır.

Türk sanayisinin ve ekonomisinin şirketler bazında görünümünü ortaya koyan diğer bir çalışma Fortune-500 Türkiye Araştırması sonuçlarıdır. Finansal kurumlar ve holding şirketleri dışındaki tüm sektörleri kapsayan Fortune-500 Türkiye Araştırması sonuçlarına göre ilk 500 şirket arasında, İstanbul Sanayi Odası (İSO) Türkiye'nin 500 Büyük Sanayi Kuruluşu araştırma sonuçlarında olduğu gibi kooperatifler ve kooperatif kuruluşları bulunmaktadır.

Fortune-500 Türkiye Araştırması 2015 sonuçlarına göre geçmiş yıllarda olduğu gibi 2015 yılında da Türkiye Petrol Rafinerileri (TÜPRAŞ) yine ilk sırada yer almıştır. Trakyabirlik ve eczacı kooperatiflerinden Bursa Eczacıları Kooperatifi, İzmir Eczacıları Kooperatifi ile eczacı kooperatifleri iştiraki FARMALOJİSTİK AŞ, Konya Şeker, Kayseri Şeker, Gübre Fabrikaları TAŞ gibi kooperatif kuruluş ve iştirakleri de listede bulunmaktadır (Tablo 33).

Tablo 33: Fortune-500 araştırma sonuçları kooperatif ve kooperatif kuruluşları

Kooperatifler ve Kuruluşları	2011	2012	2013	2014	2015
Trakyabirlik	120	107	114	192	190
Bursa Ecza Kooperatifi	138	145	141	142	123
İzmir Ecza Kooperatifi	113	117	166	184	180
Konya Şeker San ve Tic. A.Ş.	90	70	59	66	70
Kayseri Şeker	-	-	167	168	-
Gübre Fabrikaları T.A.Ş.	39	48	47	43	49
Ecza Koop. Farmalojistik	101	148	126	467	-
İstanbul Ecza Kooperatifi	140	-	-	-	-
Marmarabirlik	472	-	-	-	-

Kaynak: Fortune Dergisi

Ayrıca 2015 yılı itibarıyla 125.532 ortağı bulunan küçük sanayi sitesi yapı kooperatifleri, faaliyetleri itibarıyla ülke sanayisinde önemli roller üstlenen ve gerek istihdam gerekse iş hacimleriyle ekonomi içinde önemli yer tutan yapılar haline gelmiştir. Küçük sanayi sitesi yapı kooperatifleri ya organize sanayi bölgelerinde kurulmuşlar ya da küçük sanayi sitelerinin kurucuları olmuşlardır.

Türkiye’de kooperatifler, tarımsal sanayinin gelişmesine öncülük ettiği gibi diğer sektörlerde görülen sanayileşmede de aktif rol oynamışlardır. Bu çerçevede 931 adet kooperatifle küçük sanayi sitesi yapı kooperatiflerinin de yeri ve önemi büyüktür. Nitekim faaliyetine küçük sanayi sitesi yapı kooperatifi olarak başlayıp günümüzde küçük sanayi sitesi işletme kooperatifine dönüşmüş; Ayakkabıcılar Küçük Sanayi Sitesi İşletme Kooperatifinin 1.700 faal işyeri bulunduğu, yaklaşık 11.000 kişiye istihdam sağladığı ve ülke ayakkabı üretiminde ciddi bir pay sahibi olduğu bilinmektedir (AYKOSAN, 2016).

Kooperatifler faaliyetlerini çeşitlendirip büyümeleri sonucunda yerel ekonomilerin gelişmesi ve ihracatta da önemli katkı sağlamaktadırlar. Yerel ekonomilere katkı bakımından çok sayıda örnekleri olan kooperatiflerden ilk olarak Trakyabirlik’in Edirne ili ekonomisine, Gülbirlik’in Isparta ili ekonomisine katkısı hatırlanacaktır. Bununla birlikte Konya Pancar Ekicileri Kooperatifinin, TOR KU markası oluşturması suretiyle kooperatif veya kooperatif iştiraki şirketlere ait ürünlerin ticari değerini artırması ve Holding kurulumuna yol açması yerel ekonomiye katkı bakımından önemli olduğu kadar yöresel sanayiye destek sağlama bakımından da önem taşımaktadır.

Ayrıca Marmarabirlik 2015 yılında Türkiye İhracatçılar Meclisi (TİM) tarafından açıklanan Türkiye’nin En Büyük İhracatçı Firmaları arasında zeytin ve zeytinyağı sektöründe son dört yılda olduğu gibi ilk sırada yer almıştır (TİM).

1.4. Türkiye Kooperatifçilik Stratejisi ve Eylem Planı (TÜKOSEP) Gelişmeleri

Türkiye’de; kooperatifçilik sektörünü daha ileri seviyelere taşımak, sürdürülebilirlik, rekabet edebilirlik ve yenilikçiliği sağlamak, toplumdaki kooperatifçilik imajını olumlu yönde güçlendirmek ve kooperatifçilik sektörünü dünyadaki gelişmelere paralel biçimde geliştirme

amacını taşıyan Türkiye Kooperatifçilik Stratejisi ve Eylem Planı, 7 stratejik hedef ve bu stratejik hedefler altında toplam 36 eylemden oluşmaktadır.

Türkiye Kooperatifçilik Stratejisi ve Eylem Planı hazırlık çalışmalarında; Birleşmiş Milletler, Uluslararası Çalışma Örgütü, Uluslararası Kooperatifler Birliği gibi uluslararası kuruluşların çalışmaları, rapor ve tavsiyeleri dikkate alınmış, bu alanda ulaşılan istatistikî veriler, yerli ve yabancı bilimsel yayınlar incelenmiş, toplantı ve konferanslara katılım sağlanmış ve başarılı ülke uygulamaları incelemeleri yapılmıştır.

Yaklaşık beş yıl süren hazırlık döneminde, kooperatifçilikle ilgili elliye yakın kurum ve kuruluştan yüzü aşkın temsilcinin katılımıyla ulusal ve uluslararası nitelikli birçok toplantı düzenlenmiştir. Ayrıca, kırka yakın kurumdan strateji çalışmalarına ilişkin alınan yazılı görüş ve öneriler metne işlenmiştir. Bunun sonucu olarak Türkiye Kooperatifçilik Stratejisi ve Eylem Planı, kamu yönetiminin yanı sıra sektörün tüm paydaşlarının içinde yer aldığı geniş katılımlı çalışmaların ortak ürünü olarak ortaya çıkmıştır.

Türkiye Kooperatifçilik Stratejisi ve Eylem Planı'nın uygulama, izleme ve koordinasyon sistemine ilişkin sekretarya görevini Gümrük ve Ticaret Bakanlığı Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü yürütmektedir. Eylem Planında yer alan 36 faaliyetin gerçekleştirilmesi amacıyla 44 kurum ve kuruluşla işbirliği yapılması öngörülmüştür. Faaliyetlerden 35 tanesinin 2014 yılı sonuna kadar başlaması ve bunlardan 15'inin 2014 yılı sonuna kadar tamamlanması planlanmıştır. 2015 yılında ise 6 faaliyetin gerçekleşmesine yönelik çalışmaların devam etmesi öngörülmüştür.

Tablo 34: TÜKOSEP'te Yer Alan 36 Faaliyetin Zaman Çizelgesi

Yıllar	2012	2013	2014	2015	2016
Başlayan Faaliyetler	22	12	1	-	1
Biten Faaliyetler	4	7	4	-	21

Kaynak: TÜKOSEP

TÜKOSEP uygulamasında 2015 yılı sonuna kadar sağlanan önemli gelişmelere aşağıda yer verilmiştir.

1.4.1. Kooperatifçilik Girişimciliği ve Bilgilendirme Eğitimleri

TÜKOSEP'in "Eğitim, danışmanlık, bilgilendirme ve araştırma faaliyetleri geliştirilecektir" Stratejik Hedefi doğrultusunda, kooperatifçilikle ilgili bilgilendirme ve girişimcilik faaliyetlerini içeren çalışmalar başlatılmıştır. Bu kapsamda Gümrük ve Ticaret Bakanlığı Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü, Alman Kooperatifleri ve Raiffeisen Konfederasyonu (DGRV) Türkiye Temsilciliği ile işbirliği yaparak, kanaat önderleri (Belediye Meclis Üyeleri, İl Genel Meclisi Üyeleri, öğretmenler, din görevlileri, muhtarlar, potansiyel girişimciler ile yerel kooperatif yöneticilerine) ne yönelik kooperatif girişimciliği eğitimleri başlatmıştır. İlk olarak Konya ve Rize'de başlayan eğitimlere, 2014 yılında Bolu ve Nevşehir'de devam edilmiştir. 2015 yılı içerisinde Çanakkale ve İzmir illerinde 2 girişimcilik eğitim programı düzenlenerek eğitimlere devam edilmiştir.

1.4.2. Kooperatifçilik Geliştirme ve Uyum Eğitimi Programı

TÜKOSEP'te yer alan kooperatif denetim ve yönetim kurulu üyelerine eğitim ve sertifikasyon zorunluluğu getirilecektir, faaliyeti kapsamında, kooperatiflerden sorumlu diğer bakanlıklar ile sektör temsilcilerinin katkıları doğrultusunda "Kooperatifçilik Geliştirme ve Uyum Eğitimi Programı (KOOP-GEP)" hazırlanmış ve 2014 yılında uygulamaya konulmuştur.

KOOP-GEP' ten; kooperatiflerde yönetici, denetçi veya personel olarak çalışmış ya da çalışmak isteyen ile kooperatif kurmak isteyen girişimciler veya kooperatiflere hizmet sunanlar (avukat, muhasebeci, vb.) ve en az ilkokul seviyesinde eğitimini tamamlamış olanların katılabildiği beş günlük programda katılımcılara kooperatiflerin iş ve işleyişi hakkında bilgi verilmektedir. Böylece, kanuni bir zorunluluk olmadan, talep eden kooperatif yönetici ve deneticilerinin eğitilmesi sağlanmakta ve eğitim sonunda başarılı olanlara sertifika verilmektedir. Eğitimlerin daha etkin ve nitelikli şekilde verilmesini temin amacıyla 2015 yılında Cumhuriyet Üniversitesi ile Gümrük ve Ticaret Bakanlığı arasında işbirliği protokolü imzalanmış ve böylece protokol imzalanan üniversite sayısı beşe ulaşmıştır.

Milli Eğitim Bakanlığında alınan bilgiye göre 1 Ocak - 31 Aralık 2015 tarihleri arasında ise; Adana, Adıyaman, Afyonkarahisar, Aksaray, Ankara, Antalya, Balıkesir, Bilecik, Bitlis, Bursa, Çanakkale, Çankırı, Denizli, Diyarbakır, Edirne, Erzurum, Gaziantep, Giresun, Gümüşhane, Hatay, Isparta, İstanbul, Kahramanmaraş, Karaman, Kastamonu, Kayseri, Kırkkale, Kırklareli, Kırşehir, Kilis, Kocaeli, Konya, Kütahya, Manisa, Mardin, Mersin, Muğla, Muş, Nevşehir, Niğde, Ordu, Osmaniye, Sakarya, Samsun, Sinop, Sivas, Şanlıurfa, Şırnak, Tekirdağ, Tokat, Trabzon, Van, Yalova ve Yozgat olmak üzere 54 ilde açılan toplam 333 kursa katılıp başarılı olan 12.936 kursiyerin sertifika almaya hak kazanmıştır (GTB, TÜKOSEP İzleme Raporu, 2015).

1.4.3.Kadın Kooperatifleri Tanıtım ve Kapasite Geliştirme Projesi

Dünya'da çalışma hayatında yer alan kadınların bir araya gelerek oluşturdukları ilk örgüt, İngiltere'de 19'uncu yüzyılın sonunda "Alice Acland" tarafından kurulan loncadır. Sonrasında özellikle kooperatifçilik ilkeleri ve değerlerinin tesis edilmesi ve yayılmasını müteakip kadınlar dünya genelinde kooperatiflerde giderek daha fazla oranda kendilerine yer bulmuşlardır. Kadınların kooperatiflerden elde ettikleri en önemli fayda; düzgün bir gelir elde edebilecekleri, iş güvencesine sahip ve kalıcı bir işlerinin olmasıdır. Bugün dünya çapında en önemli sorunların başında yoksulluğun giderek artması gelmektedir. Kadınların, yoksulluktan en çok etkilenen gruplar arasında yer alması nedeni ile yoksullukla mücadelede de kadın kooperatiflerinin önemi bir kat daha artmaktadır.

Tüm ekonomik sistemlerde kadınların iş yaşamı ve iş gücüne katılımı bakımından dezavantajlı oldukları kabul edilmektedir. Kadının ekonomik faaliyette riski az ve sosyal yaşamda daha etkin olmasını sağlayacak en önemli yöntem kooperatifçiliktir. Konunun önemine dikkat çekebilmek ve çözüm üretebilmek için Hindistan, İran, Nijerya, Tayland'ta FAO (Dünya Gıda ve Tarım Örgütü) ve ILO (Uluslararası Çalışma Örgütü) gibi uluslararası kuruluşlar çeşitli projeler geliştirerek kadın kooperatifleri çalışmalarına destek sağlamışlardır (MERT KORKMAZ, 2013).

Kadın iş gücünün ekonomiye kazandırılması, daha iyi ve kendi belirleyecekleri şartlarla çalışmalarının temini ve çalıştıkları işletmenin aynı zamanda yönetimine de katılabilmelerinin temini amacıyla TÜKOSEP'te özel bir faaliyete yer verilmiştir. Stratejinin 3.7 numaralı "Kadınlarımızın girişimcilik kabiliyetlerinin artırılması ve ekonomide bir aktör olarak yer almalarının sağlanması için kooperatifler çatısı altında örgütlenmeleri yönünde çalışmalarda bulunulacaktır" faaliyeti çerçevesinde "Kadın Kooperatifleri Tanıtım ve Kapasite Geliştirme Projesi (KADIN-KOOP)" uygulamaya konulmuştur.

Proje kapsamında, kadın girişimcilerin de talepleri doğrultusunda ilk olarak 'Kadın Girişimi Üretim ve İşletme Kooperatifi' unvanıyla örnek anasözleşme hazırlanmıştır. Kadın girişimcilere yol göstermesi amacıyla, Gümrük ve Ticaret Bakanlığı Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü tarafından "Kooperatifçilik ve Kadın Kooperatifleri" isimli rehber kitap güncellenmiş ve ayrıca broşür bastırılarak sektörün hizmetine sunulmuştur.

Amasya İli Merzifon İlçesinde Damızlık Sığır Yetiştiricileri Birliği öncülüğünde kurulan “Amesia Çalışan Arılar Kadın Girişimi Üretim ve İşletme Kooperatifi”, Kadın-Koop projesi kapsamında, Dünya Kooperatifçilik günü olan 21 Aralık 2015’te Gümrük ve Ticaret Bakanının katılımlarıyla gerçekleştirilen toplantıda örnek kooperatif ödülünü almıştır.

2015 yılında, kadın girişimcilerin kooperatif çatısı altında toplanması amacıyla Trabzon, Konya, Ankara, Bolu, Antalya ve İstanbul olmak üzere çeşitli illerde proje kapsamında gerçekleştirilen toplantılara 1.225 kadın girişimci veya kooperatif ortağının katılımıyla eğitim alanların toplam sayısı 1.800’ü aşmıştır.

01/01/-31/12/2015 tarihleri arasında 24 tane “Kadın Girişimi Üretim ve İşletme Kooperatifi” kurulmuş ve böylece unvanında “kadın” ifadesi bulunan ve kadınların aktif olarak faaliyet gösterdiği kooperatifi sayısı 100’ü aşmıştır.

1.4.4.Tarım Satış Kooperatifleri Birliklerinin Yeni Mevzuata Uyumu Eğitim Projesi

Tarım satış kooperatifleri ve birliklerinin yeniden yapılandırma döneminde yaşadıkları mali sorunların çözülmesi ve yapısal sorunların giderilmesi amacıyla 2013 yılında 4572 sayılı Tarım Satış Kooperatif ve Birlikleri Hakkında Kanun’da önemli değişiklikler yapılmıştır. Bu değişiklikler sonrasında; günümüz işletmecilik anlayışı ve kooperatifçilik ilkelerinin daha etkin değerlendirilmesi, yaşanan sorunların çözümlenmesi ile şeffaf, hesap verebilir, etkin ve verimli yönetimin yerleşmesi amaçlarıyla yeni örnek anasözleşmeler hazırlanarak yürürlüğe konulmuştur.

2014 yılında tarım satış kooperatifleri ve birliklerinin örnek anasözleşmelere intibak işlemlerinin tamamlanmasıyla, getirilen yeni düzenlemeler ve uygulamalar konusunda “Tarım Satış Kooperatifleri Birliklerinin Yeni Mevzuata Uyumu Eğitim Projesi (BİRGE-2)” uygulamaya konulmuştur. Kooperatif ve birliklerin bu dönemde karşılaştıkları sorunların ve mevzuat uygulamalarında yaşanacak aksaklıkların en aza indirilmesini hedefleyen bu proje kapsamında; 2014 yılında Antbirlik, Çukobirlik, Gülbirlik ve Tiftikbirlik’te, 2015 yılında ise Tariş Zeytin Birliği, Tariş Pamuk Birliği, Tariş Üzüm Birliği ve Tariş İncir Birliği’nde eğitim programları düzenlenerek proje tamamlanmıştır.

1.4.5.Kooperatifçilik Yüksek Lisans ve Doktora Tezleri Destek Projesi

Kooperatifçilik alanında yapılan hukuksal düzenlemeler, strateji belgesi ve proje çalışmaları neticesinde akademik çalışmaların yetersiz olduğu tespit edilmiştir. TÜKOSEP’te kooperatifçilik konusunda eğitim, araştırma ve yayın faaliyetinde bulunan gönüllü kuruluşların projelerinin desteklenmesi yönünde çalışmalarda bulunulacaktır, faaliyeti yer almaktadır. Bu faaliyet kapsamında sektörün daha sağlıklı gelişmesi açısından akademik çalışmaların artırılması amacıyla “Kooperatifçilik Yüksek Lisans ve Doktora Tezleri Destek Projesi (KOOP-TEZ)” hazırlanmış ve uygulamaya konulmuştur. Gümrük ve Ticaret Bakanlığı ile kooperatif üst kuruluşlarının işbirliğinde yürütülen proje çerçevesinde, kooperatifçilik konusunda başarılı bulunan iki yüksek lisans ve iki doktora tezi sahiplerine ödülleri Gümrük ve Ticaret Bakanı tarafından verilmiştir.

Tablo 36: KOOP-TEZ kapsamında desteklenen akademik çalışmalar

Akademik Çalışmanın	Adı	Yazarı
Yüksek Lisans Tezleri	“Tekirdağ İlindeki Tarım Kredi Kooperatiflerinin Genel Yapısı, Sorunları ve Bölgedeki Tarımsal Girdi Kullanımındaki Payı”	Veysel Tolga ATİK
	“Bursa İlinde Süt İşleyen Tarımsal Kooperatiflerin Ekonomik Analizi”	Caner EREN
Doktora Tezleri	“Tarım Kredi Kooperatiflerinde Ortakların Kooperatifçilik İlkelerini Algılamaları ve Yönetimde Katılmalarını Etkileyen Faktörlerin Analizi Üzerine Bir Araştırma: Balıkesir Bölge Birliği Örneği”	Bengü EVEREST
	“Trakya Bölgesinde Kırsal Kooperatiflerin Katılımı ile Ekoturizmi Geliştirme Olanakları”	Çağdaş İNAN

Kaynak: GTB

1.4.6.Kooperatif Bilgi Sistemi

Kooperatiflere yönelik gözetim, denetim ve uygulama hizmetlerinin etkinleştirilmesi ve sağlıklı istatistiki verilerin üretilmesini sağlamak üzere bir veri tabanı oluşturulması eylemi kapsamında Kooperatif Bilgi Sistemi (KOOPBİS) Projesi 2012 yılında başlatılmıştır.

Kooperatif Bilgi Sistemi (KOOPBİS) Projesi ile; kooperatiflerin hazırlanmış listelerinin hazırlanması, genel kurul başvurularının sonuçlandırılması, kuruluş, terkin, tasfiye ve ana sözleşme madde değişikliği gibi ticaret sicili işlemlerinin elektronik ortamda yürütülmesi, şikayet ve bilgi belge taleplerinin internet üzerinden alınması hedeflenmektedir. Ayrıca, kooperatif ve üst kuruluşları ile ilgili bilgilerin uygun bir veri tabanında ayrıntılı olarak takibi ve denetimi de bu sistem üzerinde yapılacaktır.

Merkezi bir kooperatif veri tabanı oluşturularak bilgilerin tek elden yönetilmesi ve istatistik üretiminin sağlıklı bir şekilde gerçekleşmesi de Proje'nin amaçları arasındadır.

Proje kapsamında kooperatiflere yönelik hizmetlerinin etkinleştirilmesi ve istatistiki verilerin üretilmesini sağlamak üzere sistemin inşa süreci tamamlanmış ve kısmen hizmete açılmıştır.

Sistemin verdiği hizmetler sayesinde, kooperatifin ortaklarını takibi kolaylaşmış olup genel kurul toplantılarından önce üretilen hazırlanmış listelerinin elektronik ortamda üretilmesi dolayısıyla da ortaklık hakları güvence altına alınmıştır. Kooperatif yönetiminde şeffaflık sağlayan elektronik ortam sayesinde denetim ve kontrol mekanizmalarının daha etkin ve verimli işletilmesi söz konusu olmuştur. Ayrıca her kooperatife basit bir ara yüz ile internet sayfası oluşturma imkânı verilerek bir iletişim altyapısı oluşturulmuştur.

KOOPBİS'in tüm fonksiyonları ile hizmete sunulması için aşamalı bir takvim öngörülmüştür. İlk aşama olarak 12 Mart 2015 tarihinde Sanayi.Net uygulamasının yerine KOOPBİS tescil gerektiren işlemler dışında devreye sokulmuş, güncel ortak ve kooperatif verilerinin üretilmesi için çalışmalar başlatılmıştır. KOOPBİS, hâlihazırda Gümrük ve Ticaret Bakanlığı, 81 Ticaret İl Müdürlüğü ve kooperatifler tarafından aktif olarak kullanılmaktadır.

Proje'nin, önümüzdeki yıllarda daha da geliştirilerek, tüm bakanlıkların sorumluluk alanındaki kooperatiflere hizmet sunması ve sistem sayesinde üretilecek verilerle kooperatif istatistiklerinin resmi istatistik programına dahil edilmesi öngörülmektedir.

1.5. Kooperatiflerin Uluslararası İlişkileri

Dünyada kooperatifçilik konusunda en önemli çalışmalar; Uluslararası Kooperatifler Birliği (ICA), Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO), Kooperatiflerin Geliştirilmesi ve Teşvik Edilmesi Komitesi (COPAC), Uluslararası Endüstri ve Hizmet Kooperatifi Örgütü (CICOPA) gibi kuruluşlar tarafından gerçekleştirilmektedir. Bu çalışmalar dünyanın her yanında kooperatifçilik düzenlemeleri ve uygulamalarına temel oluşturmaktadır. Ülkemiz kooperatifçiliğine yönelik politika geliştirme çalışmalarında da bu düzenlemeler referans alınmaktadır.

1.5.1. Birleşmiş Milletler Örgütü'nün Çalışmaları

Birleşmiş Milletler (BM), kooperatifçilik alanında çalışmalar yapmakta olup, bünyesinde 1971 yılında Kooperatiflerin Teşvik Edilmesi ve Geliştirilmesi Komitesi (COPAC) kurulmuştur. Kooperatifçilik çalışmalarını ekonomik gelişmeler ve kalkınma boyutlarında yürüten BM, çok sayıda karar üretmiştir. Bu kararlardan bazıları;

1. Yeni Ekonomik ve Sosyal Eğilimlerin Işığında Kooperatiflerin Statü ve Rolü Raporu (1992 tarihli rapor küreselleşme çağında kooperatiflerin taşıdığı öneme dikkat çekmiştir).
2. Sosyal Gelişimde Kooperatifler konulu Rapor, (BM Genel Sekreteri sunuşuyla hazırlanan rapor 2001 yılında Birleşmiş Milletler Ekonomik ve Sosyal Konseyi tarafından onaylanmıştır.)
3. Kooperatiflerin desteklenmesi ve teşvik edilmesine ilişkin 2001 yılı ilke kararı, (2001 yılında Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda alınan ilke kararıyla tüm hükümetlerden kooperatiflerin gelişmesi için destekleyici bir ortamın yaratılması talep edilmiş ve bu amaçla hazırlanan bir rehber kabul edilmiştir).
4. Kooperatifler ve Sosyal Kalkınma Raporu (kooperatifçiliğin yoksulluğu ortadan kaldırılmasına yönelik potansiyel ve katkısını değerlendiren Kooperatifler ve Sosyal Kalkınma Raporu, "Dünya Sosyal Kalkınma Zirvesi'nin onuncu yılında, Kopenhag Beyannamesi doğrultusunda 2005 yılında yayınlanmıştır).
5. Toplumsal Kalkınmada Kooperatifler Kararı, (Birleşmiş Milletler Genel Kurul'unda 18 Aralık 2013 günü kabul edilmiştir).
6. Uluslararası Kooperatifler Yılı Kararı, (BM Genel Sekreterinin önerisiyle BM Genel Kurulu 18 Aralık 2009 tarihli oturumunda 64/136 sayılı Kararla 2012 yılının "Uluslararası Kooperatifler Yılı" olarak kutlanmasını kararlaştırmış ve çalışmaların "Kooperatif İşletmeler Daha İyi Bir Dünya Kurar" sloganı ile yürütülmesini tavsiye etmiştir)
7. Uluslararası Kooperatifler Yılına Değerlendirme Raporu, (Genel Sekreter sunuşuyla 2013 yılı Aralık ayında BM Genel Kurul'unda görüşülmüştür).

1.5.2. Uluslararası Kooperatifler Birliği

Kooperatiflerin uluslararası ilişkiler bakımından en üst organı 1895 yılında Londra'da kurulan Uluslararası Kooperatifler Birliği (ICA)'dir. Merkezi Cenevre'de bulunan ICA'nın 95 ülkeden 292 üyesi bulunmaktadır. Küresel ve bölgesel düzeyde örgütlenerek günümüzde dünyanın en büyük sivil toplum kuruluşu olarak kabul edilen ICA:

Kıtasal olarak;

- ICA Afrika,
- ICA Amerika,
- ICA Asya-Pasifik,
- ICA Avrupa

Sektörel olarak;

- Uluslararası Tarım Kooperatifleri Örgütü,
- Uluslararası Kooperatif Bankaları Birliği,
- Dünya Tüketici Kooperatifleri,
- Uluslararası Balıkçılık Kooperatifleri Örgütü,
- Uluslararası Sağlık Kooperatifleri Örgütü,
- Uluslararası Konut Kooperatifleri Örgütü,
- Uluslararası Sigorta Kooperatifleri Federasyonu,
- Uluslararası Endüstri, Sanat ve Hizmet Kooperatifleri Örgütü,
- Uluslararası Turizm Birliği

şeklinde yapılanmıştır.

Kuruluşunun yüzüncü yılında ICA, yeni bir “kooperatif kimlik” oluşturmuş ve kooperatif ilkelerini yeniden düzenlemiştir (1995 yılı Genel Kurulunda).

Dünyada ekonomik gelişmelere göre kooperatiflerin rol ve yerleri üzerine sürekli çalışmalar yapan ve üyelerini sürekli bilgilendiren ICA ve diğer bölgesel organizasyonlarıyla ülkemiz kooperatifçiliği de yakın ilişki içerisinde. Türkiye Milli Kooperatifler Birliği, Türkiye Tarım Kredi Kooperatifleri Merkez Birliği, Pancar Ekicileri Kooperatifleri Birliği (Pankobirlik) Türk Kooperatifçilik Kurumu ve Türkiye Ormancılık Kooperatifleri Merkez Birliği ICA üyesi kooperatiflerdir.

Ayrıca Türkiye Milli Kooperatifler Birliğine ortak olan kooperatifler, ICA Avrupa ve sektörel organizasyonların genel kurul toplantılarına katılabilmekte ve görev alabilmektedirler. Bu kapsamda Türkiye Ormancılık Kooperatifleri Merkez Birliği (OR-KOOP) Uluslararası Tarım Kooperatifleri Örgütünün, Türkiye Kent Kooperatifleri Merkez Birliği (TÜRKKENT) Uluslararası Konut Kooperatifleri Örgütünün yönetim kurulu üyesidir. Türkiye Tarım Kredi Kooperatifleri Merkez Birliği ile Pancar Ekicileri Kooperatifleri Birliği (Pankobirlik) ICA üyeliği yanı sıra sektörel işbirliği içinde olduğu organizasyonlar da bulunmaktadır.

Türkiye’de kooperatiflerin uluslararası kuruluşlarla ilişkileri Tablo 36’da özetlenmiştir.

Tablo 35: Uluslararası örgütler ve üye Türk Kooperatif/Birlik/Merkez Birlikleri

Uluslararası Örgüt	Üye Kooperatif/Birlik/Merkez Birliği
Uluslararası Kooperatifler Birliği	-Türk Kooperatifçilik Kurumu -Pancar Ekicileri Kooperatifleri Birliği -Türkiye Tarım Kredi Kooperatifleri Merkez Birliği -Türkiye Milli Kooperatifler Birliği -Türkiye Ormancılık Kooperatifleri Merkez Birliği
Uluslararası Konut Kooperatifleri Örgütü	Türkiye Kent Kooperatifleri Merkez Birliği
Uluslararası Balıkçılık Kooperatifleri Örgütü	Su Ürünleri Kooperatifleri Merkez Birliği
Avrupa Birliği Tarım Kooperatifleri Birliği	Tarım Kredi Kooperatifleri Merkez Birliği
Uluslararası Raiffeisen Kooperatifleri Birliği	-Tarım Kredi Kooperatifleri Merkez Birliği -Pancar Ekicileri Kooperatifleri Birliği

Uluslararası Kamu, Sosyal ve Kooperatif Ekonomisi Araştırma ve Danışma Merkezi	-Türk Kooperatifçilik Kurumu -Tarım Kredi Kooperatifleri Merkez Birliği
Uluslararası Avrupa Pancar Üreticileri Konfederasyonu	Pancar Ekicileri Kooperatifleri Birliği
Dünya Pancar ve Kamış Üreticileri Birliği	Pancar Ekicileri Kooperatifleri Birliği
Avrupa Eczacı Kooperatifleri Topluluğu	Tüm Eczacı Kooperatifleri Birliği
Avrupa Tam Donanımlı İlaç Toptancıları Birliği	Tüm Eczacı Kooperatifleri Birliği
Avrupa Karşılıklı Kefalet Kuruluşları Birliği	Türkiye Esnaf ve Sanatkârlar Kredi ve Kefalet Kooperatifleri Birlikleri Merkez Birliği

Kaynak: GTB

Ayrıca, İslam İşbirliği Teşkilatına üye ülkeler arasında işbirliğini geliştirmek amacıyla hazırlanıp, İSEDAK tarafından kabul edilen “Pamuk İşbirliği Eylem Planı” kapsamındaki faaliyetler ile Uluslararası Zeytin Konseyi (UZK) ile yürütülecek faaliyetler, sekreteryaya ve koordinasyon hizmetleri Kooperatifçilik Genel Müdürlüğüne yürütülmüştür. UZK’da dönem başkanlığı görevini 2014 yılında Türkiye yürütmüştür. Türkiye’nin dönem başkanlığında yeni bir anlaşma metni tasarısı hazırlanmıştır.

Uluslararası Kooperatifler Birliğinin “44’üncü Küresel Konferansı ve Genel Kurulu” 10-13 Kasım 2015 tarihleri arasında Antalya’da gerçekleştirilmiştir. Sayın Cumhurbaşkanının himayelerinde, Gümrük ve Ticaret Bakanlığı koordinasyonu ve Türkiye Milli Kooperatifler Birliği ev sahipliğinde gerçekleştirilen organizasyona 79 ülkeden toplam 1.052 temsilci katılmıştır.

Konferansta 20 tartışma oturumu ile kooperatifçilerin ufkunu açmak amacıyla dört bilgilendirici toplantı düzenlenmiştir. Ayrıca ICA Genel Kurulu toplanarak yeni Başkanını seçmiştir.

Ülkemizden de pek çok kooperatif ve üst kuruluşunun yöneticilerinin katıldığı toplantılar vesilesiyle kooperatifler arası diyalog kurulmuş ve işbirliği imkânlarının geliştirilmesine yönelik görüşmelerde bulunulmuştur. Ayrıca, etkinlik alanında kurulan stantlarla kooperatiflerimiz ve ürünleri yurt dışına tanıtılmış ve ticaret bağlantıları kurmaları sağlanmış, Gümrük ve Ticaret Bakanlığının standı aracılığıyla basılı dokümanlar eşliğinde Türk kooperatifçiliği hakkında da bilgi verilmiştir.

➤ **Kooperatif On Yılı Stratejik Planı**

Birleşmiş Milletlerin 2012 yılını “Uluslararası Kooperatifler Yılı” olarak ilan etmesinin ardından dünya genelinde yürütülen çalışmaların ileriki yıllarda da devam ettirilmesi, ekonomik, sosyal ve kültürel alanlar başta olmak üzere küresel politikalarda kooperatiflerin daha aktif olarak yer almasının sağlanması, sadece ülkelerde değil uluslararası arenada da kooperatif farkındalığının artırılması amacıyla, ICA 2012 Genel Kurulunda taslak bir eylem planı kabul edilmiş ve ardından plana son hali verilerek onaylanmıştır.

Kooperatif işletmeler için 2020 Vizyonunu ortaya koyan bu Plan, 2011-2020 dönemini kooperatif şeklinde güvenli büyümenin on yılı yapmayı ve gelecek yıllara yön vermeyi amaçlamaktadır. Kooperatifçiliğin dünya genelinde geliştirilmesi amacıyla aşağıdaki beş ana başlık altında çalışmalar yürütülmesi hedeflenmiştir:

1. *Katılım: Üyelik ve yönetişimde katılımı yeni bir seviyeye yükseltmek*

2. *Sürdürülebilirlik: Kooperatifleri sürdürülebilirliğin kurucuları olarak konumlandırmak*
3. *Kimlik: Kooperatif mesajını oluşturmak ve kooperatif kimliğini korumak*
4. *Yasal Çerçeve: Kooperatifin büyümesi için destekleyici yasal çerçeve sağlamak*
5. *Sermaye: Güvenilir kooperatif sermayesini üye kontrolünü garanti ederek güvence altına almak*

Bu çerçevede ICA'nın Antalya'da düzenlenen 44'üncü Genel Kurul ve Küresel Konferansında da yukarıda sayılan beş ana tema çerçevesinde kooperatifçiliğin geleceği ele alınmıştır.

1.5.3. Uluslararası Çalışma Örgütü

Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO), kooperatifçilikle ilgili konularda çalışmalar yapan ve tavsiye niteliğinde karar alan uluslararası kuruluşlara arasında yer almaktadır. ILO, sosyal sorumlulukları gereği yoksullukla mücadelede önemi nedeniyle kooperatiflerin desteklenmesi hakkında kararlar üretilip hükümetlere tavsiyede bulunmaktadır.

Uluslararası Çalışma Örgütü kooperatiflerin ekonomik ve sosyal işlevleri aracılığıyla; istihdam, iyi çalışma koşulları ve gelir dağılımı adaleti açısından sağladıkları faydalara odaklanmaktadır. Örgütün en üst karar alma organı olan Uluslararası Çalışma Konferansı'nın 2002 yılında gerçekleştirilen 90. Toplantısı'nda "Kooperatiflerin Teşvik Edilmesi" başlıklı 193 sayılı Tavsiye Kararı kabul edilmiştir. Bu kararlar; istihdam yaratma, kaynakların harekete geçirilmesi, yatırım yapma ve ekonomiye katkılarında kooperatiflerin önemli olduğu ve kooperatiflerin değişik türleriyle tüm insanların tam olarak ekonomik ve sosyal kalkınmaya katılımlarını teşvik ettiği vurgulanmıştır. Ayrıca küreselleşmenin kooperatifler için yeni ve farklı baskılar, sorunlar ve fırsatlar oluşturduğunu, buna bağlı olarak küreselleşmenin yararlarının daha adaletli dağılımını gerçekleştirmek için insanlar arasında ulusal ve uluslararası düzeyde daha güçlü bir dayanışmanın yani kooperatifçiliğin gerekliliği de bu kararlar kabul edilmiştir. Dengeli ve adaletli bir toplum için güçlü bir kamu sektörü ile özel sektörün yanı sıra kooperatiflerin ve diğer sosyal ve hükümet dışı kuruluşların içinde bulunduğu güçlü bir sektörün varlığının da gerekli olduğu açık bir biçimde vurgulanmıştır.

Kooperatifçiliğe ilişkin hedefler, politika çerçevesi, bu kapsamda hükümetlerin rolü ve teşvik için almaları gereken önlemleri ayrıntılı şekilde ele alan bu tavsiye 70 ülke tarafından kooperatifçilik mevzuatlarını gözden geçirmek için kullanılmıştır. Bu belge, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından kabul edilen kooperatiflerin gelişmesi için destekleyici bir ortamın yaratılmasını hedefleyen rehberle birlikte kooperatifçiliğin en önemli uluslararası esaslarını oluşturmaktadır. ILO, bünyesinde bir kooperatifler birimi kurmuştur.

Kooperatif işletmeler, küresel düzeyde, ekonomik ve toplumsal bir gücü temsil etmesine rağmen haklarında sistematik, uyumlu ve standart bir veri toplama yöntemi bulunmamaktadır. Bu nedenle ILO'nun 193 sayılı Tavsiye Kararı'nda kooperatif istatistiklerinin tutulması zorunluğu özellikle belirtilmiş ve ulusal kooperatif istatistiklerinin formüle edilmesi ve uygulama geliştirilmesi amacıyla hükümetlerin ulusal politikalarında bu hususu güvence altına almaları teşvik edilmiştir. Ayrıca, 2013 yılında düzenlenen ILO İşgücü İstatistikleri Uluslararası

Konferansı'nda Kooperatif İstatistikleri konusunda özel bir karar alınmış ve 2018 yılında düzenlenecek Uluslararası Konferans'ta gelişmelerin sunulması kararlaştırılmıştır.

ILO Kooperatif ve İstatistik Bölümleri yetkilileri ile TÜİK, Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Türkiye Milli Kooperatifler Birliği ve Bazı Kooperatif Birlikleriyle 3-4 Şubat 2015 tarihlerinde Ankara'da gerçekleştirilen toplantılarda "Kooperatif İstatistiklerinin Geliştirilmesi" konusunda ülkemizin pilot ülke seçilmesi, Gümrük ve Ticaret Bakanlığı Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü'nün projenin sekretarya ve koordinasyonunu yürütmesi kararlaştırılmıştır.

Şubat, Mart, Haziran ve Aralık 2015'te gerçekleştirilen Çalışma Grubu toplantıları sonucunda kooperatif istatistikleriyle ilgili sorunlar belirlenmiş, üç bakanlığın görev ve sorumluluğunda olan kooperatiflerin, Gümrük ve Ticaret Bakanlığı tarafından yürütülen Kooperatif Bilgi Sistemi (KOOPBİS) üzerinden gerçekleştirilerek tek elde toplanacağı, Türkiye İstatistik Kurumu bünyesindeki Resmi İstatistik Programı kapsamına alınacağı belirtilmiştir. Konuyla ilgili gerekli çalışmalar kurumlar arası işbirliğiyle devam etmektedir.

SONUÇ

Kooperatif işletmeler, 6102 sayılı Türk Ticaret Kanunu'na göre bir ticaret şirketi olsalar da gerek kendine özgü kanun ve ikincil mevzuatı gerek bünyesinde barındırdığı ilke ve değerleriyle, kuruluşundan tasfiyesine kadar birçok farklılığıyla diğer şirketlerden ayrılmaktadır. Genel bir ifadeyle, sermaye şirketlerinin asıl amacı kar elde etmek ve bu karı her daim artırmak olduğundan, bu tür şirketlerin sosyal ve toplumsal bir amaç gütmeye gibi bir sorumluluğu yoktur.

Kooperatifler, mevcut ekonomik sistemin de getirdiği olumsuzlukların da etkisiyle, bireylerin tek başlarına karşılamaları mümkün olmayan ihtiyaçlarını, yardımlaşma, dayanışma ve işbirliği gibi yollarla güçlerini birleştirerek gidermek amacı doğrultusunda ortaya çıktığından, kuruluşundan itibaren sosyal ve toplumsal bir özellik gösterirler. Kooperatif girişimler, ortak ihtiyaca sahip insanları çatısı altında topladığından, odağında birey vardır. Dolayısıyla kooperatiflerin amacı, ortaklarına hizmet etmek, en az maliyetle ve en avantajlı şekilde ortaklarının ihtiyaçlarını karşılamaktır (İNAN, 2011). Bu anlamda bir kooperatifin başarısını ölçmede, karın dışında farklı kıstaslar esas alınmaktadır. Yıllonunda mali açıdan ciddi bir olumlu gelir gider farkı (kar) olmasa bile ortaklarının ihtiyacı olan mal, hizmet, girdi vs. etkin bir şekilde temin edebiliyor, bu esnada yalnız ortaklarına karşı değil topluma ve çevreye de saygılı hareket edebiliyor, yarattığı katma değerle yerel kalkınmaya da destek olabiliyorsa, o kooperatifin başarılı olduğunu söylenebiler.

Kooperatiflerin bu çok yönlü yapısı, tüm dünyayı etkileyen ekonomik krizler, her yıl artan istihdam, yaygınlaşan yoksulluk, sosyal ve kültürel yozlaşma, çevre kirliliği gibi problemlerle daha etkili bir mücadelede göstermesini sağladığından, kooperatifçilik modelini ülkelerin gündeminde giderek üst sıralara taşımaktadır. Gerçekten de kooperatifler; serbest piyasa ekonomilerindeki zayıflıkları azaltarak, düşük sermayeli ortaklar dahil çeşitli ekonomik aktörlerin sistemde yer ve söz sahibi olabilmeleri bakımından denge sağlayıcı bir mekanizma sunmakta, küçük sınıfların işletmelere kendi özerkliklerini kaybetmeksizin daha büyük ve güçlü ekonomik yapılar şeklinde birleşme olanağı sağlamakta, ortaklarının sürdürülebilir bir ekonomik gelire sahip olmalarını sağlayarak, ekonomik istikrara katkıda bulunmaktadır (CENKİŞ, 2014). Bu nedenle de kooperatifler, diğer işletmelere göre krizlerden çok daha az etkilenmekte, bu zor şartlarda bile faaliyetlerine ara vermeden ve devletten destek almadan devam edebilmektedir.

Bunun yanında kooperatifler, sadece yüksek gelir getiren ekonomik alanlarda değil kar oranı düşük ancak sosyal boyutu yüksek; eğitim, sağlık, alt yapı, yaşlı ve çocuk bakımı gibi sosyal ve kültürel alanlarda da yoğun olarak faaliyet göstermekte, bu yönleriyle kamu ile özel sektör arasında üçüncü bir sektör olarak değerlendirilmektedir.

Birleşmiş Milletler'in yaptığı çalışmaya göre, dünya genelinde çok çeşitli alanlarda faaliyet gösteren yaklaşık **800 bin kooperatif** ve **1 milyardan fazla kooperatif ortağı** bulunmaktadır. Bu kooperatifler tarafından **250 milyondan fazla kişiye istihdam** sağlandığı tahmin edilmektedir.

Öte yandan, dünya genelindeki kooperatif farkındalığının bilincin artırılması hedefiyle günümüzde kooperatiflerin başarılarını ve gelişmişlik seviyesini ölçmeyi amaç edinen ve uluslararası geçerliliği olan çalışmaların sayısı da artmaktadır. Uluslararası Kooperatifler Birliği (ICA) öncülüğünde hazırlanan ve bu alandaki en önemli çalışmalardan biri olan "2015 Yılı Dünya Kooperatifçilik Raporu"na göre, dünya genelinde 76 ülkeden bildirimde bulunan 2.829 kooperatifin 2013 yılı ciro toplamı **2.950,1 milyar dolardır**. Bu işletmelerden yıllık 100 milyon dolarlık ciroyu aşanların sayısı 1.658 olup, bu kooperatiflerin toplam cirosu ise **2.916,3 milyar dolara** ulaşmaktadır. Bu kooperatiflerin %27'si tarım ve gıda, %21'i bankacılık ve finansal hizmetler, %19'u sigorta, %16'sı toptan ve perakende ticaret, %7'si hizmet, %5'i sanayi ve alt yapı, %4'ü sağlık ve sosyal bakım sektörlerinde faaliyet göstermektedir.

Söz konusu araştırma kooperatiflerin ekonomik başarılarının ölçülmesi noktasında önemli kaynaklardan biri haline gelmiştir. Yine ICA'nın verilerine göre dünyanın hemen her ülkesinde kooperatifçilik faaliyetine rastlanmaktadır. Coğrafi konumu, ekonomik ve sosyal gelişmişliği, refah seviyesi ve siyasal sistemi ne olursa olsun hemen hemen bütün ülkelerde kooperatifçilik faaliyetleri görülmekte olup, kooperatifçiliğin ekonomisi gelişmiş ülkelerde daha ileri düzeyde olduğu tespit edilmiştir (GTB, 2013). Fransa'da 26,1 milyon, Almanya'da 22,2 milyon Hollanda'da 16,9 milyon, İngiltere'de 14,9 milyon ve İtalya'da 12,6 milyon kooperatif ortağı olması bu bakımdan önemli bir göstergedir (COOPSEUROPE, 2015). Türkiye İstatistik Kurumunun (TÜİK) 2015 verilerine göre 78,7 milyonluk nüfusa sahip ülkemizde ise 7 milyon civarında kooperatif ortağı bulunmakta ve nüfusun kooperatifçiliğe katılma oranı yaklaşık %9 olarak hesaplanmaktadır.

Tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de kooperatifçilik faaliyetleri sosyal ve ekonomik yönden önemini sürdürmektedir. Tarımsal üretim ve pazarlamadan, esnaf ve sanatkârın finansman talebine, konut ihtiyacından enerji ihtiyacının karşılanmasına kadar geniş bir alanda işletmecilik alternatifini sunan kooperatifçilik hem üretimin sürekliliğinin sağlanması hem de istihdama katkısı bakımından Türkiye ekonomisinde önem arz etmekte, kooperatiflere ilişkin kamusal politika ve çalışmalar nitelik ve nicelik olarak gelişmektedir.

Görüldüğü gibi kooperatiflerin sayısal büyüklüğü ve faaliyet alanları kooperatifçiliğinin ulaştığı seviyeyi gösteren araçlardan birisidir. Ülkemizde de geline nokta kamusal hizmet verilen bir alanda doğru ölçme ve yönetme anlayışı çerçevesinde kooperatiflere ilişkin daha tutarlı verilere ulaşmak ve buna göre değerlendirmeler yapmak noktasında önemli gelişmeler yaşanmaktadır.

Bu anlamda Cumhuriyet tarihimizin kooperatifler için ilk stratejisi olan ve 2012 yılında uygulamaya giren "Türkiye Kooperatifçilik Stratejisi ve Eylem Planı (TÜKOSEP)" uyarınca Gümrük ve Ticaret Bakanlığı Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü tarafından ilgili kuruluşların katkılarıyla hazırlanan bu rapor, ülkemizdeki kooperatiflerin genel görünümünü ortaya koyan ve ilgili yıla ait gelişmeleri değerlendiren önemli bir kaynak niteliğindedir.

Bu çerçevede Türkiye'de 2015 yılında kooperatiflerin görünümü ve kooperatifçilik alanında görülen önemli gelişmelerden bazıları aşağıda özetlenmiştir. Gümrük ve Ticaret Bakanlığı, Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı ile Çevre ve Şehircilik Bakanlığının verilerine göre;

- 1) 31/12/2015 tarihi itibarıyla Türkiye'de 35 farklı konuda faaliyet gösteren 55.955 kooperatif ve 7.040.386 kooperatif ortağı bulunmaktadır.** En fazla sayıda kooperatif (29.740) konut yapı alanında olup, bu kooperatifleri sırayla tarımsal kalkınma kooperatifleri (7.303), taşıma kooperatifleri (5.940), sulama kooperatifleri (2.528), tüketim kooperatifleri (2.302) ve tarım kredi kooperatifleri (1.625) izlemektedir. Kooperatif ortak sayısında ise ilk sırada bulunan pancar ekicileri kooperatiflerini (1.477.967) sırasıyla konut yapı kooperatifleri (1.365.547) ve tarım kredi kooperatifleri (1.054.636) takip etmektedir.
- 2) 2015 yılında ülkemizdeki toplam kooperatif sayısı bir önceki yıla göre % 23, ortak sayısı ise yaklaşık %5 azalmıştır.** Bu azalışın en önemli nedeni 6102 sayılı Türk Ticaret Kanununun geçici 7'nci maddesi kapsamında hukuken varlığını sürdüren ancak faaliyette bulunmayan kooperatiflerin resen tasfiye edilmesi uygulaması olmuştur. Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği'nin (TOBB) verilerine göre hızlı tasfiye kapsamında 31/12/2015 tarihine kadar 35.366 kooperatifin terkin işlemleri tamamlanmıştır. Öte yandan ortak sayısındaki azalışın az olmasının nedeni ise söz konusu kooperatiflerin büyük çoğunluğunun az ortaklı yapı kooperatifleri olmasından kaynaklanmaktadır.

- 3) **Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği (TOBB) verilerine göre 2015 yılında ülkemizde 904 yeni kooperatif ve 17 kooperatif birliği kurulmuştur.** 2015 yılında kurulan toplam 904 kooperatifin 511'ine Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, 207'sine Gümrük ve Ticaret Bakanlığı ve 186'sına Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı tarafından kuruluş izni verilmiştir. TOBB verilerine göre kooperatif veya birlik olarak 2015 yılında ticaret sicilinde 921 kuruluş, 1.523 tasfiye ve 1.587 terkin işlemi yapılmıştır.
- 4) **Türkiye'de 35 ayrı tür altında kayıtlı toplam 55.955 kooperatifin 16.466'sı bir üst kuruluş olan birliklere ortaktır.** Ülke genelinde Birlik sayısı 515, Merkez birliği sayısı 14 olup; konut yapı kooperatiflerinde 2'si faal toplam 3, tarımsal kalkınma kooperatiflerinde 5, tarım kredi kooperatifleri, sulama kooperatifleri, taşıma kooperatifleri, tüketim kooperatifleri, su ürünleri kooperatifleri ve kredi kefalet kooperatiflerinde 1'er merkez birliği bulunmaktadır. Kooperatiflerin birliklere katılımı %29,4 oranında, birliklerin merkez birliğine katılımı %50,8 oranında, merkez birliklerinin Türkiye Milli Kooperatifler Birliğine katılımı ise %78,5 oranındadır.
- 5) 2015 yılı itibariyle toplam esnaf ve sanatkâr kredi ve kefalet kooperatifleri (ESKKK) sayısı 993, bu kooperatiflerin toplam ortak sayıları 648.830'dur. Esnaf ve sanatkâr kredi ve kefalet kooperatiflerinin ortaklarına kullandığı kredi miktarı 2015 yılında bir önceki yıla göre büyümüştür. **2015 yılında kefalet verebilen kooperatif sayısı 883, yıl içinde kullanılan kredi miktarı 9.975.000.000TL, toplam kredi hacmi ise 16.159.093.348TL olmuştur. 2015 yılında esnaf ve sanatkârlar için Bakanlar Kurulu Kararları ile yeni destek uygulamaları başlatılmıştır.** Buna göre belirli şartlar çerçevesinde esnaf ve sanatkârlardan kaybolmaya yüz tutan meslekleri icra edenler, yeni işyeri açanlar ve mevcut işyerinde makine, teçhizat alımı yapmak isteyenlere (30.000TL'ye kadar) %100 faiz indirimli kredilerden yararlanma imkânı sağlanmıştır. Tüm bunlar esnaf ve sanatkâra can suyu olmuştur.
- 6) **Türkiye'de 2015 yılı itibarı ile toplam kooperatif sayısının %22'si, toplam ortak sayısının %57'si tarımsal alanda faaliyet gösteren kooperatiflerde bulunmaktadır.** 2015 yılında tarımsal alanda faaliyet gösteren kooperatifler ortaklarına girdi desteği sağlama yanında, ortaklarının ürününü satın alıp işlemek suretiyle tarımsal üretimin sürekliliğine katkı sağlamaya ve kırsal alanda istihdam imkânı oluşturmaya devam etmiştir. Tarımsal amaçlı kooperatifler arasında en fazla sayıda kooperatif tarımsal kalkınma kooperatiflerinde (7.534 adet) bulunmakta olup, sayısal açıdan bunları sulama kooperatifleri (2.381 adet) ve tarım kredi kooperatifleri (1.625 adet) izlemektedir. Tarımsal amaçlı kooperatiflerden pancar ekicileri kooperatifleri (1.564.320 ortak) ve tarım kredi kooperatifleri (1.054.340 ortak) ortak sayısı bir milyondan fazla olan kooperatiflerdir.
- 7) Ülkemizde tarımsal sanayi ve ticaret alanında faaliyet gösteren bir kooperatif türü olarak **362.201 üreticiyi temsil eden 305 tarım satış kooperatifi ve 13 tarım satış kooperatifler birliği bulunmaktadır.** Geçmişte yarım milyondan fazla üreticiye hitap eden tarım satış kooperatifleri ve birliklerinin son yıllarda ortak sayısında önemli azalmalar meydana gelmiştir. Bunun nedeni 4572 sayılı Kanunda 2013 yılında yapılan değişikliklerin ardından 3 birliğin (Güneydoğubirlik, Kayısibirlik, Taskobirlik) tasfiye haline girmesi ve tüm birliklerin 2014 yılında yürürlüğe giren yeni anasözleşmelerin de gereği olarak aktif olmayan ortaklarını ortaklıktan çıkarması olmuştur.
- 8) Türkiye'de 2015 yılında, 29.740 konut yapı kooperatifi, 931 küçük sanayi sitesi yapı kooperatifi ve 1.224 toplu işyeri yapı kooperatifi bulunmaktadır. **Türkiye kooperatifçiliğinde**

2015 yılı itibariyle toplam kooperatif sayısının %57'si ve toplam kooperatif ortak sayısının %22,3'ü yapı kooperatiflerinde bulunmaktadır. Ülkemizde 2015 yılında toplam 109.145 yapıya kullanma izin belgesi verilmiş olup, bunların 2.456'sı (%2,2) kooperatiflere ait yapılardır. **Kooperatiflerin ürettiği yapı sayısı 2015 yılında 2.456 (toplamdaki oranı %2,2) olarak gerçekleşmiştir.** Kooperatiflere ait yapı kullanma izin belgesi alan yapıların değeri 2009 yılında 5,2 milyar TL iken 2015 yılında 2,9 milyar TL olarak gerçekleşmiştir.

- 9) 2015 yılı itibarıyla 5.940 adet motorlu taşıyıcılar kooperatifi, 331 adet karayolu yolcu taşıma kooperatifi, 67 adet karayolu yük taşıma kooperatifi, 6 adet hamal taşımacılığı kooperatifi, 12 adet deniz yolcu taşıma kooperatifi ve 2 adet deniz yük taşıma kooperatifi bulunmaktadır. Ulaştırma hizmeti kooperatiflerinin ortak sayısı toplamı 184.940'tır. **Ulaştırma hizmeti kooperatifleri ülke kooperatif sayısının %9,2'sini, kooperatif ortak sayısının %2,6'sını oluşturmaktadır.**
- 10) Ülkemizde eczacı kooperatifleri gelişmiş kooperatifçilik alanlarından biridir. Tüm Eczacı Kooperatifler Birliği (TEKB) bünyesinde faaliyet gösteren **eczacı kooperatifleri 2015 yılsonu itibari, yurt genelinde elli şubeyle 13 bini aşkın ortağına hizmet götürmekte ve ilaç dağıtım sektöründe yaklaşık %20'lik paya sahip bulunmaktadır.**
- 11) Ülkemizde yeni ve gelecek vaat eden kooperatifçilik alanları olarak yenilenebilir enerji ve sigorta kooperatifçiliği gelişmeye başlamıştır. **2015 yılında Karaman, Denizli ve Gaziantep'te olmak üzere üç adet enerji kooperatifi kurulmuştur.** Yine ülkemizde ruhsat alıp faaliyet gösteren iki sigorta kooperatifi bulunmaktadır. Ayrıca katılım sigortacılığı (tekafül) alanında kooperatifleşmeye ilişkin gelişmeler devam etmektedir.
- 12) 2015 yılında, TÜKOSEP kapsamında Gümrük ve Ticaret Bakanlığı Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü tarafından "**Kooperatifçilik Girişimciliği ve Bilgilendirme Eğitimleri (KOOP-GİR)**" kapsamında 2015 yılı içerisinde Çanakkale ve İzmir illerinde 2 girişimcilik eğitim programı düzenlenerek eğitimlere devam edilmiştir.
- 13) 2015 yılında, TÜKOSEP kapsamında geliştirilen "**Kooperatifçilik Geliştirme ve Uyum Eğitimi Programı (KOOP-GEP)**" çerçevesinde Milli Eğitim Bakanlığından alınan bilgiye göre 1 Ocak - 31 Aralık 2015 tarihleri arasında 54 ilde açılan toplam 333 kursa katılıp başarılı olan 12.936 kursiyerin sertifika almaya hak kazanmıştır.
- 14) 2015 yılında, TÜKOSEP kapsamında geliştirilen "**Kadın Kooperatifleri Tanıtım ve Kapasite Geliştirme Projesi (KADIN-KOOP)**" çerçevesinde 2015 yılında, kadın girişimcilerin kooperatif çatısı altında toplanması amacıyla Trabzon, Konya, Ankara, Bolu, Antalya ve İstanbul olmak üzere çeşitli illerde proje kapsamında gerçekleştirilen toplantılara 1.225 kadın girişimci veya kooperatif ortağının katılmasıyla eğitim alanların toplam sayısı 1.800'ü aşmıştır.
- 15) 2015 yılında, TÜKOSEP kapsamında geliştirilen "**Tarım Satış Kooperatifleri Birliklerinin Yeni Mevzuata Uyumunu Eğitim Projesi (BİRGE-2)**" çerçevesinde Tariş Zeytin ve Zeytinyağı Birliği, Tariş Pamuk Birliği, Tariş Üzüm Birliği ve Tariş İncir Birliği'nde eğitim programları düzenlenmiştir.
- 16) 2015 yılında, TÜKOSEP kapsamında geliştirilen ve Gümrük ve Ticaret Bakanlığı ile kooperatif üst kuruluşlarının işbirliğinde yürütülen "**Kooperatifçilik Yüksek Lisans ve Doktora Tezleri Destek Projesi (KOOP-TEZ)**" çerçevesinde, kooperatifçilik konusunda başarılı bulunan iki yüksek lisans ve iki doktora tezi ödüllendirilmiştir.

17) “Kooperatif Bilgi Sistemi Projesi (KOOPBİS)” 12 Mart 2015 tarihinde Sanayi.Net uygulamasının yerine tescil gerektiren işlemler dışında devreye sokulmuş, güncel ortak ve kooperatif verilerinin üretilmesi için çalışmalar başlatılmıştır. KOOPBİS, hâlihazırda Gümrük ve Ticaret Bakanlığı, 81 Ticaret İl Müdürlüğü ve kooperatifler tarafından aktif olarak kullanılmaktadır.

18) Ülkemizde kurulu bulunan tüm kooperatiflerle ilgili işlemlerin Kooperatif Bilgi Sistemi (KOOPBİS) üzerinden gerçekleştirilerek tek elde toplanması, Türkiye İstatistik Kurumu bünyesindeki Resmi İstatistik Programı kapsamına alınmasına ilişkin Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) ile işbirliği içinde “**Kooperatif İstatistiklerinin Geliştirilmesi Projesi (KOOP-İST)**”nin çalışmaları devam etmektedir.

19) 2015 yılında ülkemizde kooperatifçilikle ilgili çok önemli bir uluslararası etkinlik gerçekleştirilmiştir. “Uluslararası Kooperatifler Birliği (ICA)’nin 44’üncü Küresel Konferansı ve Genel Kurulu” 10-13 Kasım 2015 tarihleri arasında Antalya’da düzenlenmiştir. Sayın Cumhurbaşkanımızın himayelerinde, Gümrük ve Ticaret Bakanlığı koordinasyonu ve Türkiye Milli Kooperatifler Birliği ev sahipliğinde gerçekleştirilen organizasyona 95 ülkeden ulusal kooperatif birliklerinin başkan ve genel müdür seviyesindeki en üst düzey yetkililerinden oluşan toplam 1.078 temsilcinin katılım sağlamıştır. Uluslararası alanda kooperatifçiliğin gelişmesine önemli katkı sağlayan toplantılarda yapılan sunumlarda ve fuar alanındaki etkinliklerle Türkiye ve Türk kooperatifleri dünyaya tanıtılmıştır.

20) 14-15 Mayıs 2015 tarihinde Türk Kooperatifçilik Kurumu tarafından Safranbolu’da **21. Milletlerarası Türk Kooperatifçilik Kongresi** düzenlenmiştir.

Görüldüğü gibi, 2015 yılında ülkemizde ve dünyada kooperatifçilik konusunda birçok yeni gelişme yaşanmış, kooperatifler ortaklarının ihtiyaçlarını karşılayarak üretime, istihdama, sanayi ve ticarete katkı sağlamaya devam etmiş ve nitelik olarak gelişmiştir.

Sonuç olarak kooperatifler, atıl kaynakların harekete geçirilmesi, sermayenin tabana yayılması, dezavantajlı kesimlerin kendini ekonomik ve sosyal güvenceye alarak ekonomiye dahil olması ve küçük girişimlerin birleşerek büyük aktörlere dönmesini sağlama noktasında en etkili girişim modeli olarak kendini tüm dünyada ispat eden, bu yönüyle kamusal alanda da özel önem atfedilmeyi hak eden kuruluşlardır.

Bu nedenle; ülkemizde ve dünyada kooperatiflerin her yönüyle daha iyi incelenmesi, bu kuruluşlar hakkında doğru ve güvenilir verilerin geliştirilmesi, gerek ulusal gerek uluslararası etkinlik ve uygulamalarla kooperatifçilik alanında eğitim, bilinçlendirme, farkındalık artırma çalışmalarına en üst seviyede önem verilmesi, kooperatifler hakkındaki olumsuz imajın kırılması yönünde çalışmalara devam edilmesi, uluslararası başarılı örneklerin incelenerek model alınması, bunlarla işbirliğinin geliştirilmesi, kamusal bütüncül politikalar ile kooperatifçiliğin teşvik edilmesi ülkemiz üreticisi, tüketicisi, çiftçisi, ev hanımı, genci, yaşlısı, esnaf ve sanatkârı, ticaret erbabı kısaca tüm toplum kesimleri için son derece büyük önem arz etmektedir.

Tüm bunların planlanması ve uygulanması noktasında dünyadaki gelişmelere uygun olarak – BM ve ILO Kararları, AB 2020 Stratejisi ve ICA tarafından kooperatifler için stratejik planlama ile 2020 vizyonu belirlenmesi gibi- program esaslı stratejik yaklaşımlara kamu ve kooperatif hareketi işbirliğinde devam edilmesinin elzem olduğu değerlendirilmektedir. Böylece Türk kooperatifçiliği daha güçlü, daha güvenilir, daha verimli işletmeler seviyesine ulaşabilecektir.

KAYNAKÇA

- AYANOĞLU, G.G. (2013). “Kooperatiflerde Toplumsal Sorumluluk İlkesi ve Yenilenebilir Enerji Kooperatifleri”, Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi, Gümrük ve Ticaret Bakanlığı Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü, Ankara.
- AYDEMİR, M. (2015). “Türkiye’de Tüketim Kooperatifleri ve AB Uygulamaları ile Karşılaştırılması”, Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi, Gümrük ve Ticaret Bakanlığı Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü, Ankara.
- BAŞARAN, H., BİRİNCİ, S., ŞENER, H. B., ÖZÇAĞLAR, A., ZEYREK A. E., (2015/1). “Yerel Dayanımdan Büyük İşletmelere”, 21. Milletlerarası Türk Kooperatifçilik Kongresi Bildiriler Kitabı, s. 861-881, Türk Kooperatifçilik Kurumu, Yayın No:104, Ankara.
- BAŞARAN, H., ÖZSARAÇ, B., TUNÇAĞIL, H., UÇAN, I., GÖKALP, H., KIYAK, N.Ö. (2015/2). “Kooperatiflerin Yönetimine Küresel Sürecin Etkisi”. 21. Milletlerarası Türk Kooperatifçilik Kongresi Bildiriler Kitabı, s. 305-325, Türk Kooperatifçilik Kurumu, Yayın No:104, Ankara.
- BİLEN, Ö. (2003). “Bölgesel/Yerel Kalkınmada Kullanılabilecek Finansal Sistemler, Aracı Kurumlar ve Türkiye İçin Önermeler”, Uzmanlık Tezi, Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı, Ankara.
- CENKİŞ, S. (2014). “Kooperatif ve Birliklerde Profesyonel Yönetime Geçiş”, Lebib Yalkın Mevzuat Dergisi, Eylül 2014, Sayı 129.
- COOPERATIVES EUROPE (COOPSEUROPE) (2015) “Cooperatives Europe Key Figures 2015” (Erişim Tarihi: 06/06/2016, Adres: <https://coopseurope.coop/sites/default/files/The%20power%20of%20Cooperation%20%20Cooperatives%20Europe%20key%20statistics%202015.pdf>).
- ÇARDAK, M. (2014). “Yerel Demokrasi Anlayışının İki Örneği: Kooperatifler ve Belediyeler”, İdarecinin Sesi Dergisi, Mayıs- Haziran, Sayı:161, s: 37-42.
- ÇIKIN, A. (2007). “Küreselleşen Ekonomi ve Kooperatifler”, Gazi Üniversitesi Kooperatifçilik Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi, Yıl:1, Sayı:2, Ocak-Şubat-Mart-Nisan 2007.
- ÇIKIN, A. YERCAN, M. (1995), “Tarımda Üretici Örgütlenmesi”, Türkiye Ziraat Müh. IV. Teknik Kongresi Bildirileri, s.47-71, Ankara.
- DÖNER, B. (2013), “Kooperatif Muhasebesi”, Murathan Yayınevi, Ankara.
- EMİROĞLU, M. (2014). “Kooperatifçilik ve Kadın Kooperatifleri”, Karınca Dergisi, Yıl:80, Sayı:925, Ocak 2014.
- GÜMRÜK ve TİCARET BAKANLIĞI, (2012). “Türkiye Kooperatifçilik Stratejisi ve Eylem Planı 2012-2016”, Gümrük ve Ticaret Bakanlığı, Ankara.
- GÜMRÜK ve TİCARET BAKANLIĞI, (2013/1). “Gelişmiş Ülkelerde Kooperatifçilik Uygulamaları”, Ankara.
- GÜMRÜK ve TİCARET BAKANLIĞI, (Çeviri, 2013/2). “Temiz Enerji ve Enerjiye Erişimde Kooperatifler” (Providing Clean Energy and Energy Access Through Cooperatives, ILO Cooperatives Unit), Ankara.
- GÜMRÜK ve TİCARET BAKANLIĞI (2014/1). “Ekonominin Kılcal Damarlarını Canlandıran Sistem: Kredi ve Kefalet Kooperatifleri”, Ankara.
- GÜMRÜK VE TİCARET BAKANLIĞI, (2014/2). “2013 Yılı Dünya Kooperatifçilik Raporu”, Ankara.
- Gümrük ve Ticaret Bakanlığı, (2014/3). “Kooperatif İstatistikleri Bülteni”, (Adres: <http://koop.gtb.gov.tr/>)
- GÜMRÜK ve TİCARET BAKANLIĞI, (2015). “TÜKOSEP İzleme Raporu-2015” (Adres:<http://koop.gtb.gov.tr/data/582c235b1a79f59f2448514a/T%C3%9CKOSEP%20%C4%B0ZLEME%20RAPORU%202015.pdf>)
- GÜMRÜK ve TİCARET BAKANLIĞI, (2016). “Uluslararası Kooperatifler Birliği 2015 Antalya Genel Kurulu ve Küresel Konferansı Toplantı Raporu” Ankara.

- HAZAR N. (1990) “Kooperatifçilik Tarihi” Türk Kooperatifçilik Eğitim Vakfı Yayınları, Ankara.
- İSLAMİ FİNANS HİZMETLERİ KURULUŞU (IFSB) (2016), “Islamic Financial Services Industry Stability Report 2016” (Erişim: 01/10/2016, [http://www.ifsb.org/docs/IFSI%20Stability%20Report%202016%20\(final\).pdf](http://www.ifsb.org/docs/IFSI%20Stability%20Report%202016%20(final).pdf))
- İNAN, H. (2008). “Türkiye’de Tarımsal Kooperatifçilik ve AB Modeli”, İstanbul Ticaret Odası, Genişletilmiş II. Baskı, Yayın No:2008-73, İstanbul.
- İNAN, İ. H., SERİNİKLİ N. (2011). “Küresel Krizler ve Türkiye’de Küresel Krizi Önlemede Kooperatiflerin Rolü”, 20. Milletlerarası Türk Kooperatifçilik Kongresi Tebliğler Kitabı, Türk Kooperatifçilik Kurumu, Yayın No:101s. 97-113, Ankara.
- İSTANBUL SANAYİ ODASI, (Erişim: 01/10/2016, Adres: <http://www.iso.org.tr/projeler/arastirmalar/turkiyenin-500-buyuk-sanayi-kurulusu>).
- KABOĞLU, İ (1989). Türkiye’de Hukuk Devletinin Gelişimi, İnsan Hakları Yıllığı
- KARACA, Z. 2007. “Tüketici Kooperatifleri” Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı Kooperatifçilik Bilim Dalı, İstanbul.
- KARASU, M. A. (2015). “Konut Sorununun Çözümündeki Kayıp Aktör: Konut Kooperatifleri”, 21. Milletlerarası Türk Kooperatifçilik Kongresi Bildiriler Kitabı, s. 79-101, Türk Kooperatifçilik Kurumu Yayın No:104, Ankara.
- KOCABAŞ, Ö. Y. (2011). “Türkiye’de Kooperatifçilik Hareketinin Düşünsel Boyutu”, 20. Milletlerarası Türk Kooperatifçilik Kongresi Tebliğler Kitabı, Türk Kooperatifçilik Kurumu, Yayın No:101s. 163-209, Ankara.
- KÖYMEN, O. (1999). Cumhuriyet Döneminde Tarımsal Yapı ve Tarım Politikaları. 75 yılda köylerden şehirlere, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul.
- MERT KORKMAZ, R. G. (2014). “Sosyal Ekonominin Vazgeçilmesi: Sosyal Kooperatifler ve Kadın Kooperatifleri”, Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi, Gümrük ve Ticaret Bakanlığı Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü, Ankara.
- MÜLAYİM, Z. G. (2010). “Kooperatifçilik”, Yetkin Yayınları, Ankara.
- ORMAN VE SU İŞLERİ BAKANLIĞI (2014). “Türkiye’de Yeraltı Suyu Sulama Faaliyetleri”, Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü Jeoteknik Hizmetler ve Yeraltı Suları Dairesi Başkanlığı, Ankara.
- REHBER, E. (2011). “Kooperatifçilik”, Ekin Basın Yayın Dağıtım. Bursa.
- SALMAN, Ç. B., BAYANER A., GÜLÇUBUK B. (2015). “Kırsal Kalkınmanın Anahtarı: Kooperatifler” 21. Milletlerarası Türk Kooperatifçilik Kongresi Bildiriler Kitabı, s. 263-275, Türk Kooperatifçilik Kurumu Yayın No:104, Ankara. 263-275
- SARIOĞLU, F. ve BİLGİN, S. (2015). Sigorta Kooperatiflerinin Vergilendirilmesi Üzerine Değerlendirmeler, 21. Milletlerarası Türk Kooperatifçilik Kongresi Bildiriler Kitabı, s. 715-727, Türk Kooperatifçilik Kurumu Yayın No:104, Ankara.
- SERİNİKLİ, N. (2009), “Küreselleşme Sürecinin Kooperatifçilik Hareketine Etkisi Açısından Değerlendirilmesi: Türkiye İçin Öneriler”, Basılmış Doktora Tezi, Trakya Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Tekirdağ.
- S.S. DOĞA SİGORTA KOOPERATİFİ, (Erişim: 01/10/2016, Adres: <http://www.dogasigorta.com.tr>)
- S.S. İSTANBUL AYAKKABICILAR KÜÇÜK SANAYİ SİTESİ YAPI KOOPERATİFİ (AYKOSAN), (Erişim: 01/10/2016, Adres: <http://www.aykosan.org/hakkinda.html>)
- S.S. KORU SİGORTA KOOPERATİFİ, (Erişim: 01/10/2016, Adres: <http://www.korusigorta.com.tr>)
- S.S. TARIŞ ZEYTİN VE ZEYTİNYAĞI TARIM SATIŞ KOOPERATİFLERİ BİRLİĞİ. “Strateji Belgesi (2014-2018)”.
- S.S. TÜM ECZACI KOOPERATİFLERİ BİRLİĞİ, (Erişim: 01/10/2016, Adres: <http://www.tekb.org.tr/>)

- S.S. TÜM TÜKETİM KOOPERATİFLERİ MERKEZ BİRLİĞİ. “Strateji Belgesi ve Eylem Planı (2014-2016)”.
- TÜRKİYE TARIM KREDİ KOOPERATİFLERİ MERKEZ BİRLİĞİ (2011). “Strateji Belgesi ve Eylem Planı (2011-2023)” Ankara.
- TÜRKİYE ODALAR VE BORSALAR BİRLİĞİ. “Ekonomik Rapor-2013”.
- TUNÇAĞIL H. (2013). “Kooperatiflerde Uyuşmazlıkların Hakem Kurullarınca Çözümü”, Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi, Gümrük ve Ticaret Bakanlığı Gümrük ve Ticaret Bakanlığı Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü, Ankara.
- TÜRK KOOPERATİFÇİLİK KURUMU, <http://koopkur.org.tr/>
- TÜRK KOOPERATİFÇİLİK KURUMU, (2012). “Türkiye’de Kooperatifçilik”, Yayın No:102. Ankara.
- TÜRKİYE İSTATİSTİK KURUMU, <http://www.tuik.gov.tr/>
- TÜRKİYE İHRACATÇILAR MECLİSİ, (<http://www.tim.org.tr/tr/>)
- TÜRKİYE SİGORTA BİRLİĞİ, <http://www.tsb.org.tr>
- ULUSLARARASI KOOPERATİFLER BİRLİĞİ. <http://www.ica.coop>
- ÜSTÜN, Y. (2014). “Sigorta, Tekafül ve Kooperatif Sigortacılığı”, Karınca Dergisi, Mart 2014, Yıl 80, S.927, s.1-12.
- WARBASSE, P. (Çeviren: Akil KOYUNCU) (1946). “Kooperatif Demokrasisi Cilt 1”, Ahenk Matbaası, İzmir.

Ek 1: 31/12/2015 itibariyle Türk kooperatiflerinin sayısal görünümü

İlgili Bakanlıklar	Kooperatif Türleri	Kooperatif		Birlik		Merkez Birliği	
		Sayı	Ortak	Sayı	Koop.	Sayı	Birlik
GTB	TÜRKİYE KOOP	-	-	3	55	11	185
Çevre ve Şehircilik Bakanlığı	1 Konut Yapı Kooperatifi	29.740	1.365.547	265	6.717	3	62
	2 Küçük Sanayi Sitesi Yapı Koop.	931	125.532	6	303	-	-
	3 Toplu İşyeri Yapı Kooperatifi	1.224	85.694	3	45	-	-
	ARA TOPLAM	31.895	1.576.773	274	7.065	3	62
Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı	1 Pancar Ekicileri Kooperatifi	31	1.477.967	1	31	-	-
	2 Tarım Kredi Kooperatifi	1.625	1.054.636	16	1.625	1	16
	3 Tarımsal Kalkınma Kooperatifi	7.303	790.462	84	4.877	5	98
	4 Sulama Kooperatifi	2.528	304.106	12	682	1	13
	5 Su Ürünleri Kooperatifi	548	30.575	16	224	1	15
	ARA TOPLAM	12.035	3.657.746	129	7.439	8	142
Gümrük ve Ticaret Bakanlığı	1 Kredi ve Kefalet Kooperatifi	993	648.830	32	932	1	32
	2 Tarım Satış Kooperatifi	305	362.201	13	289	-	-
	3 Tüketim Kooperatifi	2.302	197.853	11	71	1	9
	4 Sigorta Kooperatifi	7	195.188	-	-	-	-
	5 Motorlu Taşıyıcılar Kooperatifi	5.940	176.321	40	566	1	17
	6 İşletme Kooperatifi	647	114.986	2	15	-	-
	7 Temin Tevzi Kooperatifi	271	37.421	-	-	-	-
	8 Üretim Pazarlama Kooperatifi	406	17.842	5	35	-	-
	9 Turizm Geliştirme Kooperatifi	314	17.188	3	33	-	-
	10 Yardımlaşma Kooperatifi	18	13.525	-	-	-	-
	11 Küçük Sanat Kooperatifi	242	7.859	5	14	-	-
	12 Karayolu Yolcu Taşıma Koop.	331	5.943	1	7	-	-
	13 Yaş Sebze Meyve Kooperatifi	29	3.088	-	-	-	-
	14 Eğitim Kooperatifi	48	2.784	-	-	-	-
	15 Karayolu Yük Taşıma Kooperatifi	67	2.020	-	-	-	-
	16 Tedarik Kooperatifi	8	606	-	-	-	-
	17 Yayıncılık Kooperatifi	23	508	-	-	-	-
	18 Hamallar Taşıma Kooperatifi	6	522	-	-	-	-
	19 Kadın Girişimi Üret. ve İşl. Koop.	39	459	-	-	-	-
	20 Deniz Yolcu Taşıma Kooperatifi	12	339	-	-	-	-
	21 Deniz Yük Taşıma Kooperatifi	2	134	-	-	-	-
	22 Hizmet Kooperatifi	6	97	-	-	-	-
	23 Bilimsel Ar-Ge Kooperatifi	3	56	-	-	-	-
	24 Sağlık Hizmetleri Kooperatifi	1	46	-	-	-	-
	25 Basın Yayın İletişim Kooperatifi	1	23	-	-	-	-
	26 Elektrik Enerjisi Üretim Koop.	3	21	-	-	-	-
	27 Fikri Mülk. Hak. ve Pro Dan Koop.	1	7	-	-	-	-
	ARA TOPLAM	12.025	1.805.867	112	1.962	3	58
GENEL TOPLAM	55.955	7.040.386	515	16.466	14	262	

Kaynak: ÇŞB, GTHB, GTB

Ek 2: 01/01-31/12-2015 arasında illere göre kurulan ve kapanan kooperatif ve birlik sayısı

İL	KURULAN	TASFİYE	KAPANAN	İL	KURULAN	TASFİYE	KAPANAN
Adana	17	24	17	Kocaeli	4	11	27
Adıyaman	9	5	3	Konya	27	78	125
Afyon	10	9	13	Kütahya	5	24	22
Ağrı	1	2	0	Malatya	3	1	5
Amasya	3	3	7	Manisa	18	20	19
Ankara	150	166	140	Kahramanmaraş	9	22	20
Antalya	26	49	46	Mardin	8	34	16
Artvin	3	5	6	Muğla	10	22	27
Aydın	7	27	47	Muş	12	12	8
Balıkesir	9	36	44	Nevşehir	74	57	56
Bilecik	1	6	6	Niğde	5	12	10
Bingöl	2	33	50	Ordu	5	5	10
Bitlis	1	3	1	Rize	8	15	7
Bolu	3	13	5	Sakarya	4	17	22
Burdur	3	4	4	Samsun	8	19	19
Bursa	29	65	74	Siirt	3	2	1
Çanakkale	17	6	21	Sinop	5	8	6
Çankırı	13	14	7	Sivas	3	11	8
Çorum	10	7	7	Tekirdağ	13	12	12
Denizli	15	28	31	Tokat	13	8	19
Diyarbakır	11	14	11	Trabzon	11	12	11
Edirne	10	22	20	Tunceli	0	2	4
Elazığ	3	11	11	Şanlıurfa	9	5	5
Erzincan	0	11	5	Uşak	1	9	5
Erzurum	8	33	42	Van	8	20	24
Eskişehir	5	19	17	Yozgat	6	10	6
Gaziantep	4	6	7	Zonguldak	1	12	9
Giresun	5	12	10	Aksaray	3	6	7
Gümüşhane	10	12	4	Bayburt	1	3	1
Hakkari	2	2	2	Karaman	8	5	9
Hatay	9	8	13	Kırıkkale	0	9	6
Isparta	14	22	22	Batman	2	0	0
Mersin	58	33	16	Şırnak	1	3	1
İstanbul	57	131	157	Bartın	0	2	6
İzmir	60	72	86	Ardahan	0	0	0
Kars	2	0	1	Iğdır	8	3	0
Kastamonu	10	23	15	Yalova	2	8	2
Kayseri	10	47	38	Karabük	4	30	21
Kırklareli	3	4	15	Kilis	3	0	1
Kırşehir	2	3	6	Osmaniye	3	4	2
Kocaeli	4	11	27	Düzce	1	0	1
Konya	27	78	125	TOPLAM	921	1.523	1.587

Kaynak: Türkiye Ticaret Sicil Gazetesi